Mireille Simoni – Abbat

aztecii

Editura Meridiane

Mireille Simoni-Abbat

Aztecii

V.1.0

V.1.0

Editura Meridiane

NOTĂ LA EDIŢIA ROMÂNEASCĂ.

„Omul cultural modern este mai mult istorie decât existenţă” – afirmă cu destulă îndreptăţire unii cercetători. Prin ce se poate susţine oare o asemenea afirmaţie? Răspunsul ni-l dă faptul că existenţa culturală a omului modern este determinată hotărâtor de tot ceea ce s-a acumulat ca valoare În istoria artei şi civilizaţiilor lumii, astfel că astăzi universul său spiritual se dovedeşte a fi în mare măsură un univers istoric cultural.

Această realitate depăşeşte semnificaţia difuză a unui sentiment şi corespunde unei atitudini.

Momentul în care a început să se configureze această atitudine se situează la sfârşitul Evului Mediu şi în Renaştere, când se cerceta istoria, *în special cea antică, în scopul de a găsi modele capabile să ofere omului principii etice care să-l alcătuiască ca cetăţean şi fiinţă morală.*

Treptat, treptat, însă, mai ales, spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, cultura europeană a început să devină conştientă de necesitatea de a recupera nu numai portretele morale individuale, ci şi structurile globale ale culturilor şi civilizaţiilor dispărute, portretele colective ale unor

societăţi care s-au petrecut din lume, miturile lor şi echivalenţele artistice, ale acestora.

În această privinţă, cultura românească de azi a reuşit să-şi armonizeze principiile plăsmuitoare cu o generoasă atitudine de anamnesis *istorică, singura capabilă să-i deschidă considerabil orizonturile, să o ferească de o eventuală stagnare în atmosfera rarefiată a provincialismului cultural. Ea are astfel ca ax valoric o vocaţie universală dată de permanenta sa deschidere spre lume, dublată de stăruinţa* memoriei *ancestrale a sufletului cultural românesc. Sigur că această* memorie se *cuvine să fie îmbogăţită mereu, atât cu roadele cugetului nostru despre lume şi viaţă, cât şi prin irigarea sa statornică de către fluxul spiritual primit de pe alte meridiane ale globului. Analizând şi rememorând spectacolul lumii în devenire, în tot ceea ce acesta are mai strălucitor uman, cultura românească îşi alcătuieşte un portret specific, ce reuşeşte să-şi încorporeze ca valoare configurativă şi principiile culturii altor popoare, de la cele europene la etniile africane, australiene sau la popoarele ce au trăit odinioară în spaţiul geografic al „Lumii noi". Axul valoric al culturii româneşti consfinţeşte consubstanţialitatea noastră umană cu popoarele lumii, atât de necesară înţelegerii şi trăirii autentice a unui sentiment de solidaritate universală dat tocmai de cunoaşterea spirituală acestor culturi.*

Publicarea cărţii de faţă, dedicată civilizaţiei amerindiene dezvoltată în secolul al XV-lea sub dominaţia aztecă, între nordul Mexicului Central *de azi, îşi are rostul nu numai în dorinţa firească de a cunoaşte structurile morfologice ale unei interesante epoci cul*turale, ci şi în *certitudinea că din ansamblul de valori al unei alte culturi se pot extrage un* sens etic şi o direcţie estetică *care pot constitui teme de meditaţie şi pentru cititorul de la noi. Dintr-o asemenea perspectivă, accentuată de altfel de autoare în paginile cărţii sale, se poate vedea de ce vastul ansamblu al ideologiei culturale a civilizaţiei aztece a ignorat împrejurările particulare şi istorice, care până la urmă i-au fost fatale, evidenţiindu-se soarta tragică a unei societăţi care refuză istoria şi aportul uman la desfăşurarea evenimentelor acesteia. Mireille Simoni-Abbat reconstituie într-o documentată şi competentă sinteză „amploarea primei neînţelegeri dintre cuceritori şi cuceriţi", ciocnirea dintre cele două lumi şi repercusiunile culturale ale acestei ciocniri. Ea oferă astfel cititorilor români o explicaţie raţională asupra destinelor unei*

culturi, un posibil model de înţelegere a unei vaste epoci din istoria culturii şi aventurii umane pe acest pământ.

PREAMBUL.

Într-un astfel de an (O Trestie).
Va fi distrus templul acesta abia clădit.
Cine va mai fiinţa atunci?
Fiul ori poate nepotu-meu?
Atunci pământul se va micşora.
Atunci stăpânitorii îşi vor vedea sfârşitul...

Iată unul din poemele premonitorii în care Nezahualcoyotl, regele-poet din Texcoco, îşi exprimă neliniştea în faţa unei lumi pe cale de dispariţie. Dar această prezicere nu este singura. Peste aproximativ patruzeci de ani, suveranul din Mexico-Tenochtitlan, Montezuma cel Tânăr, este martorul unor fenomene stranii, pe care augurii le interpretează în sensul cel mai rău. Această lume nouă – care încă nu ştia că este Lumea Nouă – se simţea fragilă, ameninţată, instabilă.

Această fragilitate era înscrisă chiar în istoria şi miturile sale. În adevăr, niciodată miturile – privitoare la geneză sau la escatologie – nu fuseseră mai constrângătoare şi niciodată o societate nu-şi sacrificase într-atâta devenirea pe altarul zeilor săi.

Ceea ce am dori să arătăm aici este faptul că, pe de o parte, această societate era condamnată la pieire chiar de miturile şi structura sa şi că, pe de altă parte, ea a fost alcătuită – ca toate celelalte – din oameni dar şi din zei care le semănau în chip ciudat. Legenda celor Patru Sori, care evocă cele patru creaţii succesive ce ne-au precedat şi sfârşitul lor, condamnă la pieire şi era noastră, cea de a cincea. Aztecii trebuie, aşadar, să asume o societate dinamică prin natura sa, constrânsă la mişcare prin propria sa logică, o societate condamnată la sânge, motorul Soarelui – condamnată la instabilitate, căci era noastră, Soarele nostru, se numeşte *Ollin,* „mişcare”, „cutremur”.

Scurta istorie aztecă, „momentul” aztec este hotărât de zei – naşterea, ca şi, fără îndoială, sfârşitul său. Numai prin voinţa lui Huitzilopochtli au putut mexicanii să efectueze lunga lor migraţie, să-şi găsească pământul făgăduinţei, să-şi creeze capitala şi să-şi întemeieze puterea. Datorită faptului că spaniolii erau *teuli* – zei adică – a trebuit această putere să se năruiască.

Este fără îndoială semnificativ faptul că aceşti cuceritori pretindeau că luptă în numele „adevăratei credinţe”, deoarece numai o mistică mai puternică putea înfrânge credinţa aztecă.

Amploarea primei neînţelegeri dintre cuceritori şi cuceriţi, violenţa „conchistei”, expresivitatea primelor mărturii, stränietatea artei şi a ceea ce ştim despre obiceiurile mexicanilor au descărnat cu încetul acea societate atât de tânără şi au făcut din ea un obiect de curiozitate exotică şi moartă. Nu este cazul să spunem aici tot ceea ce ştim despre azteci, ci de a încerca să le redăm puţină viaţă, ceva din existenţa lor efemeră.

Ne-ar fi plăcut să fi fost a noastră fraza pe care o scria Bernal Diaz del Castillo în cuvântul său către cititori: „… Acestea nu sunt nişte basme vechi şi istorii ale romanilor datând de peste 700 de ani; am putea spune că s-au petrecut ieri evenimentele pe care le vom citi aici cu acele cum *şi c*ând *şi a*devăratul fel…”

TOPILTZIN QUETZALCOATL SAU PRIMA ÎNFRÂNGERE.

Aztecii erau „parveniţii”, ultimii sosiţi; aveau puţin timp la dispoziţie pentru a-şi stabili supremaţia şi normele. Aveau de luptat cu alte popoare care, înaintea lor, jucaseră acelaşi rol. Aici nu vom vorbi decât despre podişurile înalte unde s-a fixat tribul lui Huitzilopochtli, lăsând deoparte alte regiuni care au cunoscut o evoluţie paralelă, dar mai puţin legată de aceea a poporului ales.

Aici ne poate servi drept călăuză arheologia. În mod tradiţional ea împarte trecutul acestei regiuni în mai multei perioade.

De la 7000 la 2000 î.e.n., în epoca „vânătorilor-culegători”, Mexicul este populat de nomazi care se hrănesc cu vânatul pe care îl ucid şi cu fructele pe care le culeg.

Apariţia primelor plante cultivate (dovleci, ardei, fasole, ştir) şi apoi a porumbului modifică treptat condiţiile de viaţă. Este ceea ce se numeşte „preclasicul” (2000 î.e.n. – 300 e.n.). Populaţiile rătăcitoare se fixează şi cunosc în fine o anumită stabilitate. Existenţa lor, care nu mai este dependentă de vânat, se dezvoltă acum în ritmul sezonier al culturilor. Primele sate de agricultori se stabilesc în jurul ogoarelor. Ceea ce cunoaştem despre condiţiile de viaţă ale acestei epoci este fragmentar. Apariţia porumbului şi a ceramicei atestă o existenţă mai puţin precară şi mai puţin constrângătoare. Diversele culte rămân fruste: mici zeităţi ale fenomenelor naturale, protectoare ale gospodăriilor şi ale culturilor. Din punct de vedere artistic, aceste timpuri ne-au lăsat figurine de ceramică, la început rustice, apoi din ce în ce mai perfecte, de asemenea vase din ceramică neagră lustruită care sunt deseori de o mare frumuseţe.

În timp ce se elaborează această viaţă paşnică pe podişurile înalte, ţărmul golfului Mexic vede născându-se prima din marile civilizaţii americane, aceea a olmecilor. La o dată pe care săpături recente o situează într-un trecut mereu mai îndepărtat (poate 3000 î.e.n.), jungla actualului Tabasco asistă la naşterea unei culturi care ascunde încă multe necunoscute, dar care conţine în genere toate caracteristicile prin care se defineşte conceptul de Mezoamerica.

Cine erau Olmecii? De unde veneau ei? Aparţineau ei, aşa cum se crede îndeobşte astăzi, unei ramuri a familiei maya?

Dacă originea lor rămâne în parte misterioasă, a existat totuşi înaintea erei noastre o civilizaţie care a inventat principalele constante pe care le vom regăsi şi aiurea: mari centre religioase – care sunt aşa cum notează M. Coe, „locuri de cult şi totodată pieţe de mărfuri” – o arhitectură, jocul cu mingea, o centralizare şi o conducere destul de puternice pentru a putea întreprinde mari lucrări şi mari proiecte. În adevăr şi aceasta nu este cea mai mare dintre enigmele pe care le propun olmecii, arta şi modul lor de viaţă au fost cunoscute sau imitate la foarte mari distanţe de focarul lor, până la actuala Belize sau la lacul Yojoa din Honduras. Era oare vorba de neguţători – într-o epocă în care comunicaţiile trebuie să fi fost foarte greoaie – de preoţi care exportau zeităţile poporului lor, sau de războinici, aşa cum par să ateste stâncile gravate de la Chalcatzinco din Morelos?

Arta olmecilor poate fi rezumată prin două tipuri de opere: capete colosale din bazalt (fără îndoială portretele unor şefi), care dovedesc îndrăzneală tehnică şi pun o nouă problemă specialiştilor deoarece ele reprezintă toate tipurile fizice şi figurine de jad de o perfecţiune neegalată, care evocă de cele mai multe ori un monstru grăsuliu, născut din împerecherea dintre o femeie şi un jaguar, strămoşul mitic al tuturor oamenilor.

Chiar dacă nu cunoaştem totul despre cuceririle olmece, acest popor reprezintă totuşi prima din puterile unificatoare pe care le-a cunoscut America centrală. Multe din caracterele pe care P. Kirchoff le-a cuprins în 1943 în conceptul de Mezoamerica – provin de la aceşti olmeci despre care încă nu se ştie de unde au apărut, nici pentru ce au dispărut în mod brutal. Se pare, în adevăr, că oraşele lor au fost distruse în chip voluntar, templele lor arse, statuile sfărâmate, centrele lor părăsite.

Influenţa olmecilor trebuia să se facă simţită pe podişurile înalte. Arheologia a scos la lumină o ceramică influenţată încă mult de preclasicul primelor sate de agricultori, dar în care şi influenţa olmecă începe să joace un rol. Pe plan religios apar temple zidite, zeii se diversifică, apar primele figuri de zeităţi ca aceea a lui Huehueteotl, bătrânul zeu al focului şi al vulcanilor. Şi, într-adevăr, erupţia vulcanului Xitle din valea Mexicului a fost aceea care a pus capăt acestei perioade în anul 300 al erei noastre.

Începând de la această dată, Mexicul central va intra în epoca

celei mai depline înfloriri, ceea ce se numeşte epoca „clasică”. Chiar dacă şi în alte regiuni ale Mexicului se produc fenomene comparabile, Teotihuacanul simbolizează şi rezumă această epocă.

Originea populaţiei din Teotihuacan nu este nici ea bine cunoscută. Pentru unii oraşul s-ar fi născut mai mult sau mai puţin spontan din reunirea câtorva sate de agricultori. Pentru alţii, originea populaţiei din Teotihuacan ar trebui căutată pe ţărmul golfului Mexic unde se află întotdeauna plămada, în regiunea care se numeşte totonacă. Această ipoteză se bazează pe unele tipuri de deformaţie craniană şi pe influenţa suferită în special de ceramică. Pentru alţi specialişti, populaţia din Teotihuacan ar fi popoare din nord, rude apropiate ale puţin cunoscutei populaţii utoaztece, care, mai târziu, sub numele de tolteci, apoi azteci şi-au exercitat hegemonia pe podişurile înalte. S-ar părea că se poate găsi în acest oraş, în special pe fresce, unele elemente embrionare de scriitură şi de calendar oare înrudesc pe locuitori cu succesorii lor din epoca postclasică. S-ar putea ca Teotihuacanul să se fi născut din întâlnirea acestor trei factori.

În orice caz, timp de câteva secole, Teotihuacanul va rămâne o imensă metropolă a cărei foarte puternică influenţă se va face resimţită în evoluţia unor regiuni foarte îndepărtate. Totodată, ea va fi în America prima care va crea noi fenomene, cum ar fi fenomenul urban.

Unele descoperiri recente par să dovedească că originea sanctuarului ar fi o cavernă deasupra căreia a fost înălţată gigantica piramidă a Soarelui. Încetul cu încetul, începând din anul 300 e.n. a fost creat un ansamblu ceremonial care comporta în jurul a două piramide – a Soarelui şi a Lunei – citadela, mai multe palate şi, înălţându-se puţin din pământ, un întreg ansamblu de mănăstiri, de străzi, de pieţe, de ateliere şi de locuinţe. Suprafaţa Teotihuacanului este uneori evaluată, în epoca clasică, la 40 de km^2. Un oraş de o asemenea importanţă lasă să se presupună o organizare socială deja foarte evoluată, planuri urbanistice şi de alimentare cu apă, servicii de drumuri, un personal numeros, disciplinat, ascultând de ordinele venite de la o putere centrală. Faptul acesta, alături de importanţa locaşurilor de cult şi, de exemplu, de bogăţia unor mobile funerare, a dus la concluzia existenţei unei aristocraţii puternice care deţinea probabil puterea civilă, religioasă şi militară.

Către anul 600 e.n. oraşul a dispărut. Este primul dintre oraşele epocii clasice care a cunoscut un sfârşit ce nu poate fi încă bine explicat. Teotihuacanul a cedat poate primelor şocuri venite din partea barbarilor sosiţi de la nord care-i pizmuiau gloria şi bogăţia, întreţinut de o populaţie agricolă insuficientă, trăind pe nişte pământuri epuizate prin sistemul de pârjolire a unor terenuri înţelenite şi obosit fără îndoială de un cult devenit ezoteric, acest oraş a murit poate şi din cauza gigantismului. Totuşi caracterul său grandios nu va fi niciodată uitat. Ocupat mai târziu de tolteci – astfel încât timp îndelungat a fost considerat capitala lor – Teotihuacanul va fi privit de azteci ca locul de naştere a lumii. Poate pentru că puterea Teotihuacanului forma un baraj în calea invaziilor, sau pentru alte motive care vor fi elucidate în viitor, toate metropolele din epoca clasică vor cădea apoi una după alta: Monte Alban în valea Oaxaca, marile oraşe din aria maya, precum Palenque, Tikal, Bonampak etc.

Oamenii din Teotihuacan continuă să ocupe „coloniile” pe care le întemeiaseră (ca de pildă Kaminaljuyu din Guatemala). În valea; Mexicului ei se refugiază în jurul lagunei în sate ca Azcapotzalco sau Coyoacan, unde vor reprezenta bastionul de viaţă „civilizată” în faţa năvălitorilor succesivi.

Începe acum o eră nouă. Epoca clasică pare să fi fost paşnică şi să nu fi cunoscut, decât rare războaie de cucerire. Oraşele nu sunt fortificate, templele înălţate pe vârful piramidei sunt concepute pentru a adăposti numai câţiva preoţi. Dar la nord, în câmpiile din Statele Unite şi din nordul Mexicului, chichimecii încep să se agite însetaţi de victorii şi de pământuri şi de asemenea, avizi de a-şi făuri o civilizaţie. În adevăr, marile deserturi septentrionale, în momentul în care Teotihuacanul atinge apogeul, nu sunt populate decât de nomazi care duc acea viaţă precară care fusese a etniilor de pe podişurile înalte cu un mileniu înainte.

Primul val al acestor imigranţi este constituit de tolteci, conduşi de şeful lor Mixcoatl. Fără îndoială că în anul 980 ei ajung în valea Mexicului, după ce traversaseră actualele state Jalisco şi Zacatecas unde dobândesc embrionii unei culturi. Ei se stabilesc întâi în Colhuacan. În conformitate cu schema lui W. Jimenez Moreno urmată în genere de istorici, fiul lui Mixcoatl, Quetzalcoatl, mută capitala de la Colhuacan la Tuia. Aici, intrăm pentru prima dată în istorie; toltecii aveau cărţi în care consemnau evenimentele din trecutul lor, iar aztecii, de aceeaşi

origine cu ei şi mândri de această înrudire, nu le vor renega. Oricare ar fi aici partea de mit în felul în care se scrie istoria, pentru prima oară în Mezoamerica, analele tribului, inscripţiile, pe care ni le descoperă arheologia şi memoria popoarelor se aliază pentru a vorbi despre tolteci.

Rareori mitul şi istoria se îmbină atât de strâns ca în scurta existenţă a acestui popor. Rareori un popor a avut un destin atât de scurt, atât de strălucitor şi atât de plin de consecinţe.

Tuia, capitala toltecilor, urma să rămână în amintirea celor care au ocupat aceleaşi regiuni, ca un oraş de vis şi de legendă: spicele creşteau aici în toate culorile, palatele erau îmbrăcate cu aur, cu pene preţioase sau cu jad. Aici, sub egida lui Quetzalcoatl, înfloreau toate virtuţile, toate artele şi toată înţelepciunea…

Arheologia ne dezvăluie un mesaj mai ambiguu. Timp îndelungat specialiştii au ezitat în ceea ce priveşte localizarea cu certitudine a capitalei tuturor valorilor civilizatoare. Teotihuacanul cu piramidele sale gigantice figurase mult timp în mod greşit drept Tuia legendară. Astăzi se ştie că efemera metropolă trebuie situată pe ruinele mai modeste ale Tulei (în actualul stat Hidalgo). Arheologia permite descifrarea tuturor caracteristicilor acestei civilizaţii. Marile cariatide, reprezentând pe Quetzalcoatl sub forma sa de Tlahuizcalpan-tecuhtli, susţineau acoperişul unei săli vaste capabilă să adăpostească întrunirea unei caste militare. Cele trei terenuri pentru jocul cu mingea confirmă apartenenţa Tulei la Mezoamerica şi totodată amintesc partida pe care a jucat-o Quetzalcoatl pierzând în faţa rivalului său Tezcatlipoca. Frizele sculptate cu jaguari care devorează inimi omeneşti, mărturisesc vocaţia sângeroasă a acestui popor şi a cultelor sale. Chiar dimensiunile reduse ale perimetrului confirmă faptul că ocuparea sa nu a fost îndelungată şi că – spre deosebire de cei din Teotihuacan, care avuseseră timp să elaboreze o arhitectură şi un urbanism, locuitorii din Tuia n-au petrecut decât puţin timp în capitala lor, fiind foarte ocupaţi să se apere şi să facă război… Oraşul construit pe un pinten stâncos este în întregime fortificat. El a fost distrus complet şi în mod voluntar şi, în acest sens, cronicile istorice confirmă arheologia.

Aceste cronici, consemnate pe hârtie vegetală sau pe piei de animale, ne povestesc migraţiile toltecilor, instalarea lor la Colhuacan, apoi la Tuia, stabilirea unei supremaţii, luptele

interne, înfrângerea lui Quetzalcoatl şi plecarea sa. În adevăr, Tuia, oraş puternic, pare să fi adăpostit două populaţii, Chichimecii nou veniţi şi Nonoalca, descinzând probabil din populaţia din Teotihuacan sau din populaţii de origine totonacă, ajunşi pe podişurile înalte ca arhitecţi sau meşteşugari. Primii preţuiau războiul, cuceririle şi sacrificiile omeneşti; ceilalţi pacea, autosacrificiul, arta şi tehnicile. Unii aparţineau cultului lui Tezcatlipoca, zeul feroce al nopţii, al jaguarilor, al puterilor malefice şi al războiului; ceilalţi cultului lui Quetzalcoatl, pe atunci un zeu paşnic al vegetaţiei, al puterilor telurice, al apei şi al pământului.

Pentru prima oară în istoria mexicană, mitul şi istoria se confundă în asemenea măsură încât este greu să le disociezi. Gestul lui Quetzalcoatl – în ciuda contradicţiilor sale sau tocmai din cauza lor – este profund legat de devenirea ţării şi istoria toltecilor prefigurează în multe privinţe pe aceea a aztecilor.

Tânărul prinţ s-a născut fără îndoială în 947. El avea să poarte numele de Ce Acatitopiltzin-Quetzalcoatl (Ce *Acatl:* „O Trestie”, care înseamnă o dată calendaristică; *Topiltzin:* prinţul nostru; *Quetzalcoatl:* şarpele cu pene preţioase, zeu sub patronajul căruia a fost aşezată naşterea sa). După Topiltzin, multe imagini se vor confunda în aceea a lui Quetzalcoatl. Dar, la origine, Quetzalcoatl pare să fi fost, pe ţărmul golfului Mexic, iar apoi, în epoca clasică, la Teotihuacan şi la Xochicalco, un zeu al vegetaţiei şi al apei.

Topiltzin este fiul lui Mixcoatl, şeful tribului războinic al tolteco-chichimecilor sosiţi de curând pe podişurile înalte, unde au fost poate răspunzători de căderea Teotihuacanului. Mixcoatl se instalează mai întâi într-o poziţie strategică, la poalele lui Cerro de las Estrellas care domină întreaga vale (care se va numi Mixcoatepetl, adică „muntele lui Mixcoatl”). El întemeiază apoi prima capitală la Colhuacan şi se căsătoreşte cu Chimalma o prinţesă dintr-un trib mai „civilizat”. Sursele încep acum să se deosebească între ele. După unele, Mixcoatl este ucis de rivalii săi, iar soţia lui moare când naşte; după altele, el supravieţuieşte câţiva ani pentru a ajuta pe Topiltzin să lupte împotriva celorlalţi doi fii ai săi invidioşi. În orice caz, micul prinţ este crescut la Tepoztlan de bunicii săi pe linie maternă de la care îşi va însuşi tradiţiile. O fracţiune legitimistă insistă ca el să ia puterea şi el acceptă. El mută capitala de la Colhuacan la Tulancingo, apoi la Tuia, poate pentru a putea apăra mai bine graniţele de nord

împotriva barbarilor. Prima sa grijă este de a-şi înmormânta tatăl (Mixcoatl va deveni un zeu al vânătorii şi al războiului). *Historia de los Mexicanos por sus pinturas* povestind crearea zeilor de către cuplul primordial Tonacatecuhtli şi Tonacacihuatl, spune: „Şi pe fiul lor mai mare l-au numit Tlatlauhqui Tezcatlipoca, iar cei din Huexotzinco şi din Tlaxcala îl numesc Camaxtle”. (Astfel Topiltzin, în virtutea unui prim paradox, fiu respectuos, instituie cultul tatălui său sub forma unui zeu care, după cum vom vedea, îl va ucide).

Tânărul prinţ va deveni celebru prin gustul său pentru arte şi prin practicarea virtuţilor morale. Sub domnia sa, oraşul cunoaşte cea mai mare splendoare. El aduce meşteşugari din toate regiunile. Printr-un al doilea paradox al naturii sale, acest prinţ barbar pare să simbolizeze partea sedentară a populaţiei, cu mult mai rafinată, nonoalcii. El interzice sacrificiile omeneşti, practică autosacrificiul „căci îşi iubea mult supuşii”. Dar cum nimic nu este simplu în acest domeniu, alte izvoare ne spun că şi-a bătut fraţii pentru a-l răzbuna pe tatăl său şi că la Tuia, „din cauza aceasta, deoarece înfiinţase sacrificiile omeneşti, era considerat zeu”.

Oricum ar fi fost, „Quetzalcoatl trăia absolut după bunul său plac la Tuia” înaintea sosirii lui Tezcatlipoca. Din punct de vedere istoric trebuie să vedem aici o revoltă a elementelor dinamice ale tribului, obosite de tutela unui prinţ prea paşnic şi dornice să reia tradiţia cuceririlor. Tezcatlipoca, poate marele preot al clerului acestui zeu va folosi o mie de vrăji pentru a se debarasa de rivalul său. Până la sfârşit, Topiltzin, bolnav, învins, părăseşte oraşul. Mitic vorbind, aceasta înseamnă victoria zeului chichimec al războiului şi al nopţii asupra lui Quetzalcoatl.

Cât despre destinul pe care l-a avut Topiltzin Quetzalcoatl după plecarea sa, izvoarele diferă unele de altele. Pare sigur că a călătorit spre răsărit. Dar nu se ştie dacă a murit, a dispărut pe o plută făcută din şerpi, sau a ajuns în regiunea Maya?

Cronicile acestui popor spun că ar fi sosit aici în 987 sau 1000 ca să provoace o renaştere a civilizaţiei maya. O ultimă contradicţie: acest prinţ paşnic, alungat pentru prea marea sa bunătate, va introduce în Yucatan, odată cu severa arhitectură toltecă, zeii sângeroşi ai tribului său. Dar aceasta este o altă poveste...

Pe podişurile înalte, cultul său, ca şi acela al lui Tezcatlipoca, rămâne viu. Unii cred că-şi dăduse foc în mod voluntar pentru a

deveni luceafărul de dimineaţă, alţii aşteaptă întoarcerea sa, conform făgăduinţei. S-a subliniat deseori rolul acestei preziceri cu privire la primirea făcută cuceritorilor spanioli.

Cât despre oraşul Tuia, el continuă să înflorească sub adoratorii lui Tezcatlipoca. Dar presiunile externe exercitate la nord şi la sud devin din ce în ce mai ameninţătoare, luptele interne din ce în ce mai grele, secetele şi foametea din ce în ce mai apăsătoare. Ultimul suveran, Huemac, se refugiază la Chapultepec unde se sinucide, fără îndoială în 1174.

ACAMAPICHTLI SAU MOŞTENIREA TOLTECĂ.

Este, fireşte, destul de greu să ne închipuim astăzi, văzând capitala Mexicului – imensă, tentaculară, acoperită de cele mai mari buildinguri din lume, traversată de cele mai lungi bulevarde din lume – ce a însemnat venirea aztecilor în acel pământ al făgăduinţei. Totuşi, unele fotografii din secolul trecut, sau tablourile pictorului Velasco, ne dau o idee despre cum arăta atunci peisajul, înainte de a se fi născut un oraş la scară americană, când valea Mexicului presărată cu vulcani, invadată de lagună, îşi aştepta destinul său de metropolă. Pentru a doua oară (căci istoria mexicană se repetă: o succesiune de naufragii a culturilor ce lasă în urmă focare provinciale care, la rândul lor, vor civiliza noi barbari), după căderea Teotihuacanului şi a Tulei, începe o nouă serie de invazii. La nord de limitele Americii Centrale, destinată de pe atunci agriculturii, marile câmpii din sudul Statelor Unite şi din nordul Mexicului sunt ocupate de „sălbatici”, de barbari de limbă uto-aztecă al căror mod de viaţă este foarte apropiat de ceea ce literatura ştiinţifică numeşte *culture desert pattern* care a supravieţuit în Statele Unite până în zilele noastre. Aceşti oameni, care trăiesc în principal din vânătoare şi cules, merg goi sau îmbrăcaţi cu piei de animale, dorm în grote sau în adăposturi rudimentare, venerează zeii vânătorii.

Către anul 1000 e.n. unele din aceste triburi chichamece pornesc din Aztlan (oraş semilegendar, localizat astăzi de cele mai multe ori în actualul Jalisco). Ele vor avea destine diferite,

atrase sau respinse din Mexicul central, în funcţie de condiţiile climatice sau de trecerea vânatului.

Sahagun deosebeşte trei feluri de chichimeci: Otomis care ocupă încă şi astăzi o mare parte a Mexicului central; chichimecii-Tamime *(Tamime:* „cei care lansează săgeţi”) care sunt fără îndoială strămoşii tribului Pame de astăzi; în fine, Teulii sau Teochichimecii, „adevăraţii chichimeci” sau „chichimecii divini”. Populaţia Xolotl ca şi aztecii aparţin celui din urmă grup. Dar însăşi originea cuvântului „chichimec” este controversată – fără îndoială că vrea să însemne „neam de câine” şi a fost poate la origine un nume totemic. Treptat, el va pierde această semnificaţie şi va desemna pe toţi barbarii, triburile venite dinspre nord. Ca efect al uneia dintre numeroasele ambiguităţi specifice culturii aztece, populaţia *Mexica* va fi mândră că aparţine „adevăraţilor chichimeci”, supuşi zeilor războiului şi Soarelui-răsare şi în acelaşi timp va pretinde că aparţine toltecilor, acel popor civilizat care a precedato. În conformitate cu această schemă, chichimecii Tamime ocupau o zonă intermediară, în contact de la un anumit timp cu descendenţii populaţiilor din Teotihuacan şi Tuia, de la care ar fi împrumutat mai înainte tehnici perfecţionate ca agricultura, irigaţiile sau ceramica.

Începând din acel moment şi mai ales de la începutul secolului al XIII-lea, istoria văii Mexicului nu va mai fi altceva decât o serie de lupte pentru supremaţie între barbari şi populaţiile cu o cultură mai înaltă, între fracţiuni de triburi chichimece, lupte care se vor sfârşi cu victoria finală a aztecilor.

Cu privire la această perioadă tulbure, istoricul W. Jimenez Moreno a întocmit o schemă adoptată apoi în general. Primul val, acela al chichimecilor Xolotl soseşte fără îndoială în 1224. Ei vin din Chicomoztoc, acele „Şapte caverne” unde analele lor situează invenţia lumii şi a calendarului şi care se află poate în regiunea Jilotepec-Tula.

În a doua treime a secolului al XIII-lea, soseşte un nou val care vine desigur din valea Toluca. El conţine populaţii acolhua care se stabilesc la Coatlichan, tepanaci fixaţi la Azcapotzalco şi, în fine, otomis din Xaltocan.

În fine, cel de al treilea val, cel care ne interesează aici, îi cuprinde pe azteci sau Mexica, ultimii sosiţi, care trebuie că se opriseră un timp la Tuia (unde, în conformitate cu analele, au înălţat un templu lui Huitzilopochtli) înainte de a-şi continua

drumul. Xolotl, a căror viaţă ne este povestită de codexul care le poartă numele, vor juca un rol preponderent. Ei străbat Tuia deja ruinată, năpădită de iarba numită *zacate,* întemeiază în primul rând un oraş, Xoloc, la încrucişarea drumurilor care duc la Tenayuca şi la Texcoco, apoi se stabilesc la Tenayuca. Arhitectura acestui peisaj, astăzi înglobat în cartierele mărginaşe ale Mexicului, ca şi ceramica şi statuile sale atestă înrudirea populaţiei Xolotl cu aztecii.

Între chichimeci şi populaţia din Colhuacan încep să apară neînţelegeri care se termină prin înfrângerea celor din urmă şi supunerea lor. Căpetenia chichimecilor Xolotl îşi va căsători fiul Nopaltzin, cu o principesă toltecă. Gând sosesc tepanecii şi otomis, aceste noi triburi vecine din valea Toluca, Xolotî dă în căsătorie prinţilor lor două din fiicele sale. Sub dominaţia sa pare să se stabilească o anumită pace care nu va fi însă durabilă. Încetul eu încetul, supremaţia va reveni populaţiei din Azcapotzalco şi tiranicilor săi suverani – Tezozomoc şi apoi Maxtlatl. Sub ordinele acestora, aztecii, folosiţi ca mercenari, cuceresc Tenayuca. Xolotl, suveranul „adevăraţilor chichimeci”, va întemeia dinastia din Texcoco al cărei prim rege va fi Quinatzin, strănepotul său. Destinul oraşului Texcoco, la început independent, apoi treptat înfeudat populaţiei Mexico, va fi acela de a reprezenta centrul artistic şi filosofic al viitoarei Triple Alianţe.

Dar aztecii încep să participe – la început într-un chip modest, apoi din ce în ce mai activ – la istoria văii Mexicului.

Niciodată, desigur, un popor care urma să cunoască un destin atât de strălucitor n-a avut începuturi atât de modeste. În această regiune agitată de lupte permanente, unde pământul este rar şi disputat, nimeni nu vede cu ochi buni apariţia acestui nou grup de chichimeci. Cu atât mai mult cu cât aztecii par să fie deosebit de redutabili: zdrenţăroşi, cruzi, ignoranţi şi impregnaţi de mistica zeului lor sângeros, Huitzilopochtli, lipsindu-le femeile, ei le fură şi inventează sacrificii omeneşti necunoscute. De aceea sunt foarte rău primiţi şi respinşi de toţi; dar ei continuă să caute pământul făgăduinţei.

Sursele se contrazic cu privire la locurile unde s-au oprit şi la durata şederii lor. Aztecii înşişi nu păstrau decât o amintire imprecisă şi impregnată de mit despre traseul urmat venind din îndepărtatul Aztlan. Dar în toate cronicile revin ca un laitmotiv cuvintele: „Acolo ei au sacrificat un bărbat şi o femeie”; „acolo

au ridicat un templu în cinstea zeului lor Huitzilopochtli”.

Este de multe ori greu să priveşti cu limpezime în această perioadă tulbure, începând din secolul al XIII-lea şi până în 1428, care marchează debutul veritabil al măreţiei populaţiei mexica. Toate micile cetăţi-state care luptă pentru supremaţie sunt înrudite; alianţele se răstoarnă. Sursele care au ajuns până la noi sunt de multe ori incomplete şi ne dau cronologii care nu se referă la aceeaşi dată a originii. Nu vrem să trasăm aici pas cu pas istoria primelor vremuri ale tribului, ci numai să încercăm a stabili liniile mari care ni se par utile pentru a înţelege destinul poporului ales. Aşadar, aztecii au participat la această istorie tumultuoasă ca nişte paria şi de multe ori ca sclavi sau ca mercenari. Până la căderea Colhuacanului, în 1367, ei depind de acest principat. Împotriva lor este organizată o campanie şi şeful lor, Huitzilhuitl, este făcut prizonier împreună cu un mare număr de războinici şi adus la Colhuacan unde este executat. Mai târziu, populaţiile din Colhuacan, Azcapotzalco şi Xaltocan se unesc într-o ligă împotriva celei din Xochimilco. Prinţul Colhuacanului, Achitometl, hotărăşte să pună la încercare talentele războinice ale noilor săi supuşi; el îi trimite la luptă cerându-le să facă un număr cât mai mare de prizonieri. Prea puţin numeroşi pentru a-i aduce pe captivii lor, aztecii hotărăsc să-şi dovedească totuşi vitejia: ei taie urechile învinşilor şi depun 8000 de urechi înaintea suzeranului lor, „şi prin aceasta, cei din Colhuacan au cunoscut că mexicanii erau războinici”. Impresionat şi, fără îndoială, puţin înspăimântat, Achitometl le redă libertatea şi, puţin timp după aceea, hotărăşte să-şi căsătorească fiica cu şeful lor.

După ce au dat dovada vitejiei în război, aztecii vor dezvălui acum o altă latură a caracterului lor: cruzimea credinţelor lor religioase. Ei promiseseră să o trateze pe tânăra prinţesă „ca pe o zeiţă”. Când Achitometl vine să facă o vizită fiicei sale o găseşte sacrificată în templu: cu pielea sa este îmbrăcat un preot şi „cu unul din picioarele ei [preoţii) însângerau pereţii”. Bineînţeles că aztecii sunt din nou alungaţi, îngrămădiţi într-o mică insulă insalubră care se află la hotarele a trei principate – Azcapotzalco, Colhuacan şi Coatlichan.

Fără îndoială că acela a fost locul în care s-a împlinit prezicerea zeului lor Huitzilopochtli care, la plecarea din Aztlan, le spusese că nenorocirile lor se vor sfârşi în ziua în care vor vedea aşezat pe un nopal un vultur care devorează un şarpe. În drumul lor, printre atâtea nenorociri, unii îşi pierduseră credinţa.

Dar zeul le vorbea spunându-le că „se aflau acum aproape de locul unde îşi vor găsi pacea şi căminul”. Este în general acceptată data de 2 Calli (1345) pentru stabilirea lor în „insula câinilor” oare se afla aproximativ pe locul actualei catedrale din Mexic.

Aztecii încearcă să supravieţuiască printr-un joc de alianţe şi intrigi. Ei îşi întorc privirile în primul rând spre principatul cel mai apropiat, Azcapotzalco şi se tocmesc la Tezozomoc, şeful său, ca mercenari. Acesta începe prin a le pretinde lucruri imposibile, dar Huitzilopochtli, zeul lor mereu prezent, îi ajută să îndeplinească aceste minuni. Aşadar, aztecii înfăptuiesc primele lor cuceriri pentru tepanecii din Azcapotzalco.

În 1371, cuceresc Tenayuca punând sfârşit astfel puterii chichimecilor lui Xolotl. Apoi cuceresc zona „chinampera” la sud de Mexico distrugând succesiv Xochimilco, Mixquic şi Cuiltlahauc. Înving deasemenea tribul Otomis din Xaltocan. Pretutindeni, într-un mod care le este propriu, ei învaţă de la popoarele învinse ceea ce au aceste popoare mai bun. Astfel, pentru a profita cât mai bine de viaţa lacustră la care sunt constrânşi, ei se familiarizează cu tehnica *chinampasurilor* (de la *chinamitl* – targa de trestii împletite şi *pan* – locativ), plute pe care se depune noroi fertil din lagună. La început plutitoare, chinampasurile sunt fixate pe apele mai puţin adânci şi constituie parcele de teren arabil. Această tehnică urcă în timp până la Teotihuacan şi aztecii o deţin fără îndoială de la populaţia Xochimilca.

Tutela tribului Azcapotzalco va dura pe timpul domniei a trei suverani azteci: Acamapichtli (1372—1391), Huitzilhuitl (1404—1417) şi Chimalipopoea (1417—1426).

Numai după moartea lui Tezozomoc şi după luptele dinastice care au urmat, vor putea populaţiile din Tenochtitlan şi Tlatelolco să scuture jugul tepanec. În adevăr, în conformitate cu ceea ce pare să fi fost un obicei al unora din aceste triburi, Tezozomoc îşi desemnase ca succesor pe fiul său cel mai mic Quetzalayatzin. Maxtla, fiul său cel mai mare, se revoltă şi uzurpă tronul. Populaţiile tenochca a lui Chimalpopoca şi tlatelolca a lui Tlacateotl iau parte la o conjuraţie legitimistă. Maxtla, care va deveni celebru prin cruzimea sa, îi condamnă pe toţi la moarte.

Lui Chimalpopoca, omorât de Maxtla, îi urmează Itzcoatl. Puterea principatului Azcapotzalco, apăsarea tutelei sale, vor permite acum afirmarea principatelor vasale gata să se revolte şi care vor forma la rândul lor începutul puterii aztece. În adevăr,

Itzcoatl din Mexico-Tenochtitlan, Nezahualcoyotl din Texcoco, tribul Tlatelolca şi tepanecii din Tlacopan, se unesc împotriva lui Maxtla.

Domnia lui Itzcoatl (1426—1440), după căderea oraşului Azcapotzalco în 1428, va marca începutul erei aztece.

TLOC SAU RITMUL ANOTIMPURILOR.

„**C**a să vă puteţi da seama, preaputernice Seniore, de mărimea, de ciudăţenia şi de minunăţia lucrurilor acestui mare oraş Temixtitlan, de domeniile şi personalul de serviciu ale acestui mare Montezuma[2]… de ritualurile şi obiceiurile acestor oameni, de ordinea care domneşte în guvernare ca şi în oraş… v-ar trebui mult timp şi nenumăraţi cronicari pricepuţi…”

În felul acesta Cortez, în cea de a doua scrisoare a sa către Carol Quintul, îşi mărturisea încurcătura, încurcătură pe care o simţim şi astăzi când încercăm să ne închipuim splendorile de altădată ale unui oraş pe care înfrângerea zeului Huitzilopochtli l-a condamnat să fie ras. Complet de pe suprafaţa pământului. Nici centrul Mexicului colonial, nici imensa capitală modernă n-au păstrat vestigiile luxosului Tenochtitlan. Din fericire, dispunem însă de numeroase şi foarte „pricepute” mărturii ale cronicarilor pentru a încerca să facem dreptate unui oraş a cărui arhitectură şi urbanistică erau mult avansate faţă de cele ale Europei din acea epocă. Trebuie, în adevăr, ca spectacolul să fi fost cu totul extraordinar pentru ca toţi cuceritorii care nu puteau fi suspectaţi de o binevoitoare părtinire, să fi fost unanimi: „un oraş demn de cartea lui Amadis”, „o piaţă de trei ori mai mare decât aceea a oraşului Salamanca”, „un oraş mai frumos decât Granada sau Veneţia”. Comparaţia cu Veneţia este semnificativă: ca şi cetatea dogilor, Mexico este construit pe apă şi întreaga sa istorie şi urbanismul său nu sunt altceva decât o serie de lupte şi de alianţe cu apa. (Faptul acesta este atât de adevărat încât în vechiul Mexic, glifa „oraş” se scria *altepetl,* „apă-munte”).

Am văzut că Huitzilopochtli a condus migraţia poporului său până la această insuliţă pierdută în mijlocul mlaştinilor unde a fost văzut vulturul devorând şarpele. Acolo a fost construit primul sanctuar al zeului, o simplă colibă din trestii. Pe măsură ce tribul a fost acceptat de vecinii săi, devenind apoi trib conducător, coliba a fost mărită şi înfrumuseţată, până la ultima sa renovare sub domnia lui Ahuizotl (1487). Acest templu era după cât se pare situat în apropiere de amplasamentul actualei catedrale. În jurul sanctuarului se întindea oraşul sacru şi palatele pe care şi le

construiau suveranii, astfel încât, spre faima coloniei, *Zocalo* actual trebuie să evoce întrucâtva dispunerea marii pieţe aztece.

În mijlocul unei depresiuni încercuită de munţi se afla un ansamblu de lacuri şi lagune: Zumpango, Xaltocan, Tepexpan la nord; Chalco şi Xochimilco la sud; Mexico în centru, în momentul sosirii sale, micul trib fusese cantonat în mijlocul acestui imens complex de lagune cu apă sărată (Aceste lagune sunt astăzi aproape total secate, cu excepţia unei părţi a lagunelor Zumpango şi Texcoco).

Primul templu a fost probabil construit pe o stâncă ce se înălţa din lagună. Apoi, treptat, a fost creat un întreg sistem pentru a câştiga teren şi a construi un oraş. În acest scop, aztecii au folosit sistemul *chinampas* despre care am vorbit mai înainte.

Oraşul Mexico-Tenochtitlan a fost deci creat plecând de la mici insule plutitoare care, treptat, au fost fixate în lagună în jurul câtorva stânci ce ieşeau din apă. Mexico, prizonier între cele două extreme – seceta şi inundaţiile – trebuia să lupte cu apa şi totodată să şi-o facă prietenă. Suveranii au poruncit mari lucrări pentru izolarea lagunei şi regularizarea regimului apelor.

Conchistadorul Anonim descrie străzile „jumătate pământ, jumătate apă”. Mergeai în barcă până la palatul lui Montezuma. Un mare număr de poduri, cea mai mare parte mobile, tăiau aceste străzi şi permiteau lupta împotriva apei (cum va fi cazul în ultimii ani ai domniei lui Montezuma, cu prilejul celei de a cincea preziceri, când laguna va începe să fiarbă) şi totodată împotriva duşmanilor (aşa cum vor constata spaniolii cu prilejul aşa numitelor *Noche triste* – Nopţi triste). Dar apele lagunei sunt sălcii, aşa încât trebuia să fie adusă până în centrul capitalei apa unui izvor captat la Chapultepee. Apeductul, din care sunt încă vizibile unele părţi, a fost considerat ca exemplar tot timpul cât a durat Colonia. Era format din două canale în aşa fel încât în timp ce se curăţa unul era folosit cel de al doilea.

Astfel, în momentul intrării cuceritorilor în Mexico, oraşul avea o înfăţişare foarte complexă, în centru, oraşul sacru; în jur, palatele demnitarilor cu o arhitectură în etaje şi cu grădini înflorite. Cartierele, *calpulli,* erau grupate în patru secţiuni după cele patru direcţiuni ale universului (Cuecopan, Teopan, Moyotlan, Aztacalco), fiecare având centrul său religios, un complex de temple. Alături – oraşul geamăn, devenit satelit – Tlatelolco. Acest oraş, întemeiat de o fracţiune a tribului aztec, mult timp rivalul lui Tenochtitlan, apoi înfeudat acestuia, avea o

vocaţie războinică, dar şi una comercială: acolo se ţinea giganticul târg „unde se puteau strânge 25.000 sau 30.000 de persoane”. Mai departe, sate pe pământul ferm, cucerite în cursul anilor, figurau ca mahalale. Trei şosele care serveau şi ca diguri legau cetatea de ţărmuri. Prima pleca de la Tlatelolco şi ajungeau la Tepeyac; a doua ajungea la Tlacopan; cea de a treia, la sud se despărţea în două ramuri – una spre Coyoacan, cealaltă spre Itzapalapan.

Documentele pe care le posedăm cu privire la arhitectura civilă a aztecilor sunt fragmentare, într-atât distrugerea oraşelor lor a fost de sistematică. Rarele construcţii păstrate aparţin în general categoriei edificiilor religioase. Cât despre traseul pe sol al palatelor sau al mănăstirilor ca la Malinalco, acesta nu ne permite să ne imaginăm cum a arătat capitala în apogeul său. Trebuie, aşadar, să ne adresăm cronicarilor pentru a obţine o imagine. Aceştia sunt unanimi. După Conchistadorul Anonim „există în acest oraş multe case ale seniorilor frumoase, bune şi mari, cu atât de multe camere şi apartamente şi grădini, sus şi jos, încât era o minunăţie să le vezi; eu am intrat de mai mult de patru sute de ori într-una din casele suveranului, numai ca să o vizitez şi de fiecare dată am mers atâta, încât am obosit fără să o fi putut vizita toată”. Cât despre Diaz del Castillo: „… aceste palate în care am fost instalaţi, mari, construite din piatră bună şi din lemn de cedru… cu curţi şi camere tapetate cu stofe din bumbac…”; sau, din nou, severul Cortez: „… există în acest mare oraş case foarte bune şi foarte mari…” Nu ştim, din nefericire, nimic despre pregătirea şi despre uneltele arhitecţilor care trebuie că posedau totuşi cunoştinţe ştiinţifice destul de precise. Nobilii şi notabilii aveau palate cu câte două etaje, de multe ori construite în jurul unor grădini interioare, grădini care ornau câteodată terasele. „Motivul pentru care există atâtea case importante este că toţi seniorii posesori de pământ, vasalii lui Montezuma, îşi au casele în acest oraş şi locuiesc aici cea mai mare parte a anului”. (Această reflecţie a lui Cortez evocă Versailles al lui Ludovic al XIV-lea şi raporturile sale cu seniorii feudali).

Pe măsură ce te îndepărtai de centru şi de palate, casele erau din ce în ce mai modeste, devenind foarte asemănătoare cu *huacal-ul* indienilor Nahua de astăzi: o căsuţă din adobe (cărămidă uscată la soare) sau din trestie, un acoperiş de paie, o mică bucătărie exterioară sub un fel de streaşină, baia de aburi

(temazcal), alături de casă şi o curte unde ciugulesc curcanii…

Este ciudat şi, totodată, logic faptul că persistenţa modurilor de viaţă sunt mai vizibile în viaţa cotidiană a ţăranilor decât în altă parte. În adevăr, furia călugărilor, puterea coroanei, s-au exercitat în primul rând asupra a ceea ce pentru unii evoca idolatria, iar pentru ceilalţi supravieţuirea unei puteri indigene. Dacă a mai rămas ceva din modul de viaţă aztec, în ceea ce avea el esenţial – zeii şi viziunea sa asupra lumii – este de cele mai multe ori greu să descoperi azi formele idolilor decăzuţi şi ale simbolurilor deghizate. Fără îndoială că este oarecum o naivitate să vrei să faci din ţăranul mexican moştenitorul direct al străbunului său aztec. Dar, ca şi în alte părţi, valorile perene se află în apropierea pământului. După cum ţăranul din timpurile Teotihuacanului şi a Tulei a suferit mai puţin decât prinţii de pe urma cuceririlor succesive ale chichimecilor, la fel, *macehualli,* omul din popor şi-a văzut universul mai puţin bulversat decât nobilii oare au suferit impactul Conchistei.

Aşadar, ni se pare că numai în viaţa cotidiană a ţăranului de azi mai putem găsi cea mai mare parte a supravieţuirilor trecutului, chiar dacă cele mai multe din ele nu sunt semnificative.

Casa ţăranului era puţin diferită de coliba descrisă de noi, cu deosebirea că centrul său, era ocupat atunci de cele trei pietre ale vetrei oare îl reprezentau pe Huehueteotl – zeul focului.

Mobilierul comporta, ca şi astăzi, rogojini – *petatl* – care ţineau loc de scaune sau de paturi, câteva pături, o ceramică de casă de cele mai multe ori confecţionată în sate, jumătăţi de tigve – *xicalli* – ca recipiente, *petlocalli,* un fel de cufere de paie de diferite mărimi în care familia îşi păstra bunurile (cufere care se mai găsesc şi acum în pieţele în care materialul plastic nu şi-a făcut încă apariţia).

Casa nobililor avea de asemenea, după toate mărturiile, un mobilier foarte simplu, în pofida luxului materialelor folosite. Tapiseriile luxoase, lemnul parfumat, metalele preţioase, atestau nobleţea ocupanţilor. Numai marii demnitari aveau dreptul la *icpalli,* scaunul cu spătar care înlocuia pentru ei simpla rogojină a omului simplu. Descrierea ospeţelor împăratului, făcută de cronicari, lasă să se presupună existenţa paravanelor, destinate să-l ascundă după dorinţă şi a meselor scunde pe care îi erau prezentate mâncărurile.

Fără îndoială că deosebirea cea mai evidentă dintre popor şi

suveranul său se afla în domeniul hranei. Obişnuiţi să obţină tot ce se poate din alimentele cele mai umile pe oare le mâncau întotdeauna fierte sau fripte, aztecii puseseră la punct, pentru masa suveranului lor şi a demnitarilor pe care acesta binevoia să-i onoreze o bucătărie extrem de bogată şi complexă, încât o simplă enumerare ne uluieşte: „I se preparau zilnic găini, cocoşi de India, fazani, potârnichi, prepeliţe, raţe sălbatice şi domestice, căprioară, porc mistreţ, boboci de raţă, porumbei, iepuri de câmp şi de casă, tot felul de păsări şi tot felul de alimente din produsele locale, atât de multe încât n-aş termina niciodată cu înşiruirea lor”. (Diaz del Castillo). Unele din aceste mâncăruri constituiau o moştenire a epocilor de austeritate; este cazul cu agava din timpurile migraţiei şi cu produsele acvatice din vremurile dificile ale instalării în lagună: broaşte, mormoloci, muşte de apă, tocături făcute din ouăle muştelor de apă. (în prezent la târgul duminical de la Texcoco mai pot fi găsite încă unele din aceste mâncăruri despre care cei din cartierele „marelui Tenoehtitlan” nu mai ştiu nimic). Alte mâncăruri, tocană de vânat sau de păsări sălbatice, un amestec subtil de ierburi, cărnuri şi condimente, ne-au parvenit datorită bucătăriei „creole” pregătită prin mănăstiri sau în unele familii. Bogăţia lor depăşeşte cu mult ceea ce cunosc turiştii. Uneori, legendele vechi şi bucătăria modernă îşi dau întâlnire; una din mâncărurile favorite ale vechilor mexicani era *molii,* tocana de carne, cel mai adesea de curcan. Se povesteşte că un înger înveşmântat în strălucire a apărut odată călugăriţelor din mânăstirea de la Puebla în primii ani ai Conchistei ca să le dea reţeta actualului *molie,* una din mâncărurile cele mai obişnuite în marile oraşe şi ospăţ sărbătoresc la ţară.

Rafinamentul meselor guvernamentale era atât de mare încât se ajunge la organizarea unor veritabile relee de aprovizionare între ţărmul Pacificului şi al Atlanticului. Dar hrana omului din popor era departe de a cunoaşte un asemenea belşug şi frugalitatea mexicană era o realitate, atunci ca şi în zilele noastre. Fasole, dovleac, ardei şi porumb cu câteva plante pentru completare ca, de exemplu, salvia şi ştirul, constituiau şi constituie încă elementele de bază ale bucătăriei populare. Porumbul – a cărui apariţie a marcat fără îndoială marea cotitură a sedentarizării în Mezoamerica – a evoluat în cursul mileniilor şi al secolelor ajungând departe de micuţa, plantă prea puţin nutritivă a primilor agricultori de pe podişurile înalte. El era

consumat sub numeroase forme dintre care multe s-au păstrat: ca plăcinte („tortillas”), ca pateuri umplute cu carne şi fierte în aburi („tamales”), în fiertură („atole”), etc. Înainte de a fi fiert, porumbul era măcinat pe o piatră de moară aşezată pe pământ (în aztecă: me*tatl,* în mexicana modernă: „metate”) cu ajutorul unui ciocan cilindric *(metlapilli:* „copilul lui metate”). Bătându-l între palme, femeia transforma un cocoloş de cocă într-un pişcot fin pe care-l cocea pe *comal,* un disc de argilă. Această bătaie din palme dă şi astăzi ritmul orelor şi al activităţilor.

Carnea de măcelărie lipsea aproape cu desăvârşire în vechiul Mexic, cu excepţia curcanului *(huexolotl,* „guajolote”) şi a câinelui aparţinând unei rase grase, fără păr şi fără glas, care era crescut numai pentru consum. Culesul, vânătoarea şi pescuitul, amintire a vechilor timpuri, furniza de asemenea o hrană suplimentară. Vânătoarea şi pescuitul se practicau pe lagună şi în împrejurimi cu arme, din care unele foarte vechi. Pentru vânătoare, existau propulsorul de suliţi *(atlatl),* arcul cu săgeţi, măciuca de piatră, sarbacanele, praştiile şi, de asemenea, bumerangul pentru iepuri. Pentru pescuit, harpoanele şi diverse plase. Prinderea animalelor mai mărunte era supusă unui ritual. Vânătoarea, închinată lui Mixcoatl-Camaxtli, nu putea fi întreprinsă fără avertismentul ghicitorilor şi fără un anumit număr de acte religioase. Cu toate că textele sunt oarecum imprecise, se pare că vânătorul, după ce plătise tributul suveranului, putea să consume o parte din pradă şi restul să o vândă. Vânătoarea animalelor mari constituia pentru nobili un fel de joc, de distracţie, un mijloc poate de canalizare a energiilor când războiul nu era de ajuns.

Totuşi aceste activităţi nu erau decât accesorii pentru marea masă a poporului de rând. Cea mai mare parte a aztecilor, toţi cei care nu erau prinşi de grijile guvernării, de unele meserii artistice, sau care nu se aflau în serviciul exclusiv al zeilor sau al războiului, se ocupau cu agricultura, lucrarea cotidiană a pământului, sub protecţia zeilor apelor şi ai recoltelor.

Şi aici, în lucrările agricole, Mexicul actual a păstrat în regiunile cele mai tradiţionale amprenta acestei epoci: sistemul *milpas* (cultura pe terenuri lăsate în pârloagă şi apoi incendiate) este şi astăzi practicată. În unele locuri s-a perpetuat întrebuinţarea băţului pentru scormonit pământul. În jurul casei, sau pe terenul comunal, ţăranii practică şi astăzi aceleaşi culturi ca şi strămoşii lor. Se mai foloseşte încă *cuezomatl,* hambarul din

cărămidă arsă la soare, cu o formă caracteristică.

În ceea ce priveşte costumul, acesta păstrează reminiscenţele trecutului. La femei, unde persistenţa este sporită, fusta *(cueitl)* strânsă cu un cordon în jurul taliei, cămaşa cu răscroiala gâtului brodată *(huipil)* şi chiar pelerina triunghiulară *(quexquemitl)* împrumutată de locuitorii podişurilor înalte de la cei de pe coasta atlantică s-au modificat foarte puţin şi sunt şi astăzi ţesute de femei pe războaie de tip precolumbian, fără pedală. Costumul bărbătesc a fost mai repede dat uitării: blue-jeansii şi tee-shirt-urile nu mai amintesc costumul antic compus în general dintr-un cache-sexe *(maxtlatl),* dintr-o mantie *(tilmatl),* o bucată de stofă pătrată, de cele mai multe ori din fibre de agave ţesute (pentru bogaţi din bumbac) înnodată pe umăr. Mai târziu, li s-a poruncit indienilor să-şi ascundă „părţile ruşinoase” cu un pantalon.

Îmbrăcămintea celor de la curte nu se deosebea de aceea a poporului decât prin somptuozitate. Nobilii purtau mai multe *tilmatl,* una mai luxoasă decât cealaltă din bumbac sau din păr de iepure şi cache-sexe-uri brodate. Erau încălţaţi cu *cactli,* sandale cu bride, din piele de cervide sau din fibre de agave, moştenite de „huaraches” actuali. (Se menţionează de mai multe ori sandale de obsidiană în descrierea tezaurului lui Quetzalcoatl pe care Montezuma le-a oferit lui Car ol Quintul). Deoarece nimic nu este aici lipsit de semnificaţie, veşmântul este semnul puterii sau al gradului obţinut, de cele mai multe ori în război. Unele codexuri, ca *Magliabecciano,* descriu luxul şi frumuseţea incomparabilă a mantalelor purtate de cei mari. Aceste tilmatl erau de altfel considerate atât de preţioase încât serveau ca unitate monetară şi figurau mai întotdeauna în tributurile plătite împăratului de către popoarele supuse. Fiecare din aceste mantale aveau o semnificaţie particulară, semn al puterii sau al valorii. Numai împăratul avea dreptul să poarte mantaua verde, culoarea simbol a pietrei preţioase şi a sângelui. După el războinicii care se distinseseră în luptă, nobilii care aduseseră servicii statului aveau dreptul să poarte mai multe mantale cu motive simbolice. Acelaşi simbolism se reflecta şi în bijuterii, foarte somptuoase şi foarte variate: ornamente pentru urechi şi nări, coliere, brăţări, etc, toate foarte preţioase, uneori lucrate de meşteri veniţi din regiunea mixtecă. Purtarea lor era tot atât de codificată ca şi pentru decoraţiile noastre de azi (se vorbeşte despre pedeapsa cu moartea aplicată unui nobil vinovat de purtarea nepermisă a unor ornamente). Locuitorii de pe coasta

atlantică suspectaţi de frivolitate de către azteci mergeau pe jumătate goi dar aveau picturi corporale sau faciale şi tatuaje. Moda aceasta ajunge treptat până pe platourile înalte, dar ea constituia apanajul „femeilor pierdute” sau al oamenilor care aveau să fie, foarte curând, consideraţi ca „neserioşi”.

În adevăr şi acest aparent paradox este coerent în sânul societăţii mexicane – în timp ce femeilor li se recomanda o ţinută modestă şi de bun gust, aceea a bărbaţilor, mai ales a războinicilor, stârnea atenţia. Astfel, purtarea penelor şi a ornamentelor, a obiectelor luxoase cu caracter ostentativ constituia apanajul războinicilor Soarelui. În fapt, tot ceea ce nu aparţinea lumii războinicilor constituia oarecum un fel de societăţi paralele: femeile în raport cu bărbaţii, preoţii în raport cu războinicii, negustorii în raport cu nobilii. Aceste societăţi, prin însăşi logica tribului lui Huitzilopochtli, erau destinate unei forme de modestie.

Comună tuturor – nobili sau oameni simpli – era curăţenia personală care, ca în unele civilizaţii din bazinul mediteranean, ţinea totodată de igiena corporală şi de curăţenia morală. Fiecare casă avea *temazcal-ul* său, un fel de colibă mică, în apropierea locuinţei în care aburul produs de apa aruncată pe pietre fierbinţi alunga murdăria corpului şi totodată a sufletului. Aceste colibe mai pot fi întâlnite încă în mare număr în apropierea locuinţelor, în regiunile nohua ale statului Mexico sau Tlaxcala. Sunt nişte colibe din adobe (cărămidă uscată la soare) în care se intră de-a buşilea. Numeroasele reprezentări ale acestor temazca în codexurile precorteziene dovedesc că ele sunt identice cu cele din zilele noastre. Pe atunci ele erau consacrate lui Tezcatlipoca, zeul care vede totul şi lui Tlazolteotl, zeiţa amorului carnal şi a păcatelor omeneşti precum şi, într-un chip poate mai tradiţional, lui Teteoinnan, mama zeilor care este, după Sahagun, „zeiţa medicinii şi a plantelor medicinale. Zeiţa era adorată de chirurgi, de medici, de cei care luau sânge ca şi de moaşe, de cei care folosesc plantele pentru avorturi, de ghicitori... precum şi de toţi cei care au în locuinţele lor băi sau temazcal”.

Pare incontestabil că baia de aburi era asociată fiecărui act important de viaţă, fiecărui eveniment care comporta o „retragere”, o purificare. Cu acest titlu, ea era în mod special legată de naşterea unui copil, înainte şi după venirea sa pe lume. Discursul pe care îl adresează moaşa părinţilor, înainte de a-i părăsi, stă mărturie: „Voi, (părinţii), sunteţi obosiţi şi neliniştiţi...

din pricina pietrei voastre preţioase, a penei bogate… Care este o bucată din trupul vostru… Pentru care s-o chemaţi pe a mama zeilor (Teteoinnan) care se numeşte Yoaltieitl („Medicul nocturn”) care are autoritate şi putere peste temazcal… unde această zeiţă vede lucrurile tainice şi aranjează lucrurile care se află în neorânduială în trupurile oamenilor, întăreşte părţile delicate şi moi…”

Temazcal-ului i se atribuiau numeroase virtuţi terapeutice şi în legătură cu aceasta îi datorăm lui Sahagun o descriere detaliată: „în acest ţinut ei foloseau băile pentru o mulţime de lucruri şi, ca să fie de folos bolnavilor, baia trebuia să fie bine încălzită, cu un lemn bun care să nu scoată fum. Asta prieşte în primul rând convalescenţilor… şi femeilor însărcinate, gata să nască… De asemenea celor care nasc, pentru îngrijirea lor şi ca să le purifice faptele. Toţi bolnavii pot beneficia de aceste băi, în special cei oare au nervii înnodaţi şi cei care se purifică, cei care cad ori au fost loviţi sau maltrataţi şi râioşii şi buboşii sunt spălaţi acolo şi apoi li se dau doctoriile potrivite bolii lor”.

În adevăr, medicina şi farmacopeea erau foarte dezvoltate în Noua Spanie şi foarte înaintate faţă de epocă. Folosirea sudaţiei în tratamentul multor boli era şi ea practicată. Primele rapoarte care au sosit în Spania asupra acestui subiect îl uimiseră într-atâta pe Filip al II-lea, încât, în 1571, l-a trimis pe medicul său personal Francisco Hernandez, să întocmească un raport cu privire la plantele cărora indienii le cunoşteau întrebuinţarea. Acesta a numărat peste 1200 de plante din care unele sunt întrebuinţate şi în zilele noastre. Este de la sine înţeles ca într-o ţară şi într-un timp în care zeii erau mereu prezenţi, originea bolilor era în general atribuită mâniei vreunei divinităţi. Medicul, *ticitl,* avea în primul rând puterea (şi datoria) să determine pricina răului: ofensa adusă vreunui zeu, tratamentul rău aplicat de un duşman, violarea vreunei interdicţii, etc. În general, oricare ar fi fost simptoamele unei boli, trebuia să te asiguri că principiul vital, *tonnalli,* „sufletul” nu fusese retras. (Această definiţie pentru tonnalli se întâlneşte cu aceea a medicinii moderne care vorbeşte de „dragostea de viaţă” a unui bolnav). Cura începea de cele mai multe ori prin localizarea şi extragerea unui corp străin. Arta medicului este deci indisolubil legată de aceea a prezicătorului: prezicerea cu ajutorul cureluşelor, a boabelor de fasole, prin folosirea plantelor halucinogene. Rolul halucinogenelor, ieri ca şi astăzi, este extrem de important cu

toate că aici nu putem decât să-l evocăm. *Peyotl (Lophohora Williamsii Lem.)* pe care o consumă şi popoarele din nord, Cora sau Huichol, *teonanacatl* „ciuperca divină” din valea Oaxaca, *Ololiuhqui (Ipomoea Sidaefolia chois)* înşeală foamea în caz de foamete sau în timpul marilor pelerinaje, dă viziuni colorate (cărora ar merita să li se aplice o veritabilă psihanaliză) şi îngăduie pătrunderea tainelor divine.

Astfel medicina aztecă asocia credinţele cele mai fervente asupra cauzei bolilor cu practicile terapeutice cele mai evoluate. Este incontestabil că indienii ştiau de minune să tragă cel mai bun folos din aceste plante medicinale (din care multe, ca de exemplu peyotl, figurează în codexurile medicale actuale), că ştiau să aplice atelele, să practice lăsarea de sânge şi de asemenea un anumit număr de operaţii, tot ceea ce o ştiinţă pragmatică şi o bună cunoaştere a mediului îi învăţase. Chiar practicarea sacrificiilor omeneşti (pe care spaniolii secolului al XVI-lea le considerau ca o intervenţie directă a necuratului) le-a permis fără îndoială o mai bună cunoaştere a corpului omenesc şi a anatomiei sale.

Octli, sucul fermentat de agavă reprezintă un caz particular. El intervine în posologie cel mai adesea, mai ales, sub formă de miere nefermentată. Ca porumbul şi ca alte plante esenţiale pentru hrană, agava este zei-fioată (într-un mod fără îndoială tardiv şi mai mult sau mai puţin artificial): Mayahuel cu sânii săi numeroşi s-a înălţat în Panteon. De fapt, ea nu este atât zeiţa lui Octli pe cât aceea a plantei hrănitoare în sensul propriu, din care se putea scoate: „oţet, vin, miere, sirop; şi din ea se fac veşminte pentru bărbaţi şi femei, încălţăminte, frânghii, lemn pentru construirea caselor, ţigle pentru a le acoperi, ace pentru cusut şi pentru a coase rănile”. (Conchistadorul Anonim). Şi astăzi încă în unele din regiunile de semi-deşert, ca valea Mezquital, se scoate din agave cea mai mare parte a materialelor şi a alimentelor.

Dacă virtuţile plantei hrănitoare erau recunoscute şi chiar zeificate, numărul şi severitatea legilor împotriva folosirii lui octli (astăzi numit „pulque”) par să indice un mecanism de autoapărare a societăţii împotriva pericolului pe care alcoolismul îl reprezenta pentru ea: pedepse severe – pedeapsa cu moartea pentru nobili – erau aplicate celor găsiţi în stare de ebrietate. Societatea aztecă nu putea tolera, fără îndoială, această stare care provoca un delir individual, deci incontrolabil, contrar

peyotlului sau ciupercii care te eliberau de fantasmele sociale – în care cei din tribul Huichol văd marele cerb, „Fratele mai mare”, întemeietorul tribului… De altfel, un proverb nahuatl glăsuieşte în legătură cu beţia: „fiecăruia iepurele său” ceea ce vrea să însemne că în acest domeniu fiecare caz este un caz particular.

Totuşi, zeii beţiei, *Centzon Totochtin,* „Cei patru sute de iepuri” erau obiectul unui cult. Consumarea licorii care îmbăta era permisă, în anumite cazuri, în anumite momente, mai ales pentru anumite persoane, acelea pe care vârsta le scosese în afara vieţii „utile”, bătrânii care nu riscau să risipească forţele vii ale tribului printr-o beţie anarhică…

Fără îndoială că tocmai în acest domeniu, mărturiile cuceritorilor apar ca fiind cele mai şterse, cele mai pătate de părtinire, căci tot ceea ce ştim despre severitatea legilor ne interzice să credem că aztecii „beau excesiv, într-atâta încât nu încetau să bea până cădeau beţi pe jos, până îşi pierdeau minţile şi că ei considerau o onoare de a bea fără socoteală şi de a se îmbăta” (Conchistadorul Anonim). Surplusul de energie al acestei societăţi putea fi el oare mai bine cheltuit decât în sărbători şi jocuri? Sărbătorile punctează calendarul religios şi sunt numai rituale. Capitolul pe care îl consacră Sahagun „distracţiilor şi modului de recreaţie al seniorilor” nu se deosebeşte de descrierea distracţiilor seniorilor europeni din aceeaşi epocă: „Uneori, ca să se distreze, seniorul cânta… Alteori juca pelotă sau patolli care este un fel de joc de dame; de asemenea obişnuia să tragă cu arcul sau cu sarbacana… sau să prindă păsările în laţ… de asemenea el planta livezi şi grădini… De asemenea avea paji şi pitici şi cocoşaţi şi alţi oameni monstruoşi şi animale sălbatice, vulturi şi jaguari, urşi şi pisici sălbatice şi păsări de tot felul…” Este vorba fără îndoială de descrierea timpului liber al celor mai mari seniori, tlatoani[3] din Mexico şi cel din Texcoco. Nu este mare diferenţa faţă de curţile suveranilor europeni în ceea ce priveşte activităţile ludice în care se cheltuia energia feudalilor azteci: unii cu meditaţia, alţii cu războiul, împins plină la paroxism. Existau totuşi jocuri care n-au supravieţuit, căci călugării au fost foarte repede şi pe drept motiv conştienţi de substanţa lor divină. Ele erau închinate lui Xochipilli, tânărul zeu al bucuriei, al florilor, al poeziei, al dansului şi păreau să fie toate, dacă nu procedee divinatorii, cel puţin mijloace de interogare a destinului.

Printre jocurile cele mai celebre figurează *tlachtli,* jocul cu mingea care are o veche tradiţie căci este moştenit fără îndoială de la olmeci. Acest joc cu reguli complicate, care diferă după timp şi regiune, a fost practicat pe tot teritoriul mezoamerican, la Tuia, la zapoteci sau la maya. Jocul se desfăşura pe un teren de forma unui I majuscul şi consta în a face ca mingea confecţionată din cauciuc întărit să treacă dintr-o tabără în alta, uneori printr-un inel de piatră. Jucătorii nu trebuiau să se ajute nici cu mâinile nici cu picioarele şi purtau un echipament făcut fără îndoială din piele şi montat pe o structură de lemn. Echipamentul era destinat să protejeze articulaţiile. Simbolismul jocului trebuie că a variat şi el. Este foarte probabil că mişcarea mingii simboliza pe aceea a soarelui şi că victoria unei tabere terminată cu uciderea unuia dintre căpitani reprezenta victoria zilei asupra puterilor nocturne. La Tuia, Quetzalcoatl fusese învins într-un joc cu mingea de Tezcatlipoca, zeul nopţii şi al puterilor răufăcătoare. În orice caz, chiar dacă jocul era practicat din vremea olmecilor, aşa cum atestă terenurile din La Venta, în epoca aztecă era jucat cu o veritabilă frenezie. Seniorii şi împăratul îl jucau cu pasiune. Ei îşi pariau averea şi chiar libertatea pe o partidă. Sfârşitul putea fi dramatic. Xihuitlemoc, seniorul din Xochimilco, „Căpitan foarte valoros şi foarte îndemânatec în jocul de pelotă, din care i s-a tras nenorocirea...” ajutase pe suveranul din Mexico Axayacatl împotriva celor din Tlatelolco. Axayacatl organiza sărbători în cinstea aliaţilor săi şi pierdu la jocul cu mingea împotriva lui Xihuitlemoc. Furios el asasină pe principe şi aceasta a fost una din cauzele războiului cu Xochimilco.

Potolii, un fel de jocul gâştei, care se juca cu boabe de fasole, era un joc popular spre deosebire de tlachtli, rezervat nobililor. El dădea naştere totuşi aceluiaşi entuziasm. Şi aici, cu toate că regulile exacte şi numărul caselor (cincizeci şi două, ca numărul anilor dintr-un secol aztec?) nu au ajuns până la noi, se pare că acest joc era jucat cu destinul, un mijloc de a ridica un colţ al vălului voinţei divine.

„Voladorul” care se practica şi se mai practică şi azi de totonacii de pe litoralul atlantic avea cu siguranţă o semnificaţie solară. Patru dansatori legaţi cu picioarele de un catarg foarte înalt se lansau în gol, iar un al cincilea, căpetenia dansului, cântă în vârful catargului.

Astfel, nici unul din aceste jocuri nu era lipsit de semnificaţie

religioasă, chiar dacă şi mai ales dacă, intensitatea cu care erau practicate mărturisea un alt fel de frenezie.

În Mexicul contemporan care a suportat reprimarea brutală a sărbătorilor sale, este greu să mai disting semnificaţia „păgână” de ceea ce a impus ulterior creştinismul. Voladorul, de exemplu, devenit un spectacol pentru turişti în capitală sau la Acapulco, ba chiar executat pe un catarg de metal în faţa piramidei totonace de la El Tajin, nu se mai practică la totonaci decât cu ocazia unor anumite sărbători, ca Sfântul Francisc şi numai după ce a fost respectat tot ritualul. Astfel, în groapa în care va fi implantat catargul, este îngropat un pui viu (probabil un substitut al curcanului). Dansatorul neîndemânatec care n-a reuşit să facă o descindere vertiginoasă se întoarce acoperit de dispreţ în satul său.

Satelor nahuatl din Mexicul central le-au fost consacrate numeroase monografii. Toate menţionează ceea ce aparţine fiecărei tradiţii. Aici, nu putem semnala decât esenţialul acestei moşteniri din trecutul aztec, felul de viaţă, atitudinile în faţa anumitor fapte sau anumite raporturi sociale. În primul rând necesitatea de a excela, de a-ţi arăta curajul, de a nu-ţi pierde cumpătul, de a fi cel mai bun, aşa ca cel mai bun războinic de altădată. În aceasta constă importanţa confreriilor (poate de origine spaniolă) al căror majordom, ales pe un an, se va ruina complet pentru a reuşi tot atât de bine, dacă nu mai bine, decât predecesorul său. (Unele ceremonii, ca naşterea sau căsătoria, pretindeau pe timpul aztecilor o asemenea cheltuială de timp, de alimente şi de cadouri, încât săracii trebuiau să aştepte pentru a se căsători oficial, până puteau să economisească necesarul pentru sărbătoarea concepută întotdeauna ca fiind un fapt social). Formalismul extraordinar al raporturilor sociale, de asemenea o moştenire a trecutului, care în capitală se traduce prin „politeţea mexicană”, dar care pe măsură ce treci în mediul provincial, apoi rural, se apropie de ceea ce Sahagun spune despre moravurile aztece: fiecare prilej, fiecare moment al vieţii este pretextul unui discurs foarte lung, delicat formulat, în care fiecare cuvânt are greutatea şi importanţa sa. Este acel „cuvânt înflorit” al celor vechi, retorica, „vorbirea frumoasă” care, în manuscrisele pictografice se traduce printr-o volută înflorită.

Unele atitudini, unele credinţe se situează în afara comunităţilor pur indiene: Cihuacoatl îşi plângea copilul mort la răscrucea drumurilor, azi *llorona* plânge în faţa unui leagăn gol,

iar femeile însărcinate se ascund... Moartea, felul cum este considerată, sărbătorile care marchează data de 1 noiembrie, ar merita un studiu care n-a fost încă făcut. Ce este spaniol şi ce este indian în acest delir de schelete, de cranii, de paiaţe macabre, de dulciuri funebre?

Şi aici, răspunsul poate fi fără îndoială găsit la sate, chiar foarte aproape de capitală, unde oamenii merg să ducă ofrandele de alimente la mormântul celor dispăruţi pentru a le fi de folos în călătoria lor pe lumea cealaltă.

MONTEZUMA CEL TÂNĂR SAU CONDUCĂTORUL DE DREPT DIVIN.

Am preferat să vorbim de societatea aztecă din secolul al XVI-lea aşa cum se prezenta când a fost distrusă, dar şi cum era când ne-au parvenit de la ea mărturiile cele mai directe. Desigur că existau diferenţe mari între structura socială din timpul migraţiei şi aceea a imperiului aztec în timpul celei mai mari splendori a sa. Totuşi, una o moştenea pe cealaltă. După primele mărturii, s-a comparat societatea aztecilor cu aceea a incaşilor, puternic ierarhizată şi organizată, asemănătoare cu o piramidă al cărui vârf ar fi tlatoani din Mexico. S-a presupus de asemenea că ea răspundea unei simple supravieţuiri a vechilor clanuri din timpul peregrinărilor. T. Bandelier şi, după el, P. Radin – au criticat noţiunea de imperiu şi au văzut aici o democraţie militară întemeiată pe clanuri, destul de asemănătoare cu federaţia triburilor irocheze.

Probabil că nu a existat o realitate unică, deoarece trebuie să subliniem încă odată caracterul de tinereţe al acestei societăţi. În timpul migraţiei şi a stabilirii sale în Mexico, societatea se sprijinea pe calpulli (cartiere), întemeiate ele însele pe baza înrudirii. Autoritatea aparţinea şefilor de familii, înconjuraţi de un sfat al bătrânilor. Încetul cu încetul, această împărţire egalitară fusese trecută pe al doilea plan prin naşterea diviziunii dintre nobili şi oamenii din popor. Dar apăruseră şi alte clase care ar fi putut redeschide problema structurii piramidale către care părea că evoluează societatea. Negustorii, de exemplu, îşi aveau propriile lor tribunale, culte şi norme. Chiar în sinul clasei conducătoare, se pare că opoziţia dintre preoţi şi şefii războinici – două mistici, două puteri – nu era pe punctul de a se atenua, ci dimpotrivă. În sfârşit, când se vorbeşte de imperiu, avem tendinţa de a ne gândi numai la Tripla Alianţă[4] a cărei boltă era alcătuită de tlatoani din Mexico. Dar aceleaşi norme – militarism, dorinţa de expansiune, tributuri, lupte pentru hegemonie – care ar fi putut da naştere unui imperiu, existau chiar de pe timpul statului Azcapotzalco. Ele pot fi găsite şi în alte părţi, în principatele surori sau rivale ca Tlaxcala sau Huexotzinco, dar cu un grad de reuşită mai redus. De altfel, tocmai aceste rivalităţi

neîncetate au dat aztecilor ocazia de a pretinde supremaţia.

Dacă ne referim la miturile de origine, zeii îi creaseră pe oameni fără deosebire între ei. Ei au inventat de asemenea războiul „şi pentru că zeii au vrut-o, oamenii au făcut război”. Trebuie deci să avem mereu în minte faptul că acest trib era tânăr; egalitatea şanselor constituia încă o regulă pentru ei.

Desigur, trăsăturile structurii originale sunt mai vizibile la *macehualtin* (sing. *Macehualli),* oamenii din popor.

Oraşul Mexico-Tenochtitlan (după cât se pare şi Tlatelolco şi Texcoco erau împărţite în calpulli care îşi aveau propriile temple şi sărbători, precum şi propriul lor colegiu. Ce mai rămăsese din gruparea pe familii de la origine? Unii, ca A. Monzon, interpretează cartierele (calpulli) ca grupări endogame bilaterale. Dar documentele în această privinţă sunt foarte rare. Dacă întâmplător întâlnim vreo urmă a reprimării incestului („pedeapsa cu moartea pentru tatăl care-şi violează fiica”, „pedeapsa cu moartea prin strangulare pentru cel ce comite incestul cu sora sa”), este mai greu de a distinge cu claritate regulile căsătoriei. Se pare că endogamia nu fusese absolută, dar rezidenţa patrilocală era preferenţială. S-au semnalat de asemenea cazuri de levirat. În familiile princiare, căsătoriile consanguine erau frecvente pentru considerente dinastice. În popor se pare că ele erau autorizate, în interiorul ca şi în exteriorul cartierelor, în ordinea matriliniară ca şi patrilineară.

Este greu de evaluat cu certitudine populaţia capitalei. Dacă ţinem seama de estimaţia lui W. Prescott, Tenochtitlanul în momentul celei mai mari înfloriri, număra şaizeci de mii de vetre, adică aproximativ trei sute de mii de persoane. Fiecare cetăţean primea pentru cultivare o parcelă din calpulli în care locuia. Acest pământ era transmisibil, în principiu, fiului cel mai mare, cu condiţia ca el să se îngrijească ide ceilalţi membri ai familiei. De fapt, în plus peste proprietatea pământului, macehualli avea uzufructul în numele cartierului său. Parcelele erau inalienabile: ele puteau fi închiriate, împrumutate, redistribuite, dar niciodată vândute.

Cele câteva drepturi şi multiplele îndatoriri pe care le aveau oamenii din popor erau strict legiferate. Deşi cetăţeni liberi, ei erau în primul rând contribuabili şi oameni de corvoadă. În principiu, ei plăteau tribut lui Tlatoani, dar suveranul putea uneori atribui câţiva macehualtin unui nobil sau unei case ca răsplată pentru serviciile aduse. În schimb, în caz de foamete,

fiecare om din popor beneficia de distribuţiile făcute de puterea centrală.

Deşi organizarea pe cartiere (calpulli) era regula în lumea nahuatl, ea se deosebea după regiuni. La Tlaxcala, în momentul Conchistei îşi împărţeau puterea patru *cabeceras,* fiecare din ele divizată în oraşe, iar oraşele în calpulli. În Mexico, structura era mai complexă; oraşul era divizat în patru părţi (Aztacalco, Teopan, Moyotlan, Cuecopan), fiecare din aceste centre grupând un anumit număr de cartiere. (Folosim cuvântul cartier pentru calpulli, cu toate că el nu traduce exact sensul veritabil. El nu dă decât dimensiunea geografică, în timp ce un calpulli era cu totul altceva).

În interiorul fiecărui cartier autoritatea era exercitată de un şef care avea ca sarcină să strângă dările, să repartizeze muncile colective (drumuri, aducerea apei, lucrarea parcelelor comune etc). La moartea sa, îi urma fiul sau una din rudele sale cu condiţia să aibă calităţile necesare. El era înconjurat de un sfat alcătuit desigur din şefii de familii şi din bătrâni.

Atitudinea aztecilor faţă de bătrâni este caracteristică. După cincizeci şi doi de ani (un secol aztec) omul ocupa un loc aparte. El devenea întrucâtva, aşa cum am spune despre sclavi, asocial, marginal, ca şi cum apăsarea ordinii cosmice fusese înainte atât de grea, încât unii indivizi – în unele momente ale vieţii individului – trebuiau să fie uşuraţi. Contrar copilului care intră imediat în viaţa „serioasă”, bătrânul era scutit de impozite şi de corvezi. El avea dreptul să vorbească deschis, lucru destul de rar în obiceiurile mexicane. Chiar beţia, atât de sever pedepsită, îi era permisă pentru că el nu mai avea de jucat un rol activ. El a dobândit totuşi sau şi-a păstrat valorile morale care dau greutate sfaturilor sale: „Bătrânul bun are faimă şi este onorat, este un bun sfătuitor… povesteşte întâmplări vechi şi constituie un exemplu bun”. În afară de renume el a dobândit „gloria”, mai spune cronicarul. Ne putem însă întreba cum era posibil ca într-o existenţă atât de modestă să ajungi la glorie, dacă nu prin practicarea unei vieţi virtuoase exemplare.

Totodată, calpulli servea ca bază pentru recrutarea militară – era un „rezervor de războinici”. Printre privilegiile omului din popor, figura de asemenea şi mai ales, acela de a fi un războinic potenţial. Un bun macehualli, fidel îndatoririlor sale, putea urca scara socială datorită muncii sale, cultivându-şi mai bine pământul, luând în arendă şi alte parcele. Dar mai ales îi era

acordată şansa, chiar de la naştere, când ajungea la *tepochcalli,* de a se distinge în război, de a cuceri cele mai înalte grade prin curajul său. Societatea aztecă era rigidă dar nu era o societate închisă.

Sub treapta de macehualtin se găsea o clasă destul de apropiată, dar cu servituţile sale proprii, comparabilă cu aceea a şerbilor din Evul Mediu. Aceşti *mayeque* sau *tlalmaitl* erau ţărani fără pământ care cultivau pe acela al seniorilor. Ei ieşeau în parte de sub puterea centrală, de care nu depindeau decât în ceea ce priveşte serviciul militar şi tribunalele, dar plăteau tribut seniorului. Conform unei frumoase formule aztece, ei îi datorau seniorului „apa şi focul". Totuşi aveau şi ei unele drepturi: puteau transmite parcela lor de pământ când seniorul murea, dar ei rămâneau legaţi de succesorul său. Instituţia acestor mayeque este destul de greu de explicat. Poate că, după ipoteza lui J. So'Ustelle, ei erau descendenţii populaţiilor deplasate pe timpul luptelor continue care au marcat istoria văii Mexicului şi nu mexicani cuceriţi de către azteci într-un moment sau altul. Poate că, deasemenea, erau oameni căzuţi în sclavie voluntară şi care nu s-au putut elibera de „vechea lor servitute".

Pe treapta cea mai de jos a scării sociale, sub treapta mayeque, se aflau *tlatlacotin,* sclavii, al căror statut era atât de specific lumii aztece încât merită un loc aparte. Trebuie să ne ferim şi aici să aplicăm conceptele europene unor realităţi cu totul diferite. Diaz del Castillo, unul din primii cuceritori care au cunoscut Noua Spanie, scria cu o virtuoasă făţărnicie: „Noi soldaţii credem că nici Dumnezeu, nici Regele nu poruncesc să facem sclavi din nişte oameni liberi..." Mai departe, într-o descriere admirativă a pieţii din Tlateloloo, el mai spune: „Se aflau negustori de aur, de pietre preţioase, de argint... şi de sclavi de ambele sexe. Aceştia din urmă, tot atât de numeroşi ca negrii aduşi de portughezi din Guineea, erau legaţi cu lanţuri de gât, lanţuri sudate de nişte prăjini lungi..." Dar când bătrânul soldat îşi scria Memoriile, el căuta în primul rând să-şi împace conştiinţa. Cel mai bun mijloc, cel folosit de cuceritori pentru a-şi justifica actele, nu era oare acela de a arunca tot felul de vicii în sarcina unui popor pe care tocmai îl masacrau cu o brutalitate foarte străină de caritatea creştină?

De altfel, de foarte multe ori, termenul de „sclav" este folosit în mod greşit. În textele vechi. În cazul ţăranilor legaţi de un senior, putem fireşte să ne gândim la „şerb". Când aceste

documente fac aluzie la sclavii sacrificaţi zeilor, este uneori vorba de sclavi veritabili. Dar cel care îi oferea ca sacrificiu plângea teribil numindu-i „fiii mei” şi-i asimila cu Tezcatlipoca. Dar, cel mai adesea, era vorba de prizonieri de război, de oameni liberi capturaţi în luptă dreaptă. Cu cât valoarea lor militară era mai mare, cu atât mai importantă era valoarea sacrificării lor.

Risca să devină sclav cel care pierdea totul la joc, care-şi punea la bătaie bunurile, apoi chiar libertatea în marile partide de tlachtli, acel joc cu mingea despre a cărui importanţă am vorbit mai înainte. Totul se petrecea ca şi cum anumiţi indivizi sufocaţi de propria lor societate ar fi vrut să joace şi să piardă totul dintr-odată…

În această societate extraordinar de moralizatoare, sclavia era adesea pedepsirea unei greşeli comisă împotriva unei orânduieli cosmice atât de strictă încât era greu să nu o calci. Din acest punct de vedere mărturiile sunt numeroase. Conchistadorul Anonim spune, de exemplu: „Există la ei o justiţie atât de severă încât pentru cel mai mic delict erai condamnat la moarte sau făcut sclav… Daca intra pe proprietatea altuia ca să fure fructe… cel care intra şi fura trei sau patru ştiuleţi de porumb sau câteva spice devenea sclavul proprietarului ogorului jefuit”. Leyes so*ăales (În Hist*oria *de los Mexicanos por sus pinturas) dau o lu*ngă enumerare a crimelor şi a pedepselor corespunzătoare: „Fiul unui nobil, dacă este hoţ sau jucător, moare; acela al unui om de rând este făcut sclav. Cel care fură mai mult de douăzeci de fructe magueys… sclav; cel care nu plăteşte mantalele pe care le-a împrumutat… sclav; cel care strică o plasă de prins peşte şi nu plăteşte, care strică o barcă şi nu plăteşte… sclav”.

Statutul unui *tlacotli* (sing. lui *tlatlacotin)* nu seamănă decât pe departe cu acela al omologului său european. El putea poseda bunuri cu titlu personal, putea să le transmită copiilor săi oare se năşteau liberi. Un sclav se putea căsători cu o femeie liberă, uneori de cel mai înalt rang. Omul căzut în sclavie devenea, pentru un motiv care nu apare cu claritate „fiul lui Tezcatlipoca” şi în această calitate, era foarte bine tratat. El împărtăşea viaţa comună a casei, era hrănit, adăpostit, îmbrăcat ca şi ceilalţi membri ai casei. El lucra în gospodărie şi la cultivarea câmpului; bucătăria, cusutul sau ţesutul erau în sarcina femeilor. Bărbaţii erau deseori folosiţi ca hamali în caravane.

Legile sociale prevedeau protecţia sclavilor. „Vinderea unui sclav era reziliabilă; dacă murea o femeie gravidă, cel care a

lăsat-o însărcinată devenea sclav; dacă copilul se năştea, el aparţinea tatălui şi era liber”. Legile pedepseau pe delatorul sclavilor fugiţi. Sclavul avea deci un rol de jucat, era ocrotit şi tolerat fără conotaţie de infamie, ci mai degrabă de slăbiciune.

De altfel, ca să devii sclav, trebuia să te fi născut sub o zodie proastă care te împiedica să ai puterea de a-ţi asuma sarcini. Puteai să fii sclav şi pe un „termen limitat”. După o foamete mare sau după dezastre, unii oameni se angajau definitiv să aducă servicii unui om bogat în schimbul unei anumite cantităţi de hrană. Această *huehuetlacolli* „veche servitute” nu a fost abolită decât în 1505 de Nezahualpilli din Texcoco.

În fapt, sclavajul ca şi capturarea masivă de prizonieri şi deplasările de populaţie erau strâns legate de război, însăşi axa vieţii sociale aztece, fapt considerat de unii ca un act de atrocitate făcând parte dintr-un ritual sacru. Oricum ar fi, oricare ar fi fost obiectivul, condiţia de sclav era foarte diferită de ceea ce ea însemna pentru lumea romană sau pentru cea colonială. La limită, am putea spune că în această societate foarte apăsătoare şi formalistă, unde mijloacele de sustragere de la determinismul înscriselor destinului erau rare, unde valoarea consta în observarea strictă a normelor sociale şi morale rigide, sclavajul era singurul mijloc de sustragere de la normele etice mexicane, singurul mijloc de a nu ţi le asuma. Desigur, ca sclav renunţai la drepturile de cetăţean (în tot ceea ce aceasta putea fi ispititor într-un asemenea context social), dar în acelaşi timp erai absolvit şi de sarcini (impozite, corvezi, sarcini militare). De fapt era un mod de a te proteja, de a obţine un fel de statut asocial, de ieşire în afara obligaţiilor... Dacă puteai deveni sclav pentru multe motive, cele mai multe de ordin moral, logica însăşi a eticii aztece voia oa pedepsele să fie rezervate sclavilor răi, acelora care nu-şi îndeplineau rolul în sânul ordinii stabilite pentru ei. Dacă nu se corijau de defectele lor, ei puteau fi vânduţi, schimbaţi şi, după patru greşeli grave, sacrificaţi. Numai aceştia erau sclavi în înţelesul european al termenului. Fără îndoială că pe aceşti sclavi răi, cu totul diferiţi de captivi, i-a văzut Diaz del Castillo înlănţuiţi cu lanţuri de gât în piaţa din Tlateioleo. În partea opusă, în vârful piramidei, se află tlatoani „cel care are cuvântul” (tradus de spanioli destul de incorect prin împărat). El simbolizează societatea aztecă, în timp ce sclavii o neagă.

Cele mai multe detalii privind structura puterii, le găsim la un cronicar din secolul al XVII-lea – Zurita (reluat de P. Carrasoo pe

care îl urmăm aici). Termenul de *tlatoc* (pluralul lui tlatoani) se aplică cârmuitorilor, regilor şi seniorilor supremi ai provinciilor sau ai oraşelor. În funcţie de importanţa sau de legătura cu puterea supremă aztecă, fiecare diviziune teritorială are unul sau mai mulţi tlatoc care fac parte din sfatul suveranului din Mexico. Fiecare din ei personifică pe magistratul suprem şi are sarcini civile, militare şi religioase. Lui îi revine datoria de a veghea la întreţinerea templelor, de a ridica armele, de a percepe impozitele şi veniturile ogoarelor. Toţi dau o socoteală lui Montezuma de gestiunea lor. În palatul lui tlatoani din Mexico ei au privilegiul de a fi hrăniţi din bucătăriile palatului. Ei îşi au fotolii în două camere supreme. Ei sunt de fapt intermediari între poporul pe care îl reprezintă în faţa puterii centrale şi acea instanţă în numele căreia veghează la buna ordine, recrutează oamenii şi încasează impozitele.

În epoca finală, când tlatoani din Mexico o ia înainte ca importanţă asupra celor din Tlacopan şi chiar din Texcoo, el este înconjurat de un lux extraordinar. Fără a fi totuşi un zeu ca la incaşi, el apucase pe acelaşi drum, fapt care ni se pare a fi un fenomen important în cursul ultimelor domnii. La origine, puterea era exercitată de către şeful de familie. Când mexicanii şi-au ales primul suveran, Acamapichtli, ei au ales un toltec pentru a-şi crea alibiul unei culturi. Dar primii tlatoc erau şefi războinici şi poate religioşi. Însuşi faptul că erau aleşi (chiar în sânul unei singure familii) pare să arate că dreptul divin nu exista încă. De altfel, nu ne-a parvenit nici un mit asupra familiei lui Huitzilhuitl, în timp ce incaşii păstrau amintirea naşterii misterioase a copiilor Soarelui, strămoşii dinastiei lor de la Machu Picchu.

Dar chiar dacă regalitatea s-a organizat sub Montezuma I, se pare că numai sub Montezuma II ea a cunoscut o evoluţie. Nimeni nu-l poate atinge pe împărat, veşmintele pe care le poartă, vasele de care se serveşte sânt imediat distruse sau distribuite. „Nimic nu i se putea refuza, chiar imposibilul şi el nu cerea nimic, chiar dacă nu putea fi luat, care să nu-i fie imediat dat”. Seniorii cei mai mari când veneau să-i vorbească trebuiau să-şi părăsească mantalele frumoase şi să îmbrace altele mai sărace… şi trebuiau să intre desculţi, cu privirile plecate şi să nu-i privească faţa şi cu trei plecăciuni să spună: „Stăpâne, stăpânul meu, marele meu Stăpân”.

Diaz del Castillo povesteşte prima întâlnire dintre Montezuma şi Cortez şi frica ce i-a apucat pe azteci când Cortez vru să-i dea

împăratului acolada, după ce îi dăruise un colier de sticlă: „Aceşti mari seniori care-l însoţeau pe Montezuma îi reţinură braţul ca să nu-l îmbrăţişeze deoarece considerau aceasta ca un semn de dispreţ”. (Versiunea aceasta este de altfel confirmată de însuşi Cortez care în cea de a doua scrisoare către Carol Quintul, povesteşte: „Mi-am scos un colier pe care îl purtam făcut din perle şi diamante de sticlă şi i l-am pus la gât… am vrut să-l îmbrăţişez, dar cei doi seniori care-l însoţeau m-au ţinut cu mâinile ca să nu-l ating…”).

Acelaşi Diaz del Castillo descrie pe îndelete splendorile oraşului Mexico, palatele, luxul de la curtea lui Montezuma: „Pentru masa lui Montezuma, bucătarii pregăteau până la trei sute de feluri de mâncăruri cu sos… Patru femei foarte frumoase şi foarte curate îi întindeau un fel de ibric… din timp în timp, i se aduceau cupe de aur fin care conţineau ciocolată… Ar fi atâtea de descris încât nu ştiu de unde să încep. Dar pot spune pe drept cuvânt că eram în admiraţie în faţa ordinii şi abundenţei care domnea în toate.” Diaz descrie şi clădirile regale: „Montezuma avea o clădire specială unde-şi adăpostea armele din care avea o mulţime, cele mai multe împodobite cu aur şi pietre preţioase. O altă clădire era destinată păsărilor… în altă clădire trăiau animale sălbatice: jaguari, lei, şacali, vulpi în compania a numeroşi idoli… Marele Montezuma avea nenumăraţi dansatori îşi jongleri… trebuie de asemenea să vorbim de pietrari, de zidari, de dulgheri… fără a uita pe numeroşii grădinari care îngrijeau grădini pline cu arbori bine mirositori şi cu flori.”

O asemenea curte şi un asemenea ceremonial marcau, pare-se, o evoluţie a puterii spre teocraţie. Cu privire la viitorul acestei societăţi oare, în fond, nu dădea încă semne de slăbiciune nu avem decât posibilitatea emiterii unor ipoteze. Ar fi putut să evolueze spre un fel de democraţie prin venirea la putere a unor noi clase sociale. Ar fi putut de asemenea, ni se pare, să se îndrepte spre o afirmare mai puternică a valorilor sale, spre o exagerare a setei de sânge pe care o şi avea de altfel şi, paralel, spre o mistică a puterii regale şi divine, împăratul ar fi putut fi zeificat şi confundat, fireşte, cu Huitzilopoobtli, purtătorul ideologiei aztece.

În capitolul intitulat „Felul în care se alegeau seniorii”, Sahagun explică modul în care se alegea suveranul. „Când murea un senior sau regele, pentru a alege un altul, se adunau senatorii… precum şi bătrânii din popor precum şi căpitanii,

ostaşi îmbătrâniţi în război… precum şi satrapii… ei se adunau împreună în casele regale şi acolo deliberau şi hotărau cine trebuia să fie seniorul şi îl alegeau pe cel mai nobil dintre seniorii de viţă veche, în viaţă care trebuia să fie viteaz, om încercat în treburile războiului, îndrăzneţ şi plin de curaj; să nu aibă obiceiul să bea vin, să fie prevăzător şi înţelept, crescut la *calmecac* (colegiu religios), să ştie a vorbi bine, să fie inteligent şi precaut, curajos şi afectuos… Această alegere nu se făcea prin scrutin sau vot, ci toţi discutau unu] cu altul, se puneau de acord asupra unui nume… apoi alegeau alţi patru care erau un fel de senatori care trebuiau să stea în preajma seniorului şi să fie la curent cu toate treburile importante ale regatului."

Am citat acest lung pasaj, pentru că ni se pare a fi plin de semnificaţii. Colegiul electoral se compunea deci din seniori (ascensiunea posibilă la putere a unei clase nobile devenită ereditară), bătrâni (descendenţii vechilor şefi locali), şefi războinici (tendinţa dinamică a societăţii) şi, în fine, cei pe care Sahagun îi desemnează sub numele de satrapi şi în care putem vedea fără îndoială pe reprezentanţii importanţi ai noilor clase (negustori, meseriaşi, etc), ca şi cum noua societate aztecă ar fi început să fie conştientă de propriile sale contradicţii.

Şi calităţile care se cereau noului tlatoani sunt revelatoare: educarea sa în colegiile religioase, deci în sânul celei mai stricte ortodoxii, calităţile sale morale, sobrietatea sa şi, în acelaşi timp, calităţile de şef războinic. Alegerea celor patru membri ai sfatului său privat dintre membrii familiei sale avea şi ea importanţa sa.

Printre înalţii funcţionari ai statului, era unul care ocupa o poziţie particulară, *cihuacoatl,* cel mai important dintre toţi, prim ministru şi totodată judecător suprem, comandantul armatei, regent în absenţa suveranului. El era singurul dintre funcţionarii statului oare nu era ales odată cu tlatoani, ci ales direct dintre descendenţii direcţi ai primului cihuacoatl oficial, Tlacaelel. Itzcoatl (1426—1440) a fost acela care a încredinţat pentru prima oară această sarcină lui Tlacaelel, fără îndoială cel mai mare 5 geniu politic pe care l-a avut lumea aztecă.

Primul cihuacoatl va rămâne „primarul palatului" în timpul domniei lui Itzcoatl, apoi sub urmaşii săi Montezuma I (1440—1468), fratele lui Tlacaelel şi Axayaoatl (1468—1481). Importanţa lui Tlacaelei ca inventatorul unei *Pax azteca,* a fost atât de mare, încât fiii săi i-au succedat. Această poziţie foarte specială a celui de al doilea personaj din stat – ferment posibil al unor tulburări

viitoare – i-a făcut pe unii autori să vadă în el pe veritabilul împărat, ereditar şi în tlatoani un simplu şef executiv. Dacă ipoteza aceasta ni se pare a fi foarte exagerată, nu este mai puţin adevărat că până în vremea Conchistei, descendenţii legislatorului Tlacaelel au ocupat un loc important în afacerile imperiului.

Sub tlatoani şi cihuacoatl („femeia şarpe”, după numele unei zeiţe al cărei mare preot fusese poate la origine), peste cei patru consilieri principali se află clasa *teteuctin,* a „şefilor”, cei care posedă titluri, slujbe şi avere. Se pare că această categorie, poate comparabilă cu nobleţea de robă, a fost şi ea ereditară, în conformitate cu principiul alegerii după descendenţă din aceeaşi familie.

În această societate încă foarte deschisă în care existau deja clase sociale dar nu caste, se afla în curs ide formare o nobleţe ereditară. Copiii celor două categorii pe care le-am văzut mai sus – tlatoc şi teteuctin – se năşteau *pilii,* „prinţii”. În palatul împăratului le era rezervată o sală specială, *pilcalli,* „casa nobililor”. În sânul lor existau două grade. De exemplu în descendenţa regală: fiul regelui, fiul şefului, fiul preţuit (copilul soţiei legitime), bastardul regal, etc. (Istoria principatelor Azcapotzalco sau Texcoco sunt pline de lupte între fiul legitim şi copilul concubinei care-şi dispută puterea). Dintre aceştia sunt aleşi ambasadorii, miniştrii justiţiei, toţi marii demnitari din funcţiunile publice.

Am semnalat adesea caracterul încă deschis al societăţii în momentul Conchistei. Războiul constituind valoarea primă, cei care se distingeau în război intrau în rândurile nobilimii. Sub numele de *quauhpipiltin* „nobilimea vulturului”, ei obţineau privilegii: erau dispensaţi de a plăti tribut, aveau un loc în preajma împăratului în *quauhcalli* „casa vulturului”, unde formau un fel de consiliu de război. S-ar putea crede că această clasă era sortită să capete mai multă importanţă în viitor şi totodată să fie aceea de care puterea se temea cel mai mult. Copiii marilor războinici se năşteau pilii, dar ei nu aveau dreptul să posede pământ şi rolurile care li se atribuiau par să exprime caracterul exemplar al tatălui şi, totodată, neîncrederea cu care erau priviţi. Ei erau oarecum executorii unor lucrări importante şi modeste totodată, fracţiunea cea mai periculoasă a societăţii, admirată şi în acelaşi timp respinsă. Acest sentiment era întărit prin poziţia aparte a unei anumite clase de războinici din sânul celor numite

tequia (cei care au făcut cel puţin patru prizonieri). Aceşti războinici care se numeau *otomi* sau *quachic,* reprezentau un veritabil corp de elită în marginea celorlalţi. Ei făceau jurăminte speciale – ca acela; de a nu da niciodată înapoi – şi îi terorizau chiar şi pe ceilalţi războinici. Erau atât de feroci încât nu li se puteau încredinţa însărcinări fundamentale. În ei putem întrezări una din posibilităţile deschise aztecilor, un fel de oglindă măritoare în care mexicanii voiau dar se şi temeau să se recunoască.

În analizele clasice ale acestei societăţi, chiar noţiunea de „clasă mijlocie" poate să pară aberantă. Am văzut că existau două mijloace principale pentru a avansa în lumea aztecă, ambele în conformitate cu legile destinului şi cu valorile admise: sacerdoţiul şi războiul. Poate exista şi a treia cale de acces la putere care trecea nu atât prin bogăţie cât prin specializare. Este vorba de funcţionari, de meşteşugari şi de negustori. Aceste trei grupuri sociale, foarte diferite între ele, aveau totuşi în comun faptul că urcau progresiv spre avere şi putere, fără a fi recunoscuţi oficial, că aveau zeii şi tribunalele lor (în afară de funcţionari) şi că începeau să aibă propriile lor legi şi un spirit de castă. Ei erau de asemenea departe de puterea centrală devenită divină.

Structura imperiului, autoritatea aztecă asupra unui teritoriu imens, etatizarea crescândă presupuneau o birocraţie sporită, din ce în ce mai numeroasă şi chiţibuşară, însărcinată să menţină ordinea aztecă, normele şi constrângerile sale. Funcţiunea publică constituia în acelaşi timp un bun mijloc de a absorbi o clasă născândă, „micii nobili" care ar fi putut deveni turbulenţi. Se ştie că aztecii erau procesomani la nesfârşit, că îşi petreceau o parte din timp în certuri pentru pietre de hotar sau de frontieră, că statutul lor, adesea imprecis, necesita recurgerea frecventă la o autoritate superioară, că morala lor strictă implica un personal numeros destinat să hotărască şi să pedepsească. Treptat, după Tlacaelel, se înfiinţează un aparat executiv şi represiv, funcţionarii se înmulţesc într-atât încât, sub Montezuma, asistăm la o veritabilă proliferare de sarcini care devin acum necesare pentru bunul mers al unui stat devenit prea greoi. Printre aceşti funcţionari putem distinge, cu ajutorul lui J. Soustelle, trei categorii distincte: în primul rând guvernatorii ţinuturilor luate de la inamic; ei reprezintă puterea centrală, militară şi totodată administrativă. Apoi perceptorii însărcinaţi să strângă impozitele,

să vegheze la lucrarea pământului şi la buna repartiţie a mărfurilor în caz de foamete, pe scurt să asigure administrarea corectă a puterii centrale. Ei sunt tot atât de temuţi ca şi tlatoanii pe care îi reprezintă, în jurul lor gravitează mulţimea de funcţionari de mai mică importanţă. În fine, a treia categorie este compusă din judecători, numiţi de Montezuma personal, unii dintre notabili, iar alţii dintre oamenii din popor. Ei sunt înconjuraţi cu cel mai mare respect şi nimeni nu îndrăzneşte să nu le asculte ordinele.

Meseriaşii ocupau o situaţie particulară. Săpăturile efectuate la Teotihuacan, de exemplu, metropola perioadei clasice, au dat la iveală temple dar şi palate şi ateliere unde lucrau probabil foarte mulţi meseriaşi. Abundenţa şi bogăţia mărturiilor artistice ne fac să credem că această clasă trebuia să fie numeroasă şi respectată, căci arta constituia şi ea un răspuns la cererea divină. Mai târziu, Tuia, capitala efemeră a toltecilor, sub suveranul său Topiltzin Quetzalcoatl, a atins o frumuseţe neegalată şi meşteşugarii săi o artă exemplară. „Vasalii săi erau toţi meşteri artizani în artele mecanice şi îndemânatici în lucrarea pietrelor verzi… şi de asemenea în topirea argintului şi facerea altor lucruri… şi (Quetzalcoatl) avea case făcute din pietre verzi preţioase şi altele făcute din argint şi încă altele din pene bogate… şi toate aceste arte au avut ca origine pe Quetzalcoatl”.

Prima capitală chichimecă a lăsat o amintire legendară în memoria popoarelor într-o asemenea măsură încât a trebuit să ajungem în anul 1940 pentru ca ruinele oarecum modeste ale Tulei (Hidalgo) să fie cunoscute ca acelea ale oraşului lui Quetzalcoatl. În adevăr, ceea ce a rămas este departe de splendoarea descrisă de cronici. Explicaţia poate că se află în sfârşitul epopeii lui Topiltzin Quetzalcoatl. Obosit de cursele ce-i fuseseră întinse de duşmani, Quetzalcoatl „a dat foc la toate casele din argint şi din scoici pe care le avea şi a îngropat alte lucruri foarte preţioase în munţi şi în râpe… şi a plecat la Tuia”. Dar, vai, revelaţiile arheologice au fost până în prezent destul de dezamăgitoare în acest domeniu.

Aztecii numeau *tolteca* pe meseriaşii îndemânateci şi *toltecayotl* tot ce moşteniseră de la tolteci, toate lucrurile de artă şi într-un anumit sens „faptul de cultură”. Cuceritorii au rămas stupefiaţi în faţa templelor, a somptuozităţii costumelor şi a luxului de la curtea împăratului. Chiar risipa, atât de puţin

conformă cu etica mexicană şi care devenise o regulă pentru tlatoani, presupune o producţie constantă şi abundentă. De altfel, *tianquiztli* („tianguis”), pieţele, atestă un însemnat curent comercial existent între diversele regiuni ale imperiului şi o bogată producţie. Împrejurul lagunei, acolo unde se refugiaseră succesiv oamenii din Teotihuacan şi din Tuia, existau comunităţi de meseriaşi specializaţi în pene ornamentale la Amatlan şi în şlefuirea pietrelor scumpe la Xochimilco.

Esenţialul operaţiunilor comerciale probabil că se baza pe troc. Se ştie totuşi că mexicanii posedau anumite tipuri de monedă. Mantalele de stofă ţesută erau foarte căutate. Această unitate avea ca multiplu balotul de douăzeci de bucăţi (aztecii aveau un sistem de numeraţie cu baza de douăzeci). Ei foloseau de asemenea cotoare de pene umplute cu pudră de aur sau cu unele produse rare venite din regiunile tropicale, ca penele de păsări preţioase sau boabele de cacao, de care mexicanii erau foarte amatori şi care reprezentau o veritabilă unitate fracţionară, mergând până la un sac de 8000 (20x20x20) de boabe. În fine, se pare că micile securi în formă de tau, care se trag probabili din treparaul din Peru, au ajuns în valea Oaxaca în secolul al XIII-lea, apoi în Mexicul central unde reprezentau o monedă foarte apropiată de sensul european: convenţională, neconsumabilă şi neperisabilă.

Căile de schimb dintre toate regiunile actualului Mexic sau Mezoamerica sunt un fapt vechi, mult anterior aztecilor dar dezvoltat de ei. Din preclasicul îndepărtat, jadul, materia preţioasă prin excelenţă, pare să fi fost extras de olmeci în Guerrero pe coasta Pacificului, destul de departe de actualul Tabasco, leagănul civilizaţiei lor. Litoralul Pacificului pare să fi fost prin vocaţie orientat spre schimburile cu America de Sud. Deja ceramica din protoclasic (între anii 1 şi 300 e.n.) evocă mult mai mult prin forme şi motive pe aceea din unele văi din sudul Perului decât pe aceea din restul Mezoamericii. Prelucrarea aurului şi a metalelor se dezvoltă în America centrală sau în Columbia mai devreme decât în Mexic. Fără îndoială că ea ajunge de pe ţărmul Pacificului şi Tehuantepec până în valea Oaxaca unde mixtecii, înainte munteni sălbatici, încep să exceleze în acest meşteşug. Zeul Aurarilor, Xiipe Totec, „Stăpânul nostru jupuit”, era obiectul unui cult special. La origine, fără îndoială zeu al vegetaţiei şi al renaşterii sale, el este obiectul. Ritualurilor de jupuire. Preoţii îmbracă pielea

sacrificatului care, îngălbenindu-se, evocă foiţa de aur pe care o ciocănesc aurarii. Un templu special, *Yopico* „locul lui Yopi” îi este rezervat în incinta sacră din Mexico. Aceşti Yopi constituie o populaţie sălbatică din actualul Guerrero, care a rezistat până la capăt cuceririi aztece.

Dacă mărfurile circulau, meseriaşii – dintre care cei mai îndemânatici erau chemaţi la curtea suveranului mexican – se deplasau şi ei în mod frecvent. Arheologul sau conservatorul de muzeu are o sarcină dificilă: piesele din metale preţioase, mozaicurile şi jadul sculptat, de exemplu, sunt adesea lucrate de artişti mixteci, chiar dacă sunt consideraţi azteci. Acum câţiva ani, lucrările dezgropau în apropierea catedralei din Mexico (construită lângă locul unde se înălţa templul lui Huitzilopochtli), o ascunzătoare din epoca aztecă care conţinea obiecte contemporane şi, totodată, jaduri mixtece, figurine în stil mezcala din îndepărtatul Guerrero care mărturisesc atât importanţa curentelor de schimb cât şi perenitatea anumitor tipuri de obiecte în gustul aztecilor.

Se ştiu puţine lucruri despre viaţa cotidiană a acestor artizani, mai ales a acelora care nu erau specializaţi în meserii artistice. Ei trăiau în propriile lor cartiere, aveau poate – cel puţin în ceea ce priveşte unele delicte – propriile lor tribunale. Plăteau impozitul ca cetăţeni, dar nu făceau corvezi. Fiecare corporaţie îşi avea sărbătorile sale proprii. Aurarii aveau cultul lui Xipe Totec: „În această sărbătoare a lunii *Tlacaxipehualiztli* când jupuiau o mulţime de prizonieri, unul din preoţi îmbrăca pielea unuia dintre prizonieri şi astfel îmbrăcat devenea imaginea zeului Totec… i se ofereau trufandale…” Cât despre şlefuitorii de pietre preţioase, ei adorau patru zei – Chiconahui Izcuintli, Naualpilli, Machuicalli, Cinteotl – şi le făceau rugăciuni şi sacrificii „şi acesta avea loc la Xochimilloo, căci ei spuneau că strămoşii şlefuitorilor de pietre preţioase veneau din acest sat şi că de acolo veneau toţi aceşti meşteşugari”. Cei oare prelucrau penale aveau ca zeu pe Coyotlinaual etc.

În sfârşit, fapt curios de notat, Sahagun care constituie cea mai sigură şi mai obiectivă din sursele noastre, insistă mereu asupra faptului că virtuţile morale sunt cele care fac bunul meşteşugar.

Cea de a treia dintre aceste clase mijlocii, fără îndoială cea mai dinamică, este formată din *pochteca,* negustorii. Îi datorăm lui J. Soustelle unele excelente analize cu privire la rolul special

jucat de această clasă care reprezintă fermentul cel mai probabil a unor discordii viitoare şi, totodată, clasa cea mai atipică în raport cu modelul societăţii secolului al XV-lea. Puterea negustorilor *(pochteca)* începe la Tlatelolco, înainte ca acest oraş să cadă sub dominaţia Tenochtitlanului. După Chimalpahin, acolo au dobândit ei în 1504 dreptul de cetate. Ei aveau un statut special, propriile lor tribunale (care judecau şi delictele cele mai grave, ceea ce este foarte curios dacă ne gândim la caracterul exclusiv al puterii judiciare mexicane), propriile lor sărbători şi propriul lor zeu Yacatecuhtli. Prin pochteca nu trebuie să înţelegem pe toţi cei care vindeau în piaţă sau în oraş dar care aparţineau altor clase – ţărani ce vindeau o parte din porumbul lor, de exemplu – ci o corporaţie aparte, specializată mai ales în comerţul cu regiunile îndepărtate. Tranzacţiile comerciale cu regiunile cele mai îndepărtate ale imperiului aduceau „materiile prime” (bumbacul din regiunile calde, penele de păsări preţioase *quetzal* sau *calchihuitl,* piatra verde, plătite ca tribut lui tlatoani din Mexic) şi trimiteau, în schimb, produsele manufacturate spre zonele unde meşteşugurile erau mai puţin evoluate decât în capitală, toate aceste schimburi cădeau în sarcina negustorilor. Ei organizau în acest scop caravane care trebuiau să parcurgă trasee lungi şi de multe ori foarte periculoase. A ajuns până la noi relatarea despre nişte negustori încercuiţi timp de patru ani în apropiere de istmul Tehuantepec care au reuşit să se elibereze prin propriile lor mijloace, fără ajutorul unor întăriri din capitală. La întoarcere, cu părul crescut lung, cu chipurile feroce, ei depuseră darurile lor înaintea suveranului mexican de pe atunci, Ahuizotl. Acesta îi felicită, îi numeşte „unchii mei” şi le acordă unele privilegii, ca acela de a purta ornamente labiale (cu o restricţie; nu în fiecare zi, ca nobilii, ci numai cu prilejul marilor sărbători). Ei sunt consideraţi acum ca „mesagerii regelui”.

Negustorii se bucurau, în afară de cele arătate mai sus, de numeroase privilegii printre care acela de a cumpăra sclavi. Dispensaţi de serviciul militar, de muncile manuale şi de serviciul personal, în momentul conchistei copiii lor dobândiseră dreptul de a frecventa colegiile (calmecac) împreună cu fiii de nobili.

Astfel, negustorii reprezentau o clasă aparte care nu se integrase în sânul societăţii. Ei îşi transmiteau atribuţiile şi se căsătoreau între ei. Această endogamie ne face să ne întrebăm dacă această societate, încă atât de deschisă, atât de departe de scleroză în alte domenii, n-ar fi sfârşit prin a evolua spre un

sistem de caste în care negustorii ar fi constituit primul jalon, exclus de celelalte şi, totodată, excluzându-le. În epoca de care ne ocupăm, statutul lor era paralel cu acela al societăţii, căci dacă universul oficial era ierarhizat, acela al negustorilor era deasemenea şi, într-un mod destul de ciudat, el reflecta aceleaşi valori. Aveau şi ei grade după merite. Printre cei mai onoraţi figurau „cei care au oferit sclavi pentru sacrificiu”, apoi „cei care încercuiesc inamicul”, apoi „cei sălbatici”, *tealtianime, teyaualouanime, tequanime.*

De fapt, dacă aceste titluri ierarhice pot fi explicate în parte prin caracterul aventuros al expediţiilor negustorilor în ţinuturile îndepărtate, complet sau încă parţial supuse dominaţiei aztece, motivul este fără îndoială mai profund şi arată eternul proces de recuperare al aztecilor. Antropofagia cu caracter ritual pare legată în special de casta negustorilor. În luna *Panquetzuliztli,* negustorii se duceau la Azeapotzaiioo pentru a cumpăra sclavi. Ei îi spălau şi îi hrăneau „pentru ca astfel carnea să le fie mai gustoasă când vor fi. Tăiaţi pentru a fi mâncaţi”. Erau aleşi cei mai frumoşi, cei, care dansau mai bine, aveau gesturi frumoase şi bună dispoziţie, nu aveau nici o pată pe corp, nu erau cocoşaţi şi nici prea graşi...” Acest prizonier perfect, care urma să fie sacrificat zeilor şi mâncat de către „cei mai buni” dintre negustori, apare ca un substitut al războinicului prins în luptă, un mijloc de a hrăni zeul şi a întreţine ordinea cosmică, dar şi de a face să participe la aceasta totalitatea negustorilor: „Suntem cu toţi, reuniţi aici, seniorii şi şefii negustorilor, tu care eşti puternic şi curajos, care eşti obişnuit cu truda drumurilor, pe care îţi rişti viaţa şi sănătatea, obişnuit să cobori şi să urci fără Meă râurile, prăpăstiile şi munţii...”

În timpul acestor mari călătorii, negustorii dobândeau bogăţii imense pe care trebuiau să le tăinuiască, deoarece bogăţiile constituiau numai recompensa faptelor de război şi erau distribuite de puterea centrală. Totul se petrecea ca şi cum nobilimea, atât cea cu caracter religios cât şi cu caracter militar, presimţea pericolul pe care îl reprezenta această clasă din ce în ce mai bogată şi mai independentă. I se cerea să se plece şi să se prefacă, să poarte mantale ciripite, să-şi ţină privirile în jos, să nu încerce să rivalizeze în orgoliu cu clasele diriguitoare oficiale.

Aceşti negustori care reprezentau mereu avangarda penetraţiei aztece erau în egală măsură temuţi şi urâţi. Circulând la marginile regiunilor necunoscute, ei aduceau noutăţi fără

îndoială preţioase pentru puterea centrală din oare trăgeau se pare un profit pentru a-şi ameliora statutul lor relativ precar: condamnaţi în secret, mereu în umbră, „spioni”, soldaţi nemărturisiţi, bucurându-se de onoruri pe care nu aveau dreptul să le facă publice. Sahagun confirmă aceasta în diverse rânduri: „Aceşti negustori erau deja un fel de *caballeros* şi aveau însemne particulare pentru faptele lor mari; dacă avea loc o serbare, ei nu le purtau, dar purtau mantale din fibre de agave frumos ţesute”. Şi, mai departe, această frază semnificativă: „... negustorii, care erau ca nişte căpitani şi soldaţi neoficiali...”

Astfel, dacă primului grad de războinici (adică cei care au făcut. Patru prizonieri), corespundea la negustori faptul de a fi oferit prizonieri ca sacrificiu, adică victima prinsă în război de unii echivala cu victima cumpărată de alţii, se pare că într-adevăr această castă paralelă n-a putut fi admisă şi recuperată de societatea oficială decât ascunzând parţial faptele îndărătul unei ficţiuni războinice.

HUITZILOPOCHTLI SAU VOINŢA DE A ÎNVINGE.

Am avut mai înainte prilejul să vedem profilându-se o religie de o extremă complexitate, a cărei importanţă cotidiană este excepţională. Nimic n-ar justifica, nimic, n-ar explica viaţa în timpul aztecilor fără ponderea zeilor şi a miturilor. Şi alţii înaintea noastră au încercat să înţeleagă pentru ce anumite popoare şi-au creat zei imposibil de îndurat. Nu este locul aici pentru expuneri amănunţite. Am putea găsi explicaţii de ordin geografic ale acestui fenomen: îndelungata migraţie prin deşert, precaritatea vieţii cotidiene, instabilitatea acestei regiuni vulcanice; şi de ordin istoric; destinul de paria al acestei mici populaţii, necesitatea de a se afirma mai repede şi mai puternic pentru a supravieţui.

Dacă studiem religia aztecă, încercăm chiar de la început o mare perplexitate: cum putem recunoaşte un chip divin printre atâtea metamorfoze? Ba chiar, cum putem deosebi ceea ce este divin de ceea ce nu este? Cum să aflăm în ce şi în cine credeau aztecii? Trebuie să precizăm că în secolul al XVI-lea, religia nu putea fi privită ca un tot. Ea diferea în funcţie de clasele sociale, de straturile sociale care au avut fără îndoială evoluţii distincte. Cea mai mare parte din ceea ce a ajuns până la noi este o religie „regândită”, un fruct al meditaţiilor preoţilor. Numai arta poate uneori să mărturisească varietatea reprezentărilor religioase.

În primul rând – şi faptul pare să condiţioneze tot restul – în centrul acestei religii se găseşte ideea unei instabilităţi profunde a lumii, ideea că nimic nu este definitiv, nici perfect, că orice creaţie este provizorie, că echilibrul lumii este precar. Unul dintre miturile pe care îl întâlnim cel mai des atât în manuscrise cât şi în sculptură este acela al celor cinci Sori sau creaţii care, toate, se sfârşesc prin cataclisme…

S-a vorbit mult despre caracterul amoral al religiei aztece. Cu toate că această idee, după cum vom vedea, trebuie să fie corectată, este sigur că o lume condamnată acordă puţin loc eticii. Binele şi răul, valorile morale, nu pot fi niciodată escatologice. Faptul explică anumite trăsături specifice ale acestei religii: negarea individualităţii, aparenta anarhie a

destinului sufletului după moarte, pesimismul care nu este un pesimism veritabil ci o supunere.

Apare o primă dificultate: ce se înţelege prin religia aztecă? Avem cu privire la ea mărturii de toate felurile, din care cele mai uşor descifrabile sunt cele ale primilor cuceritori spanioli care au cunoscut-o, precum Cortez sau Diaz del Castillo. Ei mărturisesc, surpriza resimţită de o lume în faţa celeilalte, necesitatea de a-şi linişti conştiinţa. Mai târziu, primii călugări predicatori care iau sosit în Noua-Spanie – şi printre ei primul veritabil etnolog american Fra Bernardino de Sahagun – s-au pasionat de această civilizaţie. Dar pentru ei „celălalt” era anticristul... Alte mărturii scrise cu caractere latine de călugări ca Torquemada sau de descendenţi ai nobililor mexicani ca Ixatlixochitl sau Tezozomoe, nu mai sunt de prima mână. Spre deosebire de Sahagun care a cules povestirile indienilor cultivaţi care practicaseră şi mai practicau încă în secret vechea religie, aceştia nu mai ţin seama decât de tradiţie, de „ceea ce se spune” – unii pentru a justifica violenţa Conchistei, alţii pentru a justifica atitudinea strămoşilor lor.

Mărturiile cele mai directe şi care ar trebui să fie cele mai semnificative sunt cele relatate – în piatră sau pe hârtie – de către indienii înşişi pentru a-şi cinsti zeii când erau încă vii, susceptibili, dăunători, dar uneori şi binevoitori. Dar materialul este atât de bogat aici, iar ştiinţa americanistă atât de la început, (încât iconografia zeilor se află încă în faza de debut în această privinţă). În ciuda unor foarte importante studii pe care le datorăm lui Seler, Caso, Soustelle, Spranz, infinita complexitate a materialului lasă destul loc cercetătorilor pentru ani întregi de studiu.

Indienii îşi consemnau analele în cărţi făcute din hârtie vegetală sau din piei de cervide, cărţi care nu ne-au parvenit toate. Ei păstrau astfel calendarele divinatorii care regizau întreaga viaţă a tribului. Chiar în epoca în care au fost făcute, aceste cărţi erau scrise şi citite doar de către *tonalpouhque,* preoţi specializaţi. Erau deci manuscrise ezoterice, pe care omul de rând le-ar fi putut numai cu greu descifra. În ele fiecare zeu era reprezentat cu întreaga complexitate a atributelor sale şi era pus în legătură cu direcţiile universului, zilele pe care le guvernează, animalele care îi aparţin, etc.

Pare că totul avea o anumită importanţă: aşezarea în pagină, culorile, forma fiecărui motiv, raporturile dintre ele... şi dacă nu

ai descifrat totul, vei comite fără îndoială multe greşeli. Raporturile dintre zei sunt atât de subtile încât este uneori foarte greu să-i identifici. După Seler, s-a stabilit un anumit număr de atribute semnificative pentru fiecare zeu: Xipe Totec şi boneta sa ţuguiată, Quetzalcoatl şi pieptarul de scoici, Tlaloc şi ochii săi ca nişte ochelari; dar adesea jocul era mai dificil. Chalchiuitlicue, soţia lui Tlaloc poartă şi ea ochelari ca pe monolitul de la Coatlichan sau pe stela de la Tikal; boneta ţuguiată împodobeşte adeseori capul zeilor Yopi; Quetzalcoatl uneori nu poartă nici pieptarul, nici ornamentele din urechi în formă de volută... De altfel, înrudirea zeilor este înscrisă chiar în mit. Tonacatecuhtli şi Tonacacihuatl dau naştere la patru fii care sânt toţi pătau variante ale lui Tezcatlipoca şi se deosebesc numai prin câteva trăsături, cum ar fi culoarea, în sânul unei aceleiaşi identităţi: Tezcatlipoca roşu (Mixcoatl-Camaxtli sau Xipe Totec), Tezcatlipoca negru, Tezcatlipoca alb (Quetzalcoatl), Tezcatlipoca albastru (Huitzilopochtli).

Mărturiile care ne-au fost lăsate de vechii mexicani în piatră, în ghips sau ceramică, pun aceleaşi probleme. În primul rând, este ştiut că n-a mai rămas, practic vorbind, nimic din arhitectura aztecă. Mexico a avut durerosul privilegiu de a fi fost unul din singurele oraşe din lume complet distrus şi imediat reconstruit. De aceea, numai în regiunile de la marginile imperiului mai pot fi găsite câteva vestigii. De fapt este vorba, în general, de lucrări defensive sau „provinciale” care nu permit interpretări precise: templele din Calixtlahuaca sau din Tenango, construite în ţinutul tribului matlazinga, dar sub dominaţie aztecă, sau mica piramidă Huatusco pierdută în vegetaţie la Veracruz şi care pare-se că nu era altceva decât sanctuarul unui avanpost. Totuşi, cunoaştem astăzi întinderea şi magnificenţa locurilor de cult, arătate atât de elocvent de cronicari ca Diaz del Castillo precum şi de numeroasele şi importantele descoperiri făcute cu prilejul săpăturilor executate în ultimii ani pentru metroul din Mexico.

În fine, arta plastică a suferit aceleaşi jafuri şi stricăciuni ca şi manuscrisele. Cortez, primul, când a văzut aceste statui de pe care picura încă sângele, le-a sfărâmat şi le-a înlocuit cu „Adevărata Cruce”. Muzeele sunt pline de opere aztece care totuşi sunt probabil puţine în raport cu ceea ce trebuie să fi produs o întreagă clasă de meşteşugari specializaţi în serviciul zeilor. O simplă vizită în sala Mexica a Muzeului Naţional de Antropologie şi Istorie din Mexico este suficientă pentru a ne

convinge de perfecţiunea tehnicii, de bogăţia inspiraţiei şi de caracterul „angajat” al artei aztece.

Fără îndoială că nu exista o singură religie aztecă, ci mai multe, trăite cu intensităţi diferite, în funcţie de caracterul lor oficial sau privat, depinzând desigur de oamenii care le practicau, dar mai ales de clasele sociale, de originea etnică, de apropierea faţă de puterea centrală etc.

În centrul tuturor acestor religii, oricare ar fi fost ele, avem certitudinea despre care am mai vorbit: a instabilităţii lumii. Înaintea erei noastre au existat alţi patru Sori. Versiunile se deosebesc puţin, dar toate concordă în ceea ce priveşte fondul. Noi vom urmări pe aceea oficială din Tenochtitlan. Primul Soare se numea *naui-Ocelotl* („patru-Jaguar”). El avea ca elemente pământul, ca zeu pe Tezcatlipoca. Pământul era populat de uriaşi care au fost distruşi de jaguari. Cel de al doilea Soare, *naui-Ehecatl* („patru-Vânt”), avea ca element vântul şi ca zeu pe Quetzalcoatl. El a fost distrus de uragane, iar oamenii supravieţuitori au fost transformaţi în maimuţe (ceea ce permite explicarea numeroaselor reprezentări ale lui Quetzalcoatl sub forma sa Ehecatl, zeu al vântului, figurat ca o maimuţă care suflă). Vine apoi *naui-Quiahuitl* („patru-Ploaie”) având ca element focul, ca zeu Tlaloc şi care a fost distrus de o ploaie de foc. El a cedat locul lui *naui-Atl* („patru-Apă”), Soarele de apă, închinat lui Cnalchiuitlicue („Cea care are o fustă de pietre verzi), soţia lui Tlaloc şi, ca şi acesta, zeiţă a apei, a ploii; oamenii sunt transformaţi în peşti după un potop teribil. Astăzi trăim în cel de al cincilea Soare, *naui-Ollin* („patru-Cutremur”) care va fi distrus de îngrozitoare cutremure de pământ.

Acest mit este bogat în semnificaţii. În funcţie de versiuni, duratele erelor nu concordă între ele, cu toate că fiecare este un multiplu de cincizeci şi doi, „secolul aztec”. Primul său sens, cel mai lizibil, este că lumea noastră este la fel condamnată ca şi precedentele şi că nu este întru nimic mai perfectă. Dar trebuie să privim mai departe. Cele patru elemente pământ-aer-foc-apă au existat dinainte. Cei patru zei Tezcatlipoca Quetzalcoatl-Ehecatl Tlaloc Chalchiuitlicue, cu reţeaua complexă de culori şi apartenenţe, au existat dinainte şi odată cu ei, ceea ce ei simbolizează: Tezcatlipoca, zeu al războiului la tolteci, modelul aztecilor; Quetzalcoatl, zeul gândirii şi al artelor; Tlaloc, bătrânul zeu al ploilor, al vechilor populaţii agricole; Chalchiuitlicue care pare să dubleze aici pe Tlaloc – ploaie de foc – ploaie de apă –

dar care reprezintă poate şi culoarea verde, aceea a jadului şi a smaraldului, a tuturor lucrurilor preţioase, a sângelui omenesc.

Ce ne rămâne nouă, oamenii celui de al cincilea Soare? Instabilitatea, cutremurul de pământ, dezlănţuirea forţelor chtoniene, distrugerea în măsura în care este sinteză. Soarele nostru este închinat lui Tonatiuh „un zeu”, în definitiv cam teoretic deoarece este recuperat în toate întruchipările sale de către alţi zei. Pe Tezoatlipoca l-am putut califica drept un „anti-Soare” prin aceea că reprezintă mersul soarelui prin tenebre. Cât despre Quetzalcoatl, el este soarele care apune, iar Huitzilopochtli soarele triumfător la Zenit. Tonatiuh apare aici ca un numitor comun, deoarece cele patru ere precedente se numeau Sori şi erau închinate altor zei. El este „centrul calendarului solar”, acest mare monument unde apare la mijloc scoţând limba fără îndoială pentru a cere sânge omenesc. Este deci de înţeles neliniştea care se putea înstăpâni. Toţi, începând cu împăratul, aşteptau semnele care vor anunţa sfârşitul acestei lumi…

Cel de al doilea caracter care ne apare ca fiind esenţial în această religie, este fără îndoială politeismul său nesfârşit, înscris şi el în.

După unele texte, ouiplluil primordiali Tonactecuhtli şi Tonacacihuatl („Seniorul şi Doamna Subzistenţei”) numiţi şi Ometecuhtli şi Qmecihuatl („Seniorul şi Doamna Dualităţii”) ar fi dat naştere unui cuţit de sacrificiu care, căzând pe câmpiile de la miazănoapte (de unde mexicanii se ştiau că sunt şi voiau să fie de naştere) ar fi născut patru sute de zei, adică zeii fără număr, mulţimea zeilor. După o altă versiune, aceea din *Historia de los Mexicanos por sus Pinturas,* aceşti doi principi creatori trăiau în cel de al treisprezecelea cer „al cărui început nu l-a ştiut nimeni”. Şi au născut patru fii oare se numeau toţi Tezeatlipoca şi guverna fiecare oiţe un punct cardinal al spaţiului. Acest mit pare să fie de origine toltecă (prin locul acordat lui Tezcatlipoca şi lui Mixcoatl). Transformarea sa de mai târziu acordă un rol special lui Huitzilopochtli, zeul tribului ales, „pentru că era cel mai războinic”. Ni se spune, mai departe „, că el s-a născut fără carne, numai din oase şi a rămas aşa şase sute de ani…” (ceea ce prefigurează poate destinul obscur al aztecilor). Apoi, doi din aceşti patru fii au fost însărcinaţi, după o lungă perioadă de inacţiune, să (creeze Soarele. Quetzalcoatl şi Huitzilopochtli sunt cei doi zei aleşi. Ei au creat întâi focul, apoi un semisoare „care

nefiind întreg nu strălucea tare, ci numai puţin”, apoi un om şi o femeie, Cipactonal şi Oxomoco „şi ei le-au cerut să cultive pământul, iar femeia să toarcă şi să ţească” – „şi din ei s-au născut oamenii de rând care nu se distrează niciodată ci muncesc mereu”. Zeii dau apoi lui Cipactonal boabe de porumb pentru ca el să poată vindeca şi să procedeze la tehnici divinatorii. Au urmat apoi creaţia calendarului, a zeilor infernului şi ai cerului şi încă a lui Cipactli, monstrul care a creat la rondul său pământul, etc.

După părerea noastră, această creaţie are ceva anarhic pentru că cultura noastră ne-a învăţat să gândim în termenii unei lumi organizate, ierarhizate, ordonate în jurul unor elemente şi în raport cu o gândire monoteistă. La azteci, nimic comparabil. Deoarece am pomenit în altă pante de fluiditatea regnurilor, viziunea mexicană vede contrarii acolo unde noi vedem contradicţii. Regnurile n-au o natură specifică. Un zeu, în funcţie de dispoziţia sa, se poate transforma în om, în piatră, în aer, în animal. Tezoatlipoca *este* un jaguar. Alungat, Xolotl (care *este* de asemenea Quetzalcoatl) se transformă în dublu ştiulete de porumb, în agavă dublă, în peşte, în câine, etc. În vremea migraţiei, cei patru preoţi ai lui Huitzilopochtli îi purtau efigia, fără îndoială sub forma unui cuţit sacrificial care *era* zeul. De asemenea, Cihuacoatl când plânge la răspântia drumurilor pe fiul său mort, ea nu leagănă decât un cuţit de sacrificiu…

Putem atunci vorbi de politeism? Orice poate fi zeu sau una din manifestările sale. Neliniştea omului mexican, în sânul unei lumi ameninţate, apare şi aici. Puterile divine mai tari decât el şi mai libere, se pot manifesta sub orice formă, uneori binevoitoare, dar de cele mai multe ori periculoasă şi ostilă.

În această atitudine putem găsi una din explicaţiile relativei uşurinţe a Conchistei: noul zeu al creştinilor, învingător, reprezentat sub forma unei cruci, nu putea surprinde întru nimic pe indieni.

Un alt mit apăsa greu asupra lor: acela al creaţiei Soarelui nostru. Versiunea cea mai curentă adoptată este cea raportată de Sahagun. Zeii se întrunesc la Teotihuacan pentru a afla, după eşecul celor patru omeniri precedente, cine va primi sarcina de a crea Soarele şi Luna. În această adunare figurează Quetzalcoatl-Ehecatl, Tezoatlipoca, Mixcoatl, alţi zei, precum şi patru zeiţe. Un prim zeu, Teeciztecatl se prezintă şi spune: „Voi aprinde lumea”. Dar cine va fi celălalt? Toţi zeii se recuză şi se întorc spre un mic

personaj divin „care nu prea era luat în seamă”. Ei îi spun: „Fii tu cel oare luminează, bubosule mic”. Teeciztecatl şi Nanahuatzin aprind un foc şi fac penitenţă timp de două zile. Cei doi concurenţi aduc ofrande. Primul, lucrurile cele mai preţioase – aur, pene de Quetzal, coral. Cât despre Nanahuatzin, el nu oferă decât lucruri foarte umile – snopi de trestie, spini de agave şi propriu său sânge „iar în loc de copal, el oferă coaja bubelor sale”. În faţa jăratecului aprins de patru zile, Teeciztecatl dă înapoi. „Încearcă de patru ori, dar nu îndrăzneşte să facă nimic”. Zeii se întorc atunci spre Nanahuatzin: „încearcă tu”. El se aruncă în jăratec, iar după el, rivalul său, apoi un vultur şi un jaguar. Pe urmă, zeii se aşează să aştepte ca să vadă „prin ce parte va ieşi Nanahuatzin”. „Unii priveau spre răsărit şi spuneau, pe aici trebuie să răsară soarele; cuvintele lor erau adevărate”. Întâi iese Soarele, apoi Luna, din aceeaşi parte şi la fel ide strălucitoare. Zeii, simţitori la nedreptate, hotărăsc să întunece faţa Lunii şi îi aruncă un iepure „şi ea rămâne aşa cum este astăzi”. Dar cele două astre erau moarte, nu se mişcau şi adunarea divină se consultă din nou: „Cum am putea trăi aşa?” Şi, în fine, fraza esenţială: „Să murim cu toţii şi să facem ca Soarele să învieze prin moartea noastră”. Unul dintre ei este numit ca să-i omoare pe toţi, cu excepţia lui Xolotl care scapă şi se ascunde: „O zeilor, faceţi ca să nu mor!” El se ascunde într-un lan de porumb şi devine ştiulete dublu, în agave şi devine agavă dublă, în apă şi devine axolot! (batracian din lagune cu înfăţişare monstruoasă). Acolo este ajuns din urmă şi omorât.

Dacă am insistat mai mult asupra acestui mit este în primul rând pentru că, prin chiar forma sa, aşa cum este raportat de Sahagun; el evocă un dialog teatral, unde zeii se dispută omeneşte, ie este frică, se ascund şi sfârşesc prin a se jertfi. Apoi pentru că simbolismul său pare a fi foarte bogat, opoziţia dintre Teeciztecatl – „cel din scoici marine”, apa, femeia, slăbiciunea, luna – şi Nanahuatzin – soarele, principiul masculin – poate fi citită şi ca opoziţia dintre bogăţia triburilor instalate mai dinainte, care posedau secretul artelor (armele luxoase, podoabele, etc.) şi tinerii Nahua, săraci, dispreţuiţi, înarmaţi doar cu lemn, hârtie şi trestie. Jocul subtil al înrudirilor divine face de asemenea ca cei doi zei să apară ca dublete, momente sau avataruri ale altor figuri divine despre care am arătat cât de mult le plăcea să se disimuleze. Nanahuatzin este fără îndoială şi Quetzalcoatl, după cum este şi Xolotl, laşul care încearcă să fugă, dar care va

merge, într-o altă versiune a mitului, să caute oseminte în regatul morţilor ca să creeze omenirea.

Esenţialul acestui mit pare să fie fraza: „să murim toţi şi să facem ca Soarele să învieze prin moartea noastră.” Ea ne dă explicaţia uneia dintre cele mai mari poveri care apasă asupra poporului „Soarelui” care luase asupra sa această creaţie. Sacrificiul de la origine al zeilor a fost insuficient. După ei au trebuit să moară şi ceilalţi zei. Dar imobilitatea este imposibilă şi dacă acest sacrificiu nu era suficient, trebuia să fie mereu reînnoit. De aceea revenea acum oamenilor, în special aztecilor, de a-şi asuma această sarcină. Sacrificiul uman a devenit astfel o necesitate absolută căci, fără el, lumea ar înceta să existe, desigur lumea aztecă, cu valorile sale, dar şi lumea întreagă, aceea a ultimei creaţii.

Numai sângele omenesc este demn să înlocuiască sângele divin. În virtutea unuia din cele mai crude paradoxuri ale acestei religii, ceea ce pare a fi cea mai cumplită sălbăticie, este, de fapt, cea mai tragică din existenţele spirituale, cea mai dificilă luare de cunoştinţă. În adevăr, din acest punct de vedere, cu cât sângele este mai apropiat de divinitate, cu atât sacrificiul este mai valoros. Sacrificarea animalelor, aşa cum era ea preconizată de regele-preot Quetzalcoatl, ca substitut al sacrificiilor omeneşti, putea semnifica în ochii aztecilor o regresiune a spiritualităţii. Iar autosacrificiul, dacă este de aceeaşi natură, reprezintă totuşi o „economie” şi nu ar putea fi perfect decât dacă, precum acela al zeilor, ar avea ca rezultat distrugerea totală a individului.

S-a spus de mai multe ori că prestigiul acestei religii era atât de mare încât voluntarii mergeau la sacrificiu cu bucurie, pentru a ajunge într-o lume de oare se dovediseră demni. Se pare că această idee ar trebui corectată într-o oarecare măsură. Pentru că, sunt abundente exemplele de războinici inamici, graţiaţi pentru valoarea lor şi care cer să lupte din nou. Astfel, Tlahuicole, uriaşul tlaxcaltec, învinsese în luptă cu armele sale de lemn cinci războinici valoroşi în cursul unei lupte sacrificiale de gladiatori. Graţiat, acoperit de onoruri şi de daruri, el a fost trimis de tlatoani să lupte cu tarascii din Miehoacan. La întoarcerea din bătălie el a cerut să fie sacrificat deoarece i se părea că dacă ar fi rămas viu ar fi ieşit de sub puterea destinului şi a zeilor săi… ne putem însă întreba dacă nu este mai degrabă vorba de supunerea faţă de o lege divină apăsătoare decât de o adevărată

bucurie. Sub pana cronicarilor revin adesea asemenea cuvinte: „Cel care s-a născut sub o zodie proastă va sfârşi pe piatra de sacrificiu.” Şi, de cele mai multe ori, războinicul se supunea destinului ameţit de zgomote, de dans şi de droguri.

Oricum ar fi, necesitatea de a hrăni Soarele devenise atât de obsedantă spre sfârşitul măreţiei aztece încât a fost evaluat la 80 000 numărul sacrificaţilor cu prilejul ultimei renovări a marelui templu din Tenochtitlan (în 1487), ceea ce pare nebunesc pentru un trib având o amploare demografică restrânsă. De asemenea, cronicarii vorbesc cu oroare de *tzompantli,* acele platforme ce „se prăbuşesc sub craniile” sacrificaţilor care erau expuse acolo.

Războiul florilor, această curioasă instituţie mexicană, îşi află aici originea. Se întâmpla uneori să se instaleze o pace provizorie, ori războaiele de cucerire să nu mai furnizeze destui prizonieri. Fluviul de sânge nu trebuia însă oprit... în acest scop, sub Montezuma I şi la iniţiativa lui Tlacaelel, a fost pecetluit Războiul florilor oare era de fapt un pact de alianţă între triburi surori, de aceeaşi origine şi de aceeaşi cultură, Tripla Alianţă de o parte, iar de cealaltă Tlaxcala şi Huexotzinco. Acest război nu era nici de cucerire, nici de expansiune – singurul său scop era acela de a face prizonieri. El era extrem de codificat – data primului atac era stabilită dinainte, iar surpriza absentă din operaţiile militare. Aici trebuie să vedem una din cauzele înfrângerii indienilor de către spanioli: aceştia aduceau cu ei un război atât de diferit în ceea ce priveşte armele, dar şi în ceea ce priveşte concepţia – încât războinicii mexicani nu l-au putut înţelege repede. Omorârea unui prizonier pe câmpul de luptă li se părea ceva cu totul de neconceput. Războiul florilor este fără îndoială de două ori răspunzător de înfrângerea aztecă: prin opoziţia dintre atitudinile celor două armate şi, mai ales, prin oboseala pe oare se pare că au încercat-o populaţiile din Tlaxcala şi Huexotzinco, ostenite de a fi fost învinse de puterea aztecă şi decimate de propriile sacrificii omeneşti. Prizonier al propriului său sistem, tribul Soarelui trebuia să omoare şi să se omoare ca să nu dispară.

Este cu totul evident că Războiul florilor nu a fost singura formă de război practicată de azteci. Cunoaştem prea bine tendinţa lor imperialistă. Deviza lor era *cern Anahuac tenochca,* „întregul Anahuac[1], pământ mexican”

---

[1] Anahuacul, „ţinutul de lânga ape, de lângă lagune” desemna toată valea Mexicului.

Dar armatele mexicane duseseră războiul mult mai departe până în ţinutul maya la sud şi până la ireductibilul regat al tarascilor la nord.

Totuşi, de cucerire sau de apărare, războaiele erau înscrise în mit şi ascultau de reguli foarte stricte. Rezultatul lor depinzând de voinţa divină, era întrucâtva asemănător cu ordaliile din evul nostru mediu: învingătorul dovedea dreptul său şi acordul său cu divinitatea. Discursurile punctau pregătirile, armistiţiile sau victoria.

Chiar glifa războiului figurează în manuscrisele precolumbiene ca distrugerea prin foc a templului oraşului cucerit şi prăbuşirea zeului său. (Această atitudine îi va ajuta de asemenea pe spanioli: faptul că atât călugării cât şi cuceritorii au doborât idolii pentru a-i înlocui cu crucea, însemna pentru azteci nu victoria acestora şi convertirea la creştinism, ci pur şi simplu înfrângerea lor).

De altfel, după cum ni s-a părut necesar să corectăm ideea privind bucuria voluntarilor la sacrificiile omeneşti, la fel credem că războiul inspira sentimente ambigui. Cuvântul care desemnează războiul, *atltlachinolli,* înseamnă nenorocire, dezastru, calamitate, pestilentă, ceea ce pare-se că înfăţişa atât sentimentul, cel puţin al unei părţi a populaţiei, antrenată mai mult sau mai puţin cu forţa în mistica clasei diriguitoare, cât şi pe acela al popoarelor vecine, „inamicii” desemnaţi, dar poate nu voluntari, victime ale setei de cucerire a aztecilor.

Nesiguranţa acestei lumi se manifesta cu prilejul sărbătorii Focului nou care marca sfârşitul fiecărei perioade de cincizeci şi doi de ani, când zeii erau liberi să reînnoiască contractul lor cu oamenii sau să condamne lumea. Când sosea ultima zi, fiecare locuitor al văii Mexicului „avea obiceiul să arunce în apă, canale sau lagune, pietrele sau bucăţile de lemn pe care le considera ca zei ai casei lui, precum şi pietrele care serveau ca vatră pentru pregătirea alimentelor şi cu care măcinau *ajies* sau ardei, apoi făceau curăţenie foarte bine în locuinţă şi, la sfârşit, stingeau toate luminile.”

Apoi, poporul întreg se aduna la poalele colinei Uixachtecatl, lângă Itzapalapa, ca să aştepte cu înfrigurare. De pe vârful colinei preoţii Observau mişcarea stelelor, în special a Cloştii cu Pui. Când ele ajungeau la apogeu şi îşi urmau apoi drumul, lumea era salvată provizoriu. Preotul deschidea pieptul unui sacrificat, îi smulgea inima şi aprindea pe rană un foc nou „şi

bucata de lemn din oare se scotea focul era aşezată pe pieptul unui prizonier de război, cel care era cel mai generos”. De la acest foc se aprindeau torţe pe care alergători le duceau în cele patru colţuri ale lumii aztece. Universul reîncepea să trăiască.

Am arătat miturile care povesteau crearea universului, apoi aceea a lumii noastre la Teotihuacan. Un al treilea mit, printre multe altele, acela al naşterii lui Huitzilopochtli, zeu tribal al aztecilor, contribuie la reducerea domeniului posibilităţilor. Acum este rândul tribului ales să apară.

După cum spune Sahagun: „Despre originea zeilor nu există o relatare dară sau veridică.” Totuşi, acelaşi cronicar ne relatează „ce spun bătrânii”. În Sierra Coatepee, în apropiere de Tuia, trăia o femeie numită Coatlicue şi care avea ca fii pe Centzonhuitznahua şi o fiică Coyaulxauhqui. În timp ce făcea penitenţă, Coatlicue culese un ghemotoc de pene pe care îl ascunse în poală şi rămase însărcinată. Când copiii ei observară aceasta, se înfuriară, zicând: „Cine te-a lăsat însărcinată? Cine ne-a acoperit de infamie şi de ruşine?”. Sora lor îi aţâţa să-şi omoare mama. Copilul care nu se născuse încă o consolă: „Nu-ţi fie frică pentru că eu ştiu ce am de făcut. Fraţii Centzonhuitznahua veniră să o omoare pe bătrâna femeie. Atunci se născu Huitziiopochtli „aducând cu el pavăza sa, o suliţă şi un baston de culoare albastră” *(Xiuhcoatl,* „şarpele de foc”, arma sa de herb). El se luptă cu fraţii săi „până îi omoară pe toţi”. Şi aici mitul pare să fie uşor de descifrat. Centzonhuitznahua, „cei patru sute meridionali”, stelele sudului şi Coyaulxauhqui, întunecimile, sunt învinse de micul Huitzilpochtli, soarele care răsare. Este de asemenea recunoaşterea moştenirii anterioare: Huitzilopochtli se naşte dintr-o zeiţă bătrână a pământului, se naşte în apropiere de Tuia, vechea capitală a toltecilor. Sunt prezente şi valorile războinice, semnul victoriei: Huitzilopochtli se naşte gata înarmat şi cu el începe destinul mexicanilor, destinaţi războiului şi cuceririlor, zdrobiţi la început de către forţe superioare.

Caracterul care frapează chiar de la început în această religie ca şi în miturile sale, este eterogeneitatea care provine fără îndoială din puţinul timp pe oare l-a avut tribul la dispoziţie ca să-şi afirme normele, să definească sinteza aspiraţiilor şi trecutului său.

Un prim clivaj separă religia oficială de religia trăită. O parte importantă a populaţiei, moştenitoare a vechilor populaţii

agricole sau umilii macehualtin, legaţi de pământ, continua să adore fără îndoială divinităţile fenomenelor naturale, conform unei tradiţii care urcă până în preclasic. În epoca aztecă, atelierele săteşti produceau sute de mici (figurine de ceramică din care muzeele din întreaga lume posedă sertare întregi. Aceste *tepitonton* erau probabil la origine copiate de pe o figurină adusă din capitală pe care olarul o reproducea sau o modela, apoi, după spargerea tiparului, o modela din nou pe o figurină. Se ajungea astfel la mici idoli de ceramică erodaţi, cu caractere simplificate, foarte diferiţi de opera de artă a meşterului toltec din capitală. Ei ne dau totuşi o idee destul de apropiată de ceea ce trebuie că erau credinţele ţăranilor într-o ţară atât de nesigură din punct de vedere mitic şi geologic: zeul vulcanilor, zeii şi zeiţele ploii şi ai vegetaţiei, cei ai maturaţiei porumbului care asigură hrana… însuşi Quetzalcoatl care ocupa un loc de seamă, în panteonul oficial era adorat aici, dar sub forma sa cea mai arhaică, fără îndoială, aceea de Eheoatl, zeul vântului, deci a fenomenelor naturale.

În schimb, la celălalt capăt al scării, religia se oficializează şi vrea să justifice istoria tribului. Dintre îndatoririle împăratului. Prima pentru care depunea jurământul era aceea de a păstra templul lui Huitzilopochtli. În descrierea incintei sacre de la Mexico-Tenochtitlan, Sahagun enumera peste şaptezeci şi opt de temple sau edificii religioase. Această cifră, în ciuda unor erori şi repetiţii, ne dă o idee despre importanţa oraşului sacru. Templul cel mai important, acela al lui Huitzilopochtli, avea în vârful său două sanctuare gemene, ai lui Huitzilopochtli şi al lui Tlaloc. — Războiul şi hrana. O altă versiune, fără îndoială mai naivă, datorată lui Diaz del Castillo, concordă totuşi cu aceasta în ceea ce priveşte esenţialul. Montezuma prezintă zeii săi lui Cortez. Cuceritorii văd două statui monstruoase, „una era Huitzilobos, zeul războiului”, cealaltă, lângă el, „căci, aşa cum spuneau ei, zeii erau fraţi, Tesoatepuca, zeul infernului, care avea în seamă sufletele mexicanilor”. Dar, adaugă cronicarul, în vârful templului se înălţa o vietate jumătate om, jumătate crocodil: era „zeul însămânţărilor”. În cele două texte, vedem figurând una lângă alta divinităţile războiului şi ale pământului. Mai târziu când Cortez, înspăimântat de vederea sângelui şi de duhoarea răspândită, propune lui Montezuma să înlocuiască „diavolii” săi prin statuia Fecioarei Maria, împăratul răspunde: „Noi considerăm (idolii noştri) ca foarte buni. Ei ne dau sănătate,”

recoltă bună, furtuni şi victorii aşa cum dorim...”

Chiar în momentul apogeului său, biserica mexicană nu va îndrăzni să-şi alieneze zeii care dau pâinea cotidiană. Prezenţa lui Tezcatlipoca, după Diaz del Castillo, în vârful marelui său templu este la fel de importantă. La origine, el era zeul tribal al toltecilor din care aztecii pretindeau că se trag prin primul lor suveran Acamapiehtli, ales dintr-o spiţă toltecă. El prezenta deci dubla garanţie a valorilor războinice ale toltecilor şi a valorilor lor civilizatoare. Ca zeu al războiului şi al nopţii, el patrona pe cavalerii-jaguari, eternii fraţi rivali ai cavalerilor-vulturi ai lui Huitzilopochtli. Mai multe mituri îi atribuie un rol în infern, în călătoria sufletului pe lumea cealaltă. Există totuşi o conotaţie neliniştitoare, chiar nefastă: „Când mergea pe pământ, el aducea războaiele, duşmăniile şi discordiile, din care rezultă multă oboseală şi neplăceri.” (Sahagun) Dacă religia nu era aceeaşi pentru oamenii din popor şi pentru nobili, ea diferea de asemenea după triburi sau oraşe, după cum ele erau de aceeaşi origine cu aztecii sau erau supuse prin legile războiului. Chiar în sânul Triplei Alianţe se pare că existau deosebiri între Tenochtitlan, Tlatelolco şi Texcoco. Politeismul celor din Tenochtitlan era atât de cunoscut, încât regele din Texcoco, Nezahualcoyotl, soţul unei prinţese mexicane, nu se mira văzând statuile amanţilor săi îmbălsămaţi „crezând că erau noii săi zei”. La Tlaxcala, era onorat cu cultul suprem Camaxtle care pare să fi fost de origine toltecă, asimilabil lui Mixcoatl şi Tezcatlipoca. Efigia acestui zeu principal orna vârful marelui templu din fiecare oraş. După mărturia Conchistadorului Anonim „ei ornau foarte bine camera unde se află zeul lor principal, al cărui nume se schimba după provincie, căci zeul principal al marelui oraş Mexico se numea Horchilobos (Huitzilopochtli), iar într-un alt mare oraş care se numea Chennuila (Cholula), Quecadcuaal (Quetzalcoatl), iar în alte oraşe avea nume diferite.” Diaz del Castilia: îşi exprimă de asemenea surpriza: „Este un lucru de râs, dar fiecare provincie îşi avea idolii săi şi idolii unei provincii nu erau de folos unei provincii vecine. Astfel, exista o infinitate şi se aduceau sacrificii tuturor!”.

Oricum ar fi, zeul mexicanilor, sângerosul Huitzilopochtli, se pare că făcea figură de demon pentru popoarele învinse, obosite să-i tot dea pe fiii lor ca hrană. În schimb, la Tenochtitlan, înainte chiar ca personalităţile divine să fi fost concretizate în zei cunoscuţi, exista un templu pentru zeii „reziduali”, *Coacalco,*

care, după descrierea lui Sahagun „era o sală înconjurată de grilaje ca o închisoare. Acolo se ţineau închişi toţi zeii popoarelor cucerite prin războaie. Îi ţineau ca pe nişte captivi.” Li se consacrase un cult oficial, ca unor puteri pe care trebuia să le împaci – chiar dacă nu le cunoşteai prea bine – dar pe care preferai să le ţii captive.

Ţărmurile, mai deschise tuturor influenţelor, par să fi avut zei particulari, al căror cult s-a impus treptat şi în metropolă. Venit de pe litoralul Pacificului, Xipe Totec era onorat în *Yopico,* „ţinutul lui Yopi”. El era zeul războinicilor tepanaci, mereu în revoltă împotriva puterii aztece, „şi i se sacrificau mulţi captivi”. De pe coasta atlantică se pare că au provenit numeroasele divinităţi ale ţinuturilor tropicale care apar în rigidul panteon aztec ca purtători de germeni ai erotismului, ai unei anumite exuberanţe şi bucurii de viaţă: De la Quetzalcoatl, după toate aparenţele apărut aici în preclasic ca zeu al vegetaţiei, până la Tlazolteotl, zeiţa amorului carnal şi a luxuriei, căreia aztecii îi acordau fără îndoială patronajul maternităţii pentru a recupera ce se mai putea din ceea ce reprezenta ea ca periculos prin frivolitatea sa. De asemenea, ei au creat pentru această zeitate un ritual de mărturisire destinat „să şteargă ofensele aduse moralei sexuale”. Dar acest ritual, comparabil cu acela al creştinilor era diferit în esenţa sa: el nu putea avea loc decât o singură dată şi dacă el „purifica” sufletul, asigura totodată şi imunitatea penală.

Clasele sociale, cele în curs de constituire, îşi aveau zeii lor, templele lor, cartierele lor. Sahagun descrie sărbătorile şi zeii fiecărei clase de meşteşugari, divinităţile protectoare ale fiecărui meşteşug, începând cu înverşunaţii războiului, „corpul de elită” din preajma împăratului, până la Xipe Totec, vechiul zeu al reînnoirii vegetaţiei, devenit zeu al aurarilor sau Yacatecuhtli, zeul negustorilor. Ritualurile şi sărbătorile se deosebeau în funcţie de clasa socială şi nimeni n-ar putea spune în această privinţă care ar fi fost rezultatul evoluţiei dacă un zeu ar fi reuşit să-i învingă pe ceilalţi.

Acest panteon infinit nu mai era anarhic în epoca aztecă. De la mijlocul secolului al XV-lea, de la Tlacaelel care a fost prim ministru sau mareşal al palatului sub trei suverani, religia mexicană a intrat într-o nouă fază. Tlacaelel care a organizat în parte ordinea aztecă, pacea aztecă, adică războiul, a vrut să unifice şi miturile şi să le rescrie pentru a preamări vocaţia

poporului său. Arhivele tuturor triburilor din valea Mexicului, păstrau amintirea marilor fapte ale strămoşilor lor. Dar în jocul dificil al alianţelor şi al luptelor pentru supremaţie, tribul ales lăsa deseori impresie proastă; aceste cărţi trebuiau deci distruse. După afirmarea măreţiei aztece, cu Tripla Alianţă şi Războiul florilor, când a fost sigur că poporul lui Huitzilopochtli triumfase, efortul s-a îndreptat spre organizarea internă. Paralel cu acest efort venit de sus, se pare că şi clerul şi-a dat seama de necesitatea de a introduce o anumită ordine, un fel de ilogică conformă exigenţelor mexicane. În mănăstirile lor, preoţii au meditat îndelung asupra viitorului lumii şi a salvării sale. Chiar diversitatea zeilor, tot atât de diferiţi ca şi oraşele sau provinciile cucerite, constituia deja un subiect de meditaţie, căci dacă totul este posibil aici, nimic nu poate fi întâmplător sau anarhic, totul trebuie să reintre într-o anumită ordine cosmică – numai dezordinea nu poate fi concepută. Primul demers al preoţilor a constat deci în a reuni – sub numele şi patronajul unui zeu cunoscut din panteonul lor şi obiect al unei credinţe şi al unui cult – noile personalităţi divine dobândite prin război sau prin schimb. De aici provine extrema dificultate când încercăm să înţelegem genealogiile şi hagiografiile divine. După unele texte, la epoca lor, zeii *a priori,* complet distincţi, pot fi numiţi „dublete”, „gemeni”, „un alt nume al lui”. În mitul creaţiei Soarelui nostru din Teotihuacan îl putem recunoaşte pe Quetzalcoatl sub diferite forme: el îşi are locul în adunarea divină, este Nanahuatzin care va deveni Soare, este Xolotl care va fugi şi se va duce în regatul infernului, el este totodată acela care îi va sacrifica pe ceilalţi zei.

Am putea înmulţi exemplele, dar rolul jucat aici de Quetzalcoatl (într-un mit oare a apărut probabil mai târziu sub această formă), este semnificativ. În adevăr, în acest mit se întrunesc maximum de paradoxuri aparente şi de aspiraţii ale preoţilor. Am văzut mai înainte contradicţiile personajului său divin, în epoca în care regele-preot din Tuia împrumuta personalitatea unui bun zeu al naturii. Mai târziu, la sfârşitul puterii aztece, Quetzalcoatl joacă un rol ambiguu. El este totodată încarnarea unei părţi a nobilimii, a preoţilor şi a filosofilor, deci a unei părţi a puterii şi, în acelaşi timp, el se opune la ceea ce pare a fi cea mai oficială dintre mistici, aceea a războiului, a sângelui, a omuciderii sacrificiale.

În ochii oamenilor din secolul al XX-lea, unul din paradoxurile

vieţii aztece care frapează cel mai mult este fără îndoială diferenţa dintre o lume extrem de morală şi moralizatoare şi o lume de apoi lipsită de orice valoare morală. Noţiunea de izbăvire, în sensul creştinesc al termenului, este cu totul străină concepţiei mexicane. Ea este înlocuită prin supunerea omului faţă de zei şi de destinul său, supunere din care el îşi trage demnitatea. În calendarul divinatoriu, ziua naşterii stabileşte destinul unui individ şi prevede adesea chiar moartea. Sahagun distinge în principiu trei destinaţii pentru sufletul unui defunct, pe care le numeşte infern, paradis şi cer (cu toate că aceste noţiuni sunt cu totul deosebite de ale noastre).

În iad, adică în *Mictlan* merg „cei care mor din cauza bolilor – nobili, cavaleri sau oameni de rând… bărbaţi, femei, copii”. La înmormântare li se ţin ultimele cuvântări: „O, fiule, iată-te mort, ai suferit preschimbările1 acestei vieţi şi te-a şi luat zeul care se numeşte Mictlantecuhtli şi zeiţa Mictlancihuatl… Şi niciodată amintirea ta nu va reveni.. Mortul este acoperit cu găteli de hârtie. Preoţii îl încurajează pentru călătoria pe care o va face şi îi descriu capcanele pe care va trebui să le depăşească: „Va trebui să treci printre doi munţi pe un drum păzit de o năpârcă… vei întâlni un vânt tăios atât de puternic încât ridică pietrele”. Din cauza acestui vânt şi frig se ardeau toate rogojinile, toate armele, toate obiectele care înconjurau mortul şi toţi oamenii care-l însoţeau. „Se spunea că toate aceste lucruri se duceau cu mortul şi îl păzeau în această trecere ca să nu sufere prea mult.” Mortul lua cu el adesea un căţeluş cu părul scurt şi roşcat. În gura nobililor se punea o piatră preţioasă verde, iar în aceea a săracilor o texoxoctli, *un fel de pi*atră verde obişnuită. După optzeci de zile, corpul – însoţit în cazul nobililor de douăzeci de bărbaţi şi optzeci de femei din suita lor – era ars, iar cenuşa strânsă într-un urcior. La sfârşitul anului se comemora moartea lui prin ceremonii, apoi, după doi, trei şi patru ani „se termina înmormântarea”. Se presupunea că mortul îşi terminase călătoria şi cei vii nu mai aveau de ce se teme.

Alţii se duceau în paradisul terestru, în regatul lui Tlaloe, *Tlalocan,* „unde nu este suferinţă, nu lipsesc niciodată ştiuleţii de porumb verde, dovlecii, ierburile şi florile”. Acolo trăiesc zeii care se numesc *Tlaloque,* un fel de mici zei ai ploii şi ai abundenţei. „Cei care merg acolo sânt cei care ucid viespile sau care se îneacă în apă, leproşii, buboşii, guşaţii, hidropicii, toţi cei care au avut boli molipsitoare”. Aceşti morţi nu erau arşi, ci îngropaţi, cu

faţa acoperită de seminţe de plante.

În sfârşit, cei care mureau în război sau erau făcuţi prizonieri şi omorâţi de duşmani, ca şi femeile moarte în timpul naşterii, mergeau în cer, acolo unde trăieşte Soarele: „Aceştia trăiesc plăceri continue, beau şi savurează sucul florilor gustoase şi parfumate, nu simt tristeţea, nici durerea, nici dezgustul pentru că trăiesc în casa Soarelui unde nu există decât bogăţii şi plăceri… şi de aceea toţi doresc această moarte, căci cei care mor astfel sunt foarte lăudaţi”. Tinerii războinici însoţesc soarele răsare (Huitzilopochtli) până la zenit unde preiau cursa femeile moarte în cursul facerii: toţi devin „diferite feluri de păsări cu penaj bogat”.

Trebuie încă odată să corectăm puţin această idee a unui destin în lumea de apoi cu totul deosebit de virtuţile din lumea aceasta. Sahagun citează omeliile unui senior către fiul său în care găsim: „multe lucruri savuroase de citit” şi, printre ele: „Zeii doresc şi cheamă la ei pe toţi cei care sunt curaţi de orice murdărie (departe de orice plăcere trupească şi murdară) şi care mor în război”.

În împărţirea între aceste ceruri diferite se pare că putem regăsi împărţirea semnalată de mai multe ori până acum între cele două straturi principale ale populaţiei. Dar şi aici nu este atât de uşor să trasezi o schemă.

Popoarele din nord, nomazii, trebuiau în mod logic să-şi ardă morţii iar cele sedentare să-i îngroape. Se pare că incineraţia urcă până la tolteci, primii dintre chichimeci care s-au stabilit pe podişurile înalte. După ei, descendenţii lor şi imitatorii lor au practicat ie asemenea incinerarea şi sufletele lor se dureau în Mictlan „acelaşi ţinut întunecos unde nu există lumină, nici ferestre şi de unde nu te poţi întoarce niciodată”.

Descrierea Tlalocanului pare în schimb să corespundă unui popor de agricultori, cu florile sale, cu verdeaţa şi abundenţa sa, un paradis care era reprezentat pe frescele paşnicului Teotihuacan. Putem deci simplifica şi crede că voiajul sufletului spre Mictlan, cu aluziile la vântul de obsidiană, la munţi şi râuri greu de trecut, aminteşte migraţia şi încercările suferite pe drumul spre pământul făgăduinţei. Cât despre Tlalocan, el este ţara găsită. Original aici este faptul că meritul personal nu intervine în nici un fel. Predestinarea originară implică faptul că numai faptul brutal al morţii contează într-un context în care totul este mort.

Există deci un al treilea cer introdus poate mai tardiv, care apare ca necesar, cel care permite accesul valorilor războinice şi nu morale, în conformitate cu ideologia clasei dominante, acela al Soarelui, al lui Huitzilopochtli. Aici se duc toţi cei care s-au distins în război, tinerii războinici asimilaţi cu vulturii, femeile moarte în timp ce năşteau un viitor războinic, negustorii morţi în timp ce luptau ca mesageri ai împăratului. Pentru aceştia, modul de îngropăciune nu era fixat. Parturientele sunt îngropate în curtea templului lui Cihuapipiltin; negustorul este ars ca nobilii; războinicul cunoaşte un destin mai fragil după împrejurările morţii sale şi locul unde s-a produs (câmpul de luptă sau piatra de sacrificiu, deoarece destinul său posibil cuprinde şi antropofagia rituală).

Dacă societatea aztecă cunoştea în epoca despre care vorbim un fel de isterie războinică şi sângeroasă, am spus mai înainte că începuseră să se impună şi alţi zei şi alte valori. Spaniolii înşişi, dezgustaţi de crimele comise în numele zeilor acestui pantheon, nu s-au putut reţine de a avea o mare admiraţie pentru oamenii cu care aveau de-a face „atunci când nu-i înşela demonul”. În adevăr, în chip destul de curios, necesitatea de a se conforma voinţei divine îi incita pe mexicani să cultive valori foarte asemănătoare cu valorile creştine cele mai nobile pe care de altfel cea mai miare parte dintre cuceritori nu le practicau. Virtuţile care permit unei societăţi stricte să funcţioneze sunt fără îndoială aceleaşi pretutindeni. Beţia, adulterul, sperjurul, furtul, constituie pretutindeni cauze de dezordini care nu pot fi acceptate într-o lume în care transgresarea formalismului riscă să repună în cauză întreaga cosmogonie. Poate că *huehuetlalloli,* „cuvântările bătrânilor”, aşa cum au ajuns până la noi, trădează un anumit etno-centrism al cuceritorilor. Dar tot ceea ce ştim despre moravurile şi obiceiurile acelor timpuri confirmă totuşi rigiditatea moralei indiene. Acele huehuetlalloli jalonau viaţa copilului, apoi a adultului, în orice ocazie, în orice moment al vieţii. „Vorba înflorită”, retorica ca o floare a înţelepciunii juca un mare rol în viaţa indiană, după cum atestă şi azi în satele nahua, cuvântările ce punctează viaţa socială. Un suveran ales de curând ţinea o lungă omelie în care îşi prevenea supuşii despre primejdiile care îi pândesc şi, în primul rând, „despre acea înclinare către beţie din care se nasc toate adulterele, destrăbălările şi întinarea fecioarelor, violenţa asupra părinţilor şi… de asemenea culpele de delaţiune şi jurământ strâmb”. Şi

tatăl adresa cuvântări copiilor săi. „îmbibat de înţelepciune în ceea ce priveşte morala”, el îşi sfătuia fiul „îndrumându-l să fugă de vicii şi să se dedice exerciţiilor nobile şi adevărului”, apoi pe fiica sa „îndemnând-o la disciplină şi cinste atât interioară cât şi exterioară”.

TEZCATLIPOCA/QUETZALCOATL SAU COPILUL-CHEZĂŞIE.

Rolul ce revenea părinţilor şi deopotrivă bătrânilor era extrem de important în educaţia copilului, deoarece chiar de la naşterea acestuia, ei aveau sarcina de a-i împărtăşi din experienţa lor, de a-l integra în lumea care urma să fie a sa. Moaşa care îl aducea pe lume îl numea „piatra mea preţioasă, unica mea pană preţioasă de quetzal"; ea explica copilului de sex masculin că va fi o pasăre, un războinic şi fetiţei că ea va fi inima casei, cenuşa din vatră. Ambilor, ea le spunea: „Iată că ai sosit pe lume unde părinţii tăi trăiesc în suferinţe şi oboseală, unde domneşte căldura excesivă, frigul şi vântul..." patru zile după ce vracii-ghicitori au indicat numele copilului se proceda la botez. Băieţelul primea un arc şi săgeţi, fetiţa fusuri şi suveici. Primii ani îi petrecea, după cum era fată sau băiat, imitând pe mama sau pe tatăl său, ajutându-i în treburile potrivite fiecărui sex. Code*xul Mendoza indi*că diferitele etape ale educaţiei, pedepsele, uneori foarte severe (cum ar fi inhalarea de ardei roşu sau scarificarea cu spini de agave), pentru greşelile copiilor.

La o vârstă greu de precizat, dar anterioară pubertăţii, părinţii puteau hotărî să încredinţeze copilul unor instituţii de două tipuri:

Calmecac sau *tepochcalli.* De obicei se consideră aceste instituţii ca opuse: calmecac, aşezat sub patronajul lui Quetzalcoatl, era dedicat rugăciunii, artelor, mântuiri prin meditaţie, în timp ce tepochcalli, patronat de Tezcatlipoca, era destinat războiului, acţiunii, mântuirii prin sacrificiul uman.

Modul de recrutare al celor două tipuri de colegii nu pare a fi clar. Se crede în general că primele erau rezervate copiilor de nobili, cu unele excepţii pentru negustori, iar celelalte micilor plebei. Sahagun notează: „Seniorii şi *principalii* (notabilii) îşi ofereau copiii casei care se numeşte calmecac. Senior, principal sau bogătaş, toţi cei care aveau avere îşi ofereau fiii". Totuşi, alte texte ne fac să credem că vocaţia copilului sau alegerea părinţilor determina de asemenea tipul de educaţie: seminar sau pritaneu. „Era intenţia părinţilor de a-şi oferi copilul casei de idoli care se numeşte calmecac pentru ca el să devină preot al

acestor idoli”, sau „dacă se oferea copilul casei tepochcalli, ei intenţionau ca el să fie crescut acolo împreună cu alţi băieţi pentru a servi poporul şi trebile războiului.”

Fiecare cartier avea unul sau mai multe tepochcalli („căci fiecare parohie – trebuie să înţelegem cartier – oferea zece sau cincisprezece tepochcalli”), în timp ce, după cât se pare, colegiile calmecac erau grupate în incinta sacră, depinzând de un templu sau altul. Aceasta era deosebirea, ca să folosim noţiuni ce ne sunt familiare, dintre colegiile de cartier şi universităţi.

Oricum ar fi fost, cele două sisteme de educaţie par să fi fost diferite atât prin mijloacele folosite (mai severe şi mai morale pentru calmecac, mai pragmatice pentru tepochcalli) cât şi prin scopurile lor (unele să formeze o elită savantă şi religioasă, iar celelalte să formeze cetăţeni). În tepochcalli, chiar de la început, copiii aveau sarcina să măture şi să facă curăţenie în colegiu, să aprindă lumina, să îndeplinească exerciţiile de penitenţă la care erau supuşi; în afară de aceasta „mergeau să lucreze acolo unde era de lucru, să prepare argila, să zidească, să lucreze la câmp”.

Ziua elevilor din calmecac nu este descrisă într-un mod prea diferit, numai că „ei încetau munca mai devreme şi se duceau apoi direct în mănăstirile lor ca să înveţe serviciul zeilor şi să se dedea exerciţiilor de penitenţă”. Ei se mortificau cu spini de agave şi-şi petreceau aproape întreaga noapte în picioare rugându-se, postind şi făcând sacrificii.

Adevăratele diferenţe începeau odată cu intrarea copiilor în societate. Căci chiar tepochcalli reprezentau o şansă de ascensiune socială, prin război, dar şi pentru că „în acest loc meriţi comorile pământului rugându-te şi făcând penitenţă… pentru ca ei (copiii) să devină şefi, având îndemânarea de a guverna şi de a conduce pe oamenii simpli”. Începând cu pubertatea, copiii erau trimişi pe câmpul de luptă ca să-i ajute pe războinicii experimentaţi. De aici înainte, tinerii deveneau răspunzători de soarta lor; de valoarea lor va depinde întregul lor viitor. De îndată ce au făcut un prizonier, li se tăia o meşă de păr, iar cei mai buni dintre ei puteau deveni şefii tinerilor. Ei se întruneau în palatul seniorului unde primeau ordine de luptă sau pentru lucrările publice. Fiecare prizonier aducea o avansare în ierarhia militară, în viaţa socială şi ceremonială.

Tânărul trebuia apoi să-şi aleagă specializarea. Dacă se consacra războiului şi strălucea prin fapte însemnate, el intra într-o confrerie ca aceea a vulturilor sau jaguarilor – un fel de

trupe de elită – dar dacă îmbătrânea în rang, devenea *quanhhuehuetque,* „vultur bătrân” ceea ce poate fi fără îndoială comparat cu militarii noştri de carieră. Se ţinea seama de fiecare vitejie înfăptuită. De la patru prizonieri în sus, tânărul devenea *tequihua.* El avea un loc alături de egalii săi în *quaucalli,* „casa vulturului” unde formau un fel de consiliu de război. Dintre aceştia, fie că erau de origine nobilă, fie că nu – vor fi aleşi sfetnicii apropiaţi ai suveranului: *tlacatecatl* şi *tlacochtecatl.* Egalitatea în ceea ce priveşte şansele pentru războinicii viteji este subliniată de toţi autorii şi în special de acest text al Conchistadorului Anonim: „Ei au obiceiul să recompenseze şi să plătească foarte bine pe aceia dintre ei care se comportă bine în luptă… chiar dacă este ultimul dintre sclavi, ei îl fac căpitan şi senior şi îi dau vasali… şi i se face un semn pe plete ca să fie recunoscut ca autorul unei fapte strălucite”.

Dar nu toţi se distingeau în luptă şi aceştia redeveneau simpli *macehualtin,* oameni de rând; ei se reîntorceau în viaţa civilă, cu sarcinile şi corvezile ce reveneau celor care n-au devenit „vulturi”. Ei ieşeau din tepochcalli spre vârsta de douăzeci de ani ca să se căsătorească, să cultive o parcelă din teritoriul cartierului (calpuili) – lor şi să aibă un rol – de acum înainte modest – de jucat. Unele texte lasă să se înţeleagă că ieşirea din colegiu nu se făcea automat şi că intervenţia lui tlatoani avea un mare rol în destinul fiecăruia din supuşii săi. „Cel care era bine educat şi ataşat obiceiurilor nu ieşea din colegiu din voinţa sa, chiar dacă avea vârsta potrivită, ci ieşea din porunca regelui sau a seniorului”. De asemenea, „regele însuşi era cel care conferea distincţii războinicilor cu ocazia serbărilor care se desfăşurau cu ocazia lunii *Ochpaniztli.* În această lună, seniorul aducea un omagiu tuturor războinicilor”.

În paralel, în calmecac se urmărea o educaţie mai spirituală, dar adesea comparabilă. În plus, pe lângă meditaţii şi autopedepsire care se impuneau elevilor, „ei trebuiau să trăiască în mod cast, fără să cunoască trupeşte nici o femeie, să mănânce cumpătat, să nu mintă, să trăiască cu devoţiune şi să se teamă de Dumnezeu”. (Asupra primului punct, castitatea, se pare că elevii din tepochcalli beneficiau de o mai mare libertate, care mergea uneori până la scandalul public. Seara, „ei mergeau să cânte şi să danseze… şi cei care aveau o iubită se duceau să doarmă la ea”).

În sfârşit, un lucru care ni se pare a fi deosebit de important,

„ei învăţau versurile cântecelor… cântecele divine, versuri scrise cu anumite caractere în cărţile lor şi, în plus, li se preda astrologia indiană şi tălmăcirea viselor şi numărătoarea anilor”.

Puşi sub protecţia lui Quetzalcoatl, micii preoţi deprindeau toate disciplinele oficiale. Şi pentru ei, alegerea avea loc spre vârsta de douăzeci şi doi de ani. Ei puteau fie să reintre în viaţa normală, fie să devină *tlamacazque,* preoţi şi să ocupe în acest caz diverse funcţii în sânul clerului: educatori, supraveghetori ai templelor sau asistenţi sacrificiali. E aproape sigur că celibatul era obligatoriu pentru toţi preoţii, fapt confirmat de anumite texte ca acela din *Las Leyes:* „pedeapsa cu moartea sau confiscarea bunurilor pentru preotul care ar fi avut legături trupeşti cu o femeie şi acelaşi lucru pentru complicii lor”. Ierarhia prin care trebuiau să treacă era şi ea foarte codificată şi poate fi tradusă în vocabularul bisericii catolice, începând cu micii preoţi (novicii), diaconii, până la tlamacazque, preoţii veritabili care au depus jurământul. Dintre aceştia se alegeau cei mai buni care deveneau pontifi supremi, succesori ai lui Quetzalcoatl. După cum erau două temple gemene pe vârful marelui sanctuar din Tenochtitlan, erau şi doi mari preoţi care purtau numele lui Quetzalcoatl: *Quetzalcoatl totec tlamacazque,* „Şarpele cu pene – Preotul Stăpânului nostru” (Huitzilopochtli) şi *Quetzalcoatl tlaloc tlamacazque,* „Şarpele cu pene – Preotul lui Tlaloc”. „Şi aceşti doi preoţi aveau un statut şi onoruri egale, chiar dacă aveau o origine modestă… dar ei îndeplineau cu fidelitate toate exerciţiile, obiceiurile şi doctrinele”.

Depinzând de ei venea apoi o întreagă ierarhie de preoţi, vistiernici ai bunurilor bisericii, supraveghetori ai ortodoxiei ceremoniilor, ai practicării credinţei oficiale în provinciile cucerite, clerul fiecărui zeu etic.

Cele două tipuri de educaţie, atât de diferite – în ceea ce priveşte finalitatea, dacă nu şi în ceea ce priveşte mijloacele – cum erau cea din tepochcalli şi cea din calmecac – nu se putea să nu dea naştere la o ostilitate între elevii care ieşeau din ele. După cum războinicii şi preoţii se opuneau uneori chiar în sânul consiliilor regale, la fel tinerii elevi ai celor două tipuri de colegii de educaţie nutreau o anumită duşmănie unii faţă de alţii. Această ostilitate se manifesta deschis într-un context ludic cu prilejul lunii *Atemoztli.* Sahagun ne descrie desfăşurarea ceremoniilor: „Atunci, la prânz ei începeau încăierarea în lupte individuale. Se băteau unii cu alţii cu crengi de brad… în adevăr

se copleşeau cu lovituri şi se răneau. Şi dacă tinerii războinici prindeau un preot îl frecau cu frunze de agave cu cruzime, îl făceau să se scarpine şi să se ardă. Şi dacă un tânăr războinic era prins, preoţii îi sângerau urechile cu spini de cactus şi braţele şi pieptul şi coapsele – acesta striga foarte tare”. Apoi învingătorii intrau în casele învinşilor şi puneau stăpânire pe tot. Mobilier, instrumente muzicale, obiecte personale, tot ceea ce se putea lua. (Regăsim aici, în acest simulacru de luptă şi în pedepsele ce şi le aplicau unii altora, eterna opoziţie: sacrificarea celuilalt – autosacrificiul).

Şi femeile puteau intra în sacerdoţiu, dar, se pare, fără să rostească jurământul definitiv. Încă din timpul migraţiilor unele texte spun că printre cei patru purtători ai divinităţii figura o femeie. Calendarul ar fi fost inventat de un bărbat şi o femeie. Numeroase ritualuri erau prezidate de femei, mai ales cele care aveau o semnificaţie agrară, legate de vegetaţie, de creşterea porumbului, de fertilitate. Dar dacă în epoca preclasică, miile de figurine feminine, de multe ori steatopige, par să ateste un cult al zeiţei mamă, statutul feminin în pantheon este mai ambiguu în epoca aztecă. Sărbătoarea *Quecholli,* dedicată unui zeu mai viril şi războinic decât toţi, Mixcoatl, cuprindea şi sacrificiul unei femei. Ca şi în alte religii, femeia pare să simbolizeze persistenţa, vechile valori şi vechile culte, dar această revendicare este poate una din noutăţile epocii aztece: Teteoinnan ea însăşi, vechea zeiţă mamă, este ornată cu atribute războinice. Pe când înainte vreme feminitatea fusese legată de apă, de laşitate, în prezent, în cursul călătoriei sufletelor în jurul Soarelui, femeile moarte în timp ce năşteau preluau la zenit cursa războinicilor morţi în luptă. Dacă huehuetlalloli, doctele discursuri ale bătrânilor, descria fetiţei ce va fi viaţa ei în umbră, plină de abnegaţie, de suferinţă şi de chin, dacă ea primea un război de ţesut, un metate miniatură ca simbol al destinului Său, putem vedea în aceasta ca într-un filigran naşterea unui antagonism. Tinerii războinici atacau femeile din cortegiul funebru pentru a lua degetul arătător (cel care întinde coarda arcului) al unei femei care a murit în timp ce năştea, pentru a se servi de el ca talisman. Cât despre femei, ele îşi băteau joc cu cruzime de tinerii războinici care purtau încă meşa de păr, semn că n-au făcut nici un prizonier.

Statutul pentru *auinime,* curtezanele sacre, ilustrează unele contradicţii. În timp ce idealul propus tinerelor fete era alcătuit

din puritate şi modestie, iar prostituatele născute sub zodie proastă se cufundau în viciu şi erau obiect de oprobriu, curtezana sacră se bucura de un statut onorabil pe care uneori e greu să-l explicăm. Ea era însoţitoarea tinerilor luptători, nu atât poate pentru odihna lor, cât ca un complement... Morala sexuală era atât de strictă încât licenţa însăşi era codificată, în luna *Taxcatl*, de exemplu, un tânăr care urma să fie sacrificat simboliza timp de un an pe Tezcatlipoca. Cu o lună înainte de a fi sacrificat, i se dădeau patru femei dintre cele mai frumoase auinime care reprezentau patru zeiţe: Xochiquetzal, Xilonen, Atlatonan şi Uixtocihuatl, care se pare că simbolizau fecunditatea, florile, porumbul, sarea şi apa...

QUETZALCOATL SAU DESTINUL REGÂNDIT.

Am avut prilejul să vorbim în diverse rânduri despre marea importanţă a calendarului în viaţa individului ca şi în aceea a tribului. Nici o hotărâre importantă nu era luată fără ca *tonalpouhqne,* augurii, să nu fie consultaţi; numai ei ştiau să citească *tonalamatl,* cărţile sfinte în care era înscrisă socoteala zilelor.

Originile calendarului, în forma în care există în tot cuprinsul Mezoamericii, se pare că urcă până la olmeci şi este atestat pentru prima oară la Monte Alban spre anii 600 î.e.n. În ciuda unor variante locale, calendarul este aproape identic la toate popoarele de limbă nahuatl sau vecine cu Mexico: otomis, matlazinga, tarasci, huaxteci, tatonări. Dar este sigur că astronomia şi calendarul au atins cea mai mare perfecţiune la populaţia maya, în epoca clasică. Mayaşii se ocupau de asemenea cu speculaţii matematice şi astronomice. La azteci nu găsim nimic comparabil. Noţiunea de artă pentru artă le era la fel de străină ca şi aceea de ştiinţă pentru ştiinţă. Schematizând puţin, s-ar putea spune că ei nu păreau să vadă în astrologie şi astronomie altceva decât expresia voinţei zeilor şi înscrierea omului în timpul cosmic.

Pentru om, singurul mijloc de a înţelege intenţiile divine rezidă în aceste cărţi în care era consemnat totul. În fapt, calendarul mexican se baza pe permutare a trei calendare distincte.

Un calendar civil număra 18 luni a 20 de ale, adică 360 de zile, cărora trebuia să li se adauge 5 zile „goale” extrem de nefaste – *nemontemi.* Fiecare an purta un semn particular care în momentul Conchistei era *acatl* trestia), *tecpatl* (cuţitul de sacrificiu), *calli* (casa), *tochtli* (iepurele). Anul venusian era compus din 584 zile solare. Cât despre cel de al treilea calendar, calendarul divinatoriu el era întemeiat pe combinaţia de semne luate într-o serie neîntreruptă de 20 de semne:

Cipactli	Crocodil

Ehecatl	Vânt
Calli	Casă
Cuetzepalin	Şopârlă
Coatl	Şarpe
Miquiztli	Mort
Mazatl	Căprioară
Tochtli	Iepure
Atl	Apă
Izcuintli	Câine
Ozomatli	Maimuţă
Malinali	Iarbă
Acatl	Trestie
Ocelot	Jaguar
Cuauhtli	Vultur
Cozcacuauhtli	Vultur regal
Ollin	Cutremur
Tecpatl	Cuţit de sacrificiu
Quiahuitl	Ploaie
Xochitl	Floare

Aceste douăzeci de semne se combinau cu treisprezece cifre. Pentru ca acelaşi semn să se întâlnească cu acelaşi număr trebuia aşteptat 20 X 13 = 260 de zile, adică *tonalpohualli,* anul divinatoriu. Dar cele trei calcule nu erau independente unele de

altele.

Combinaţia de 13 cifre. A calendarului divinatoriu cu ceilalţi purtători de ani este cea care dă 13x4=52 ani, aşa-numitul *xiuhmolpilli,* „ligatura anilor”, secolul aztec. Pentru ca cele trei calendare să cadă pe aceeaşi dată, trebuia deci aşteptat 104 ani solari, ceea ce echivalează cu 65 de ani venusieni şi 75 ani divinatorii. Această perioadă, cea mai lungă pe care ghicitorii au luat-o în considerare, se numeşte *huehuetiliztli,* o „bătrâneţe”, intervalul de timp cel mai perfect, pentru că reuneşte toate calendarele.

Sarcina ghicitorilor era foarte dificilă căci naşterea fiecărui copil sau fiecare eveniment în legătură cu care erau consultaţi se înscria într-o întreagă reţea de apartenenţe, de influenţe benefice sau malefice. Unele tonalamatl care au ajuns până la noi (ca, de exemplu, *Codexul Borgia)* pun în legătură zilele, „seniorii nopţii”, păsările asociate, „seniorii zilei” şi fiecare din ele antrenează conotaţii benefice sau malefice, culori, puncte cardinale, direcţii ale spaţiului. Grupele de treisprezece au de asemenea seniorii lor speciali.

Exista desigur şi o mică posibilitate de a trişa. Dacă un copil era născut sub un semn prea nefast, sau în zilele funeste *nemontemi,* nu era declarat decât după câteva zile. Dar apoi trebuia să-şi urmeze destinul, „cei care sunt născuţi sub acest semn vor fi beţivi sau amorali, vor sfârşi ca sclavi”, cei ce sunt născuţi sub alt semn „vor fi buni artizani”, etc. Dacă viaţa sa era predestinată, adesea şi moartea era la fel. O altă „trişerie” consta în a duce o viaţă exemplară conformă cu semnul său, fireşte, dar şi capabilă uneori de a-l modifica. Căci viciile, ca şi practicarea virtuţii puteau corija efectele unui semn bun sau rău. Ajungem astfel la noţiunea de merit personal, de „suflet”; care este fără îndoială unul din aspectele cele mai greu de înţeles ale lumii mexicane.

Cum se putea defini omul aztec, în luptă cu o lume insuportabilă în sensul propriu al cuvântului? Sufletul, eul, personalitatea nu apar în fond decât ca o răspântie de apartenenţe, loc de întâlnire a voinţelor divine, mici puncte efemere în centrul universului. Omul în sine are o mică importanţă. El este un fragment, o părticică a marii rezerve de energie necesară pentru menţinerea universului. Chiar numele de suflet *(tonal)* înseamnă în dicţionare „ardoare, căldură a soarelui; la figurat, suflet, semn de activitate” (R. Simeon). Unele

din cele mai frumoase opere de artă aztece, cum ar fi „capul de om mort” sau unele statui de macehualli, reprezintă – fără nici o pretenţie de portretizare – tocmai acel om fără personalitate, victimă potenţială şi voluntară a recreaţiei saterificiale.

Un destin hotărât de la naştere, o lume ineluctabilă: între aceşti doi poli, cum se putea defini aşadar omul aztec? Şi aici trebuie să ne păzim de o imagine instantanee prea brutală. Între ţăran şi prinţ, între „sălbatecul rătăcitor” al începuturilor şi „civilizatul” secolului al XVI-lea existau desigur multe diferenţe. Răsfoind la întâmplare textele ne apar totuşi unele personalităţi: un ţăran care a îndrăznit să fie obraznic cu împăratul; un prinţ, Nezahualcoyotl, pe care meditaţiile l-au dus departe de orice ortodoxie; un zeu, Xolotl, care refuza să se supună sacrificiului… În colegiile calmecac se forma o nouă religie şi o nouă etică, preoţii revizuindu-şi mereu meditaţiile. Zeii vor sânge, dar Quetzalcoatl şi-a oferit propriul sânge: ei se sacrifică şi îşi străpung membrele. Nici un zeu nu este bun; el nu este, s-ar putea spune, decât cinstit, adică îşi respectă partea de contract care îl leagă de oameni; şi preoţii trebuie să şi-o respecte pe a lor.

Dar raţionalizând panteonul, ei se spiritualizau, în documentele tardive, zeii sunt descrişi prin metafore: „cel care dă viaţă”, „principele”, etc. Şi în aceste formule noi este greu să descifrăm care anume zeu din vechiul pantheon este desemnat. La Texcoco, Nezahualcoyotl indicase, se spune, un turn de nouă etaje în cinstea „ideii pure”. Ometecuhtli şi Omecihuate care n-au apărut până acum în mituri decât ca nişte zei. Bătrâni al căror cult devenise caduc, recâştigă vigoare; ei devin principii prime, seniorii dualităţii şi ai cărnii.

Am văzut-o pe Tlazolteotl prezidând un ritual de confesiune care i-a surprins mult pe spanioli. Dacă nu face iertate decât păcatele împotriva moralei carnale, confesiunea introduce totuşi o noţiune de păcat care până atunci cădea numai sub incidenţa legilor sociale. De altfel, cei pe care meditaţia îi împingea spre o abstracţie din ce în ce mai mare se îndreaptă spre personalitatea divină ambiguă a lui Quetzalcoatl.

Există deci puţine mijloace de a te sustrage greutăţilor lumii. Pentru o parte din nobilime: războiul, moartea glorioasă şi sacrificiul uman; meditaţia şi autosacrificiul pentru preoţi a căror nelinişte devenea din ce în ce mai apăsătoare. Pentru toţi: supunerea în faţa destinului… Şi apoi, răspunsul aztec este

original, în această lume ce pare total lipsită de valori etice, se încearcă a se îndupleca destinul prin supunerea perfectă, prin practicarea virtuţilor celor mai stricte.

Mai rămâne încă un răspuns posibil: acela al artiştilor, al filosofilor sau al preoţilor care încercau să găsească în frumuseţe o raţiune de a fi şi de a persevera. Cuvintele „flori şi cântece” care desemnau în mod metaforic poezia, desemnau şi o nouă speranţă, o estetică devenită etică, credinţa unora într-o lume viitoare. În care arbitrarul divin nu va mai însemna o ameninţare ci o speranţă.

CORTEZ SAU ILUZIA DIVINĂ.

Rareori în istorie ciocnirea între două lumi a fost atât de violentă ca aceea dintre lumea spaniolă şi cea aztecă. Pentru a înţelege bine cum una din acestea două a putut fi atât de repede şi total distrusă, am vrea să subliniem câteva dintre cauzele neînţelegerii lor reciproce.

O mină de spanioli, spadasini, oameni de jaf şi de fărădelegi cei mai mulţi dintre ei, veneau dintr-o Spanie abia ieşită din *Reconchista* în întregime supusă vânătorii de vrăjitoare a „Prea Sfintei Inchiziţii". Ei se aflau confruntaţi deodată cu un univers total străin şi ciudat. Oricare ar fi fost sinceritatea dorinţei lor de a câştiga suflete pentru Dumnezeu, nu se poate să nu le înţelegem mirarea în faţa unei civilizaţii care predica valori atât de diferite de ale lor.

În ceea ce-i priveşte pe azteci, aceştia, convinşi de discontinuitatea lumii şi de precaritatea creaturii noastre, pregătiţi prin ani de minuni şi prin preziceri funeste, cum ar fi putut admite noul zeu, tot aşa de feroce ca şi al lor, dar într-un fel oare le era totalmente de neînţeles?

Pe ide o parte un gentilom spaniol, arivist şi subtil politician, prizonier al propriei sale legende; de cealaltă parte, un suveran de natură divină, convins de revenirea zeului său şi de, sfârşitul lumii sale.

Pe de o parte, creştini crezând în providenţă; de cealaltă parte nişte „păgâni" care se simt răspunzători de un univers condamnat Şi mereu pus la îndoială, mânaţi de propria lor logică să facă mereu să curgă sânge, tot mai mult sânge omenesc.

Pe de o parte, cuceritorii veniţi să se îmbogăţească, dezamăgiţi de sfârşitul aventurii lor din Antile, considerând aurul ca un remediu pentru răul de care sufereau; de cealaltă, indienii, pentru care numai piatra verde, *calchihuitl,* era indispensabilă, pentru că ea simboliza „apa preţioasă", sângele.

Spaniolii înfruntau o lume străină. Cucerirea Antilelor, cu aproximativ treizeci de ani în urmă, nu pusese nici una din problemele care se prezentau aici. Ca de obicei, ei atribuiră indienilor toate viciile ce le atribuiseră arabilor pe care-i învinseseră de curând şi proiectaseră asupra lor propriile lor

fantasme. Mulţi dintre ei şi-au scris memoriile mult mai târziu, când i-a apucat dorinţa de a mărturisi ce au trăit şi de a-şi justifica în acelaşi timp comportarea. Este relativ greu să-ţi faci o părere, într-atât a fost de deformată realitatea prin justificările tardive ale cuceritorilor, sau, dimpotrivă, prin vălul de pudoare al unor preoţi care au încercat, ca Sahagun, să-i înţeleagă pe indieni, dar care au trebuit să facă unele concesii în faţa tribunalului inchiziţiei pentru că, altfel. Mărturia lor ar fi fost suprimată.

Prima dintre crimele pe oare una dintre lumi a imputat-o celeilalte, a fost, desigur, idolatria, *în* optica cuceritorilor, nu putea fi vorba nici de injustiţie, nici de neînţelegeri: poporul aztec era supus în întregime idolilor săi, fără îndoială cei mai cruzi şi mai exigenţi din câţi a cunoscut omenirea, idoli care nu puteau supravieţui decât datorită contractului care-i lega de oameni. Să ne amintim că violenţa ritualurilor aztece îi mirase şi pe rivalii lor din valea Mexicului, cu aproximativ două sute de ani înainte. Pentru spanioli, care nu căutau, să vadă aspectele mai puţin brutale, această religie era imediat asociată cu sacrificiile omeneşti. Ei vedeau în. Ea opera Diavolului, căci aceasta este singura explicaţie care li se înfăţişa. Sahagun îşi începe fiecare capitol spunând: „O, prea nefericită naţie... acest demon care te-a înşelat...” în fapt, în momentul Conchistei, sacrificiul omenesc luase proporţii surprinzătoare, atât prin numărul victimelor cât şi prin numeroasele moduri de sacrificare: smulgerea inimii (forma cea mai frecventă şi fără îndoială cea mai tradiţionalistă), sacrificarea prin străpungerea cu săgeţi, înec, ardere, jupuire, ete. Formele variau după zeul ale cărui favoruri erau solicitate: biciuirea şi apoi jupuirea pielii sacrificatului pentru Xipe Totec; cortegiul de copii mici care trebuiau să urce la poalele vulcanilor înainte de a fi sacrificaţi zeilor Tlaloque, mici zei ai ploii. Descrierile detaliate ale smulgerii inimii nu ne lipsesc: patru ajutoare ţineau victima în timp ce preotul înfigea cuţitul în pieptul sacrificatului pentru a oferi apoi Soarelui „preţioasa tuna (sm*ochin*ă de Barbaria) a vulturului”.

Un pasaj din Sahagun ne pare potrivit pentru a înţelege atitudinea acelora dintre spanioli care manifestau un sentiment de toleranţă: „Nu cred să existe o inimă atât de dură care auzind despre o cruzime atât ide inumană şi atât de bestială şi diavolească, cum este cea relatată mai sus, să nu se emoţioneze şi să nu plângă şi să nu încerce groază şi teroare. Şi este desigur

lucru de prins şi oribil că natura noastră omenească are atâta josnicie şi slăbiciune, că părinţii, insuflaţi de demon, îşi omoară şi îşi mănâncă copiii fără să se gândească că păcătuiesc, ci dimpotrivă, gândesc că aduc un mare serviciu zeilor lor. Vina de această orbire atât de crudă pe care aceşti nenorociţi o săvârşesc nu trebuie să fie imputată cruzimii părinţilor care vărsau multe lacrimi şi o îndeplineau cu o mare durere a inimii, cât prea marii pizme a vechiului nostru duşman Satana, care cu o viclenie foarte răutăcioasă îi convingea la fapte atât de infernale. O, Doamne Dumnezeule, pedepseşte cu dreptate pe acest duşman nemilos care ne face atâta rău şi doreşte să ne mai facă încă! I-ai orice putere de a reîncepe!" Cât despre Conchistadorul Anonim, soldat şi nu călugăr, exprimă şi el aceeaşi idee: „Este bine cunoscut faptul că îl vedeau pe diavol în efigiile pe care le făceau şi pe care le ţineau drept idoli şi că diavolul intră în aceşti idoli şi. De acolo le vorbea şi le poruncea să facă sacrificii şi să le ofere inimi omeneşti pentru că ei nu se hrăneau cu altceva…"

Chiar din primele momente ale marşului spre Mexico, cuceritorii au întâlnit „tot Jelui de idoli urâţi care erau idolii lor" (ai mexicanilor). Primă lor grijă, spre marea stupoare a indienilor, pentru care orice putere divină trebuia îmbunată, a fost să nimicească, idolii şi să înalţe „adevărata cruce" în locul lor (chiar dacă a doua zi o găseau stropită cu sânge omenesc). Atitudinea mexicanilor este clară. Politeişti la infinit, ei admiteau foarte bine că un zeu, nou sosit – cum a fost cazul cu zeul lor tribal Huitzilopochtli este mai puternic decât ceilalţi. Acesta era un motiv în plus de a-i oferi şi mai mult sânge omenesc… Chiar simbolul pe care-l aduceau cuceritorii – crucea – nu avea de ce să-i surprindă. Dintotdeauna, la Teotihuacan, la Mitla, în zona Maya, fusese adorată crucea, simbol probabil al fertilităţii şi al creşterii porumbului. Şi Sfânta Fecioară putea fi acceptată… zeiţele vegetaţiei, în special Tlazolteotl, sunt zeiţe ale naşterilor şi, la Coatepec, tânărul zeu Huitzilopochtli fusese născut în chip miraculos din mama sa Coatlicue.

Dacă spaniolii au fost îngroziţi de caracterul crud al zeilor mexicani, ei au fost totodată miraţi de fervoarea credinţei: „Din toate naţiunile create de Dumnezeu, aceştia sunt oamenii cei mai devotaţi şi păzitorii cei mai stricţi ai religiei lor, în asemenea măsură încât se ofereau ei înşişi în chip voluntar pentru sacrificiu cu gândul de a-şi mântui astfel sufletele." Printre alţi „monştri"

pe care au trebuit să-i înfrunte aici spaniolii figurează homosexualitatea. În această privinţă mărturiile sunt. Abundente, fără să putem şti dacă sunt de bună credinţă. Mulţi descriu statuile pe care le-au văzut pe coasta Atlanticului ca fiind „indieni în poziţie de sodomie”. Un text al lui Diaz del Castillo poate surprinde: Cortez, căruia cacicul din Cempoala îi prezenta omagiile sale de prietenie, răspunse „că era necesar să renunţe la idolii înşelători, să nu-i mai adore, să nu le mai aducă sacrificii” şi, mai departe, „că ei trebuiau să se lepede de orice fel de sodomie, pentru că prea mulţi copii îmbrăcaţi ca femei îşi câştigau pâinea cu această meserie blestemată”. Scena se petrecea în regiunea totonacilor care, ca şi vecina sa din nord, huaxtecă, a avut totdeauna o reputaţie de frivolitate. Totuşi nu putem ocoli un anumit scepticism sau impresia că este vorba de nişte fapte rău interpretate în mod voit sau nu.

Astăzi, nici o mărturie a artei mexicane – mai ales din zona aztecă – nu permite, după ştiinţa noastră, să coroborăm aceste mărturii. Chiar dacă statuile incriminate au fost distruse cele dintâi, altele, anterioare sau bine ascunse, ar fi trebuit să scape de distrugere. Pare a fi atestat un cult Mic în Huaxtecă, ţara de origine a celor mai mulţi din zeii şi zeiţele fecundităţii. Dar cele câteva vase cu caracter erotic pe care le cunoaştem au fost făcute într-o epocă mult anterioară, protoclasicul (între începutul erei noastre şi anul 300) şi într-o regiune mult diferită, mult mai supusă influenţelor venite din America de Sud, coasta Pacificului. Şi aici este vorba de reprezentări heterosexuale sau pur şi simplu lalice. Atitudinea aztecă – după câte ştim – rigoare morală, economie de energie în favoarea mersului lumii – pare să se acomodeze greu cu licenţa sexuală. Totul era reglementat. Curtezanele sacre – auinime – aveau de jucat un rol faţă de tinerii care nu fuseseră încă integraţi în viaţa socială. Statutul lor era bine precizat. Ele participau la sărbători ca încarnări ale feminităţii oare simboliza fecunditatea, receptacolul, reînnoirea. Avem de altfel aici una dintre contradicţiile cele mai flagrante ale ordinii sociale. Tinerii războinici, pe care i-am văzut dansând şi cântând cu aceste femei sunt totuşi lăudaţi „pentru virginitatea, curăţenia şi puritatea inimii lor”. În altă parte, li se spune: „Dar tu trebuie să ştii că te omori şi îţi faci un mare rău dedându-te lucrurilor trupeşti”. Şi, în sfârşit, această imagine care pare să rezume foarte bine atitudinea mexicană: „Fii un om perfect şi viguros. Uite cum agava dacă o deschizi puţin ca să-i iei mierea,

nu are nici substanţă şi nici nu dă miere, ci se pierde". Nu este mai puţin adevărat că unele desene din codexuri. (de exemplu *Codex Borbonicus*), ne îngăduie să vedem asemenea raporturi între doi bărbaţi, unul mai vârstnic decât celălalt, care sunt culcaţi pe o aceeaşi manta, simbol al acuplării. N-ar fi de neconceput ca o societate atât de grijulie cu „economia" sa, dând preţuire războiului şi ordinelor războinice, să fi admis homosexualitatea de castă, aşa cum a fost cazul la Atena şi la Sparta. În schimb, homosexualitatea feminină nu putea fi tolerată şi, în adevăr, un text din *Las Leyes* spune: „pedeapsa cu moartea pentru două femei întinse împreună şi în legături trupeşti". Dosarul antropofagiei pare destul de greu de apărat. Mărturiile sunt abundente şi sinceritatea lor cu greu poate fi pusă la îndoială. Relatarea Conchistei făcută de Diaz del Castillo ar putea fi rezumată prin teroarea şi panica de a fi mâneaţi. Aceste cuvinte revin ca un laitmotiv: „şi ei au dat inima să fie mâncată şi ei au mâncat membrele". Mai departe, vorbind de masa lui Montezuma: „Mi s-a spus că era obiceiul să i se gătească din carne de copii mici, dar deoarece existau nenumărate feluri pregătite, era greu să deosebeşti dacă era vorba de carne omenească sau de altă carne". De asemenea, la Conchistadorul Anonim: Toţi locuitorii din această provincie din nord-est precum şi cei din provinciile vecine, mănâncă carne omenească şi le place mai mult decât oricare altă hrană, în asemenea măsură, încât, adesea, pleacă la război şi-şi pun viaţa în primejdie ca să omoare pe cineva şi să-l mănânce". La Diaz del Castillo găsim de asemenea un pasaj deosebit de tulburător: „Ei ofereau inimile idolilor, tăiau braţe, picioare, coapse şi le mâncau cum mâncăm noi carnea de măcelărie, ba chiar vindeau carnea, (omenească) în detaliu în pieţele lor (tianguis). Indienii înşişi creaseră în mod involuntar echivocul oferind sânge sau carne omenească celor pe care-i luaseră drept zei. Prima oară când Montezuma a trimis o ambasadă spaniolilor „le-a trimis prizonieri ca să celebreze un sacrificiu: cine ştie, poate că ar dori să guste din sângele lor… dar când spaniolii văzură victimele simţiră un mare dezgust, scuipau, îşi frecau cu putere pleoapele, închideau ochii… cât despre mâncărurile oare erau stropite cu sânge, le respingeau cu greaţă… şi motivul pentru care Montezuma procedase în felul acesta era convingerea sa că aceştia erau zei…"

Şi, într-adevăr, chiar aici ni se pare că rezidă echivocul. Carnea omenească era mâncată, apreciată, distribuită. Este

adevărat că puteau fi văzute cuşti în care prizonierii erau îngrăşaţi ca să constituie o hrană mai bună. Este adevărat că puteau fi văzute marmite unde se fierbea carnea omenească cu porumb. Este lesne de înţeles că aceste privelişti puteau să-i terorizeze pe spanioli. Dar canibalismul nu a constituit niciodată o problemă de economie sau de lăcomie. De la facerea lumii, zeii ceruseră ca răsplată pentru ajutorul ce-l dădeau, să li se furnizeze hrană, cea mai apropiată de dânşii prin chiar esenţa ei, cea demnă de dânşii, sângele omenesc. Chiar de la începutul timpurilor „se sacrificau oameni şi erau oferiţi zeilor ca să fie mâncaţi". Cea mai bună ilustrare a semnificaţiei antropofagiei la mexicani constă fără îndoială în ritualul semnalat mai înainte, al sacrificiului cu prilejul lunii *Taxcatl.* Timp de un an, un tânăr, cel mai frumos, cel mai perfect posibil, era considerat drept Tezoatlipoca însuşi. Acoperit de onoruri, înzestrat cu patru femei, el personifica zeul. La sfârşitul anului el urca, rupându-şi unul câte unul fluierele şi plângând, scara marelui templu unde urma să fie sacrificat. După aceea, corpul său era împărţit şi mâncat în chip solemn, căci el *era* zeul. Desigur, spaniolii nu au văzut în acest ritual ideea de comuniune care stătea totuşi la baza propriei lor religii. De altfel, cu o magnifică conştiinţă împăcată, Diaz del Castillo, care se indigna de aceste obiceiuri sălbatice, scrie: „Răniţii au fost oblojiţi cu grăsimea unui indian gras căci noi nu mai aveam untdelemn…" în ceea ce-i priveşte pe indieni, aceştia nu vedeau apropierea noilor veniţi fără nelinişte. După prezicerile care îi terorizaseră, ei erau gata înspăimântaţi de ideea trimişilor unei alte lumi, veniţi să o pretindă pe a lor. Cu prilejul celei de a şaptea minuni, când i s-a adus lui Montezuma o pasăre „semănând cu un cocor care avea pe cap o oglindă vrăjită", el văzu în aceasta „un imens cortegiu cu multe detaşamente… cu hărţuieli în care figurau cerbii şi alte animale… Atunci, copleşit de toate. Aceste viziuni hidoase, el îşi adună vrăjitorii." Cu ocazia celei de a opta minuni (apariţia a doi oameni contopiţi într-un singur trup), „ei (indienii) spuneau că sfârşitul este aproape şi că întreaga lume mergea spre ruină şi pieire şi că urmau să fie create alte rase noi şi că urmau să sosească noii locuitori ai lumii." Când, în sfârşit, i-au cunoscut pe spanioli, ei au fost stupefiaţi şi îngroziţi de înfăţişarea acestora, de vasele, câinii lor „enormi, cu ochi care împrăştiau foc", tunurile care „bubuiau ca tunetul… iar dacă lovitura atingea o colină, s-ar putea spune că o crăpa."

Cât despre fiinţele divine, ele merg „cocoţate pe cerbii lor. Astfel cocoţate ele merg la nivelul acoperişurilor, iar corpurile lor sunt înfofolite pe toate părţile de nu li se văd decât feţele. Acestea sunt albe, albe ca varul... ei au părul galben, cu toate că unii îl au negru. Mersul lor inspiră groază oricui; sunt înspăimântători, sunt oribili”.

Faptul că spaniolii au refuzat cu groază – cu toate că ar fi trebuit să se simtă onoraţi – hrana oferită, stropită cu sânge omenesc, a provocat mirare mexicanilor. Totuşi, cu tot refuzul lor brutal, deoarece aceste fiinţe păreau să fie într-adevăr *teuli,* zei, Montezuma a poruncit să le fie trimise daruri şi mai mult decât daruri, comoara lui Quetzalcoatl pe care tlatoani i-o restituia. Cea mai mare parte din obiectele oferite erau verzi, pene de quetzal sau jadeită, culori şi materiale foarte preţioase pentru mexicani. De aceea, au fost foarte surprinşi văzând bucuria spaniolilor în faţa aurului: „Mare a fost bucuria, erau încântaţi. Ca nişte maimuţe, ei ridicau pumnii plini de aur, apoi îi vedeai aşezându-se fremătând de plăcere... fără îndoială că îl sorbeau cu o sete furioasă. Trupurile lor se dilatau în această cercetare, simţeau o foame frenetică de aur. Ca nişte purcei flămânzi se agăţau de aur cu turbare.” Treptat, aceşti oameni cu înfăţişare şi comportare bizară dovedeau că sunt muritori şi că, fără îndoială, nu erau trimişii Domnului. Şi când Ixtlixochitl, suveranul din Texcoco, se duse să o anunţe pe maică-sa că îmbrăţişase noua credinţă, ea îi răspunse „că-şi pierduse minţile dacă s-a putut atât de repede lăsa învins de către o mână de barbari”.

Spaniolii înşişi îşi dădură seama repede de folosul. Pe care-l puteau trage din reputaţia lor divină. Diaz del Castillo scria cu prilejul primelor încăierări: „Ne-am îngropat morţii pentru ca ei (mexicanii) să nu vadă că eram muritori.” Astfel, moartea primului conchistador... şi aceea a pr*im*ului cal (al cărui cap a fost. Aşezat pe tzompantli), a marcat debutul îndoielilor pentru credincioşii lui Quetzalcoatl.

MALINCHE SAU DILEMA.

Vivacitatea şi părtinirea relatărilor evocate ne fac să înţelegem cum de a putut fi atât de uşor distrusă civilizaţia aztecă şi raţiunile acestei distrugeri. Fragilitatea colosului stătea fără îndoială în multe cauze de ordin istoric, religios şi social. Nu este necesar să insistăm asupra tuturor contradicţiilor interne ale acestei lumi, nici asupra tuturor revoltelor în faşă pe care le ascundea. Aceasta nu ţine de domeniul istoriei, căci nimeni n-ar putea spune care ar fi fost evoluţia acestei societăţi atât de supusă zeilor pe care şi-i alesese. Din punct de vedere istoric, victoria lui Cortez este aceea a unor soldăţoi „ameţiţi de un vis eroic şi brutal". Dar şi aceea a unui foarte mare om politic care a ştiut să înţeleagă de la bun început că imperiul aztec nu-i opunea un front unic. Popoarele supuse de Montezuma obosiseră să-şi tot dea bunurile suveranului mexican şi pe copiii lor zeilor acestuia. În cea de a doua *Carta de relacion* a sa, Cortez îi scria lui Carol Quintul: „Ei (locuitorii din Cempoala în actualul stat Veracruz) mi-au spus că voiau să fie vasalii Majestăţii Voastre şi prietenii ei şi că mă rugau să-i apăr împotriva acestui mare senior care îi guverna prin forţă şi tiranie şi care le lua fiii ca să-i omoare şi să-i sacrifice idolilor săi."

Cortez a auzit vorbindu-i-se pentru prima oară de Montezuma la indienii maya din Tabasco. El a debarcat cu „508 soldaţi fără şefii de echipaj, marinari şi piloţi care erau 109, 16 cai şi iepe, 11 ambarcaţii mari şi mici".

Cu prilejul unei prime călătorii pe care o făcuseră cu Francisco Hernandez de Cordoba, unii dintre soldaţi (ca Diaz del Castillo) auziseră pe indienii din Campeche că strigă văzându-i: „Castillan!" Faptul l-a intrigat mult pe Cortez care află până la urmă că, într-adevăr, în acea regiune trăiau doi spanioli „sclavi ai cacicului". El dădu ordin să se plece în căutarea lor. Singurii supravieţuitori ai unui naufragiu care avusese loc cu circa zece ani înainte, cei doi spanioli au adoptat fiecare o atitudine diferită. Jeronimo de Aguilar se exaltă, plânge de bucurie şi se duce cu darurile ce i-au fost aduse în acest scop să-şi răscumpere libertatea. Gonzalo Guerrero refuză însă să plece: „Fraţilor... duceţi-vă şi Domnul să vă aibă în pază! Am fost cacic şi chiar

căpitan în timp de război… duceţi-vă. Iar eu, eu am faţa tatuată, urechile găurite. Ce vor spune spaniolii văzându-mă aşa? Şi, pe urmă, uitaţi-vă la copilaşii mei ce drăguţi sunt…”. Aguilar insistă şi-i aminteşte „că era creştin şi nu trebuia să-şi piardă sufletul pentru o indiană…”. Guerrero refuză mereu şi chiar va da ajutor tribului Maya ca să lupte împotriva primelor incursiuni spaniole.

Astfel vedem de partea spaniolilor pe Fernando Cortez „care era binecuvântatul cerurilor şi reuşea în tot ce făcea” (Diaz del Castillo); Aguilar, incapabil să suporte captivitatea şi traiul într-o lume străină; Guerrero, devenit indian şi care, în calitate de căpitan de război şi „cu riscul de a se pierde pe sine”, îi învăţa pe indieni să reziste în faţa armelor fraţilor săi de sânge. În curând urma să li se alăture un alt personaj a cărui importanţă va fi foarte mare: dona Marina.

La 15 martie 1519, cacicii din Tabasco au venit să aducă daruri spaniolilor: „Luate împreună, nu aveau mare valoare” dar „tot ce era acolo conta prea puţin faţă de cele douăzeci de femei pe care ni le-au adus, printre care se găsea o excelentă femeie care, creştinată, a luat numele de dona Marina”. Cortez dădu câte o femeie fiecărui căpitan şi deoarece această Marina „era frumoasă, vioaie şi dezinvoltă” o dădu lui Puertocarrero, „bun cavaler şi văr al contelui Medellin”. După ce Puertocarrero a plecat în Castilia, Cortez o luă pe Dona Marina la el. Aceasta i-a devenit tovarăşă, mama fiului său Martin şi instrumentul politicii sale.

Informaţiile asupra originii acestei tinere indiene diferă: că a fost dată tribului Tabasco de către cei din Xicalango sau că a făcut parte dintr-o pradă de război – oricum ar fi fost, ea era nobilă şi de origine Manuali, zălog la maya, ceea ce explică în parte atitudinea sa. Dona Marina, care în nahuatl se numea *Malinnalli,* a dat numele „malinchismului”, atitudine a cărei traducere ar fi „colaboraţionism”. Dar este greu să judeci destinul acestei tinere fete, de mai multe ori smulsă mediului său şi care l-a iubit pe Cortez până la capăt. În manuscrise, ea este întotdeauna reprezentată de către compatrioţii săi în picioare alături de conchistador, nu ca o persoană inferioară (conform concepţiei lor în materie de perspectivă), ci mai degrabă ca un dublet – după cum imagistica lor tradiţională îi învăţase să reprezinte personajele gemene. Montezuma va numi pe Cortez „Malinche” „cel care o are pe Malinnalli”, omagiu ambiguu şi ciudat dacă ştim cât de puţin erau preţuite femeile.

Înainte de a întreprinde marşul asupra capitalei, Cortez dispunea de doi intermediari: Aguilar care vorbea maya şi spaniola şi Marina care vorbea maya şi nahuatl şi care, după cât se pare, învăţase repede spaniola.

Acum personajele se află amplasate pe locurile lor: Cortez cuceritorul, mare om politic, avid de glorie „pentru Dumnezeu, pentru rege, pentru el însuşi”; Guerrero, spaniolul renegat; Aguilar, spaniolul revenit la propria sa cultură şi Marina, originea însăşi a Noii Spanii, indianca renegată, fără îndoială din dragoste.

De partea indiană găsim o curte care gravitează în jurul împăratului său, în fiecare zi mai divin, un suveran foarte religios, înspăimântat de semnele din ce în ce mai grave pe care le arată destinul. Se ştie cât de fragilă era lumea aztecă şi cât de uşor se făcea trecerea de la credinţă spre superstiţie. Or, ultimii ani ai domniei lui Montezuma II văzuseră producându-se un număr considerabil de minuni. Cu zece ani înainte de sosirea spaniolilor apărea în fiecare noapte o cometă cu coadă de foc. „Toţi oamenii strigau şi erau îngroziţi; toţi credeau că acesta era semnul unei mari nenorociri”. Cel de al doilea semn a fost incendiul subit şi imposibil de stins al templului lui Huitzilopochtli. Apoi a luat foc templul lui Xiuhtechatli, fără să fie nici furtună, nici tunete. O cometă care semăna cu trei stele traversa cerul de la apus spre răsărit. Pe laguna Mexico s-a produs o furtună gigantică, apa ridicându-se şi năpădind oasele „fără să fi fost vânt”. S-a. Auzit apoi un glas de femeie care gemea în noapte: „O, fiii mei, suntem pierduţi! O, fiii mei, unde să vă duc?” Cel de al şaptelea semn despre care am mai vorbit a fost şi mai ciudat: vânătorii au prins pe lagună o pasăre care „avea în mijlocul capului o oglindă rotundă în care se vedeau cerul şi stelele” şi când a fost arătată lui Montezuma, el a văzut „o mulţime de oameni care veneau înarmaţi şi călare pe cerbi (cai). Iar când tlatoani ceru augurelor săi semnificaţia acestei prevestiri, pasărea dispăruse”, în sfârşit, nişte creaturi monstruoase ca nişte oameni cu două capete au apărut de câteva ori dar au dispărut în faţa împăratului.

Într-un context în care, prin definiţie, nimic nu poate fi anormal, în care miracolul nu există, asemenea fapte stranii nu pot însemna altceva decât voinţa divină. Ele au toate o conotaţie tragică sau neliniştitoare şi se spune în câteva rânduri că împăratul sacrifica pe vracii care interpretaseră defavorabil aceste semne: „să plece aprozii mei… şi să se ducă în satele din

care se trag netrebnicii şi să le măcelărească femeile şi copiii… şi casele lor să fie pustiite.” Căci neliniştea sporea din zi în zi: „spuneţi acestor înşelători să se explice: suntem oare ameninţaţi de vreo epidemie, de ciumă, de foamete, de lăcuste, de cutremur de pământ sau de secetă?”

La baza acestei nelinişti stă desigur ideea contractului semnat între Dumnezeu şi oameni şi care putea lua sfârşit după cum hotăra voinţa divină. Este probabil că preoţii sau un om excepţional ca Nezahualcoyotl nu puteau să nu fie neliniştiţi: lumea aztecă evolua din ce în ce mai repede şi normele dictate de Tlacaelel la mijlocul secolului al XV-lea păreau depăşite; fluviul de sânge, răspunsul poate cel mai facil, nu mai satisfăcea toate spiritele. Imnurile religioase, oricare ar fi fost zeul cărora le erau adresate, foloseau aceleaşi cuvinte: „Tu, creatorul tuturor lucrurilor, Tu de la care purced binele şi răul, Tu care dai viaţa…” Supărarea zeilor putea să izbucnească într-o bună zi, ca şi cum gândirea câtorva nu ar mai fi fost aptă să controleze ansamblurile forţelor guvernante.

Pe de altă parte, asupra lui Montezuma şi a supuşilor săi apăsa prezicerea lui Quetzalcoatl care, părăsind Tuia, promisese că va reveni într-un an Ce-Acatl, „O trestie”, pentru a-şi redobândi regatul. Susţinător al unei spiritualităţi mai profunde, el fusese alungat de Tezcatlipoca, patronul războinicilor şi al sacrificiilor, care antrena tribul în cuceriri din ce în ce mai îndepărtate şi în ritualuri din ce în ce mai crude. În felul acesta se explică fără îndoială ambiguitatea purtării lui Montezuma. El a ezitat la început să creadă că acele fiinţe erau zei sică Cortez era Quetzalcoatl… Dacă, totuşi, erau zei, Montezuma trebuia să se lipsească de regatul său şi să li-l restituie…

Oricum ar fi fost, chiar dacă prezicerile descrise în manuscrise datând de dinainte de Conchistă rămân în parte inexplicabile, nu este mai puţin adevărat că psihoza de teroare a Lumii Noi se explică poate în parte şi prin mărturiile care i-au parvenit din cea Veche. În adevăr, lumile americane nu erau închise. Distanţele ca şi dificultăţile drumului erau depăşite de negustori, de strângătorii de impozite, de spioni, de garnizoanele avansate, etc. Descoperirea şi distrugerea rapidă a Antilelor datează din 1492, pe când expediţiile s-au succedat până la Darien, înainte chiar de descoperirea Mexicului. Indienii vedeau trecând în largul ţărmurilor lor ciudaţi „munţi oare plutesc”; ei salvau naufragiaţii (fapt care le-a permis să-l primească pe Cortez la Tabasco cu

cuvântul „Castillan”); zăreau acei câini de talie impresionantă şi acei ciudaţi cerbi fără coarne, caii şi de asemenea, pe acei oameni blonzi şi bărboşi (cum era Quetzalcoatl), neliniştitori pentru că erau diferiţi. Probabil că indienii primeau şi unele ştiri din Antile şi ştiau, cel puţin în parte, ce se petrecea acolo. (Faptul pare confirmat prin aceea că Cristofor Columb povesteşte că a văzut trecând o canoe în care se afla un cacic maya şi familia sa. De altfel, ceramica de epocă târzie din Antile pare să fi fost influenţată sau chiar importată direct din postclasicul maya).

Politica lui Cortez nu prezintă nici un mister: el caută cu încăpăţânare aurul, vrea să cunoască marele regat care i-a fost descris, să-l cunoască pe marele suveran atât de temut de o întreagă ţară. În primul rând el îi câştigă pentru cauza sa pe totonacii din Cempoala, apoi pe nobilii nahua din Tlaxcala. După ce a trecut peste numeroasele capcane întinse de tlatoani, el se înfăţişează în faţa Tenochtitlanului însoţit de o armată pe care am putea-o evalua la peste 30.000 de oameni.

Cât despre Montezuma, acesta ezită. El trimite emisari ca să-i sondeze pe noii veniţi: sunt sau nu zei? Primii dintre aceşti emisari aduc daruri care sunt de fapt gătelile şi veşmintele zeului însuşi. Ei îi spun lui Cortez că „locotenentul său Montezuma” face act de supunere. El are în sarcina sa cetatea Mexicului. El spune: „Mare este oboseala şi sfârşeala zeului.” Mai târziu când se vor afla, în sfârşit, faţă în faţă, Montezuma va păstra aceeaşi atitudine. „Stăpâne, eşti obosit, ţi-ai dat multă osteneală, dar acum iată-te la tine în ţară. Ai ajuns în sfârşit în cetatea ta Mexico. Ai venit aici să te aşezi pe tronul tău, sub baldachinul tău regal. Oh! Pentru un scurt timp ţi l-au păstrat cei care au plecat, locotenenţii tăi…”

Totuşi împăratul era neliniştit. Îşi înmulţi ambasadele. „Când Montezuma auzi relatările mesagerilor şi deoarece spaniolii se interesau mult de el şi ţineau mult să-l vadă, el se gândi să fugă sau să se ascundă pentru ca spaniolii să nu-l vadă şi nici să-l găsească”. De altfel, unele din aceste ambasade nu aveau cele mai bune intenţii. „El trimise ghicitori, auguri şi necromanţi casă vadă dacă puteau face ceva împotriva spaniolilor; farmece sau vrăji, ca să se îmbolnăvească sau să mioară sau să se întoarcă înapoi”. Dar magicienii au dat greş „căci oamenii pe oare îi văzuseră erau foarte puternici şi n-au putut să fac nimic împotriva lor.” În faţa acestui eşec, au fost trimise „zeilor” noi daruri. În câteva rânduri împăratul trimise vorbă spaniolilor că nu

trebuie să vină la Mexico, ezitările sale continuă şi teroarea sa creşte... „Dar nu... nu există leac... ce-i de făcut? Nu se poate găsi nimic?... ne-am primit răsplata după merit... va trebui să deschidem bine ochii cu uimire...”

În acest timp, Cortez îşi continua marşul spre capitală. „Era, spune Diaz del Castillo, binecuvântat de cer şi reuşea în tot ce făcea, îndeosebi pacificarea”. În toate părţile, de-a lungul drumului, acţionează mereu în acelaşi mod, amestecând cuvintele bune cu întrebările. La Cozumel, de exemplu, „el cheamă cacicul, notabilii... şi le spuse că dacă voiau să fie fraţii noştri, trebuiau să renunţe la idolii lor răi... le spuse şi alte lucruri bune şi sănătoase, le dărui un chip al Maicii Domnului şi o cruce... recomandându-le să se închine la ele, să le ţină curate şi împodobite cu flori şi că vor vedea de câte binefaceri se vor bucura.” Oricare ar fi fost partea de abilitate în atitudinea sa, nu se poate nega că el este cel mai fin politician dintre însoţitorii săi şi, fără îndoială, cel mai puţin crud. „Când a văzut că oraşul era pustiu şi a aflat că Pedro de Alvarado furase găini, găteli şi alte lucruri de mică valoare... s-a arătat foarte nemulţumit şi l-a mustrat aspru pe Alvarado spunând că indienii nu se pacifică furându-le bunurile.”

Cortez îşi găseşte primii aliaţi la Cempoala, apoi după ce s-a luptat cu cei patru seniori din Tlaxcala şi i-a convertit şi botezat, scapă din masacrul de la Cholula (masacru care fusese ordonat de Montezuma, cu toate că sursele diferă asupra acestui punct); el îşi reia drumul spre capitală; împăratul încearcă din nou să-l facă să renunţe. „Cortez răspunse că era mirat cu adevărat că un mare senior, după ce se declarase prieten, îşi putea schimba părerea atât de des...”

Codexul Ramirez povesteşte ultimul consiliu pe care l-a avut împăratul cu sfetnicii săi pentru a şti dacă trebuie sau nu să-i primească acum pe spanioli: în ciuda părerii lui Cuitlahuac care spunea: „Facă zeii ca să nu aduceţi la dumneavoastră pe acei care vă vor alunga şi vă vor lua împărăţia şi când veţi vrea să îndreptaţi lucrurile nu se va mai putea”. Montezuma hotărî că voia să-i primească, adăpostească şi să-i sărbătorească (Ceea ce, din partea sa, Diaz del Castillo rezumă astfel: „Montezuma primise sfatul de la Huichilobos, de la papii săi şi de la căpitanii săi şi toţi îl sfătuiau sa ne lase să intrăm în cetate ca să ne poată ucide după poftă”).

Dar evenimentele se precipită. Diego Velasquez, guvernatorul

Cubei, este neliniştit de importanţa pe oare o căpătase Cartez şi de spiritul său de independenţă. El trimite o flotă în Mexic sub comanda lui Panfilo de Narvaez cu misiunea de a-l chema pe Cortez la ordine sau de a-l aresta. Cortez părăseşte în grabă Mexicul lăsând acolo numai câţiva oameni sub comanda lui Pedro de Alvarado, viitorul cuceritor al Guatemalei, atât de blond şi atât de frumos, încât indienii îl numeau *Tonatiuh,* „Soarele”. Cortez îl biruie pe Narvaez printr-o victorie rapidă şi nesperată. După ce-şi înflăcărase de entuziasm propriii soldaţi, el îi cucereşte şi pe cei ai lui Narvaez promiţându-le o lume întreagă…

(Spaniolii care se indignau atât de tare de politeismul indienilor, se aşează cu strigăte de „Santa Maria! Santa Maria!” de partea lui Narvaez şi cu „Espirito Santo! Espirito Santo!” de partea lui Cortez. Trei sute de ani mai târziu, cu prilejul războiului de independenţă, Fecioara din Guadalupe, Fecioara indiană, apărută unui ţăran mexican în 1531, va fi opusă Fecioarei din Los Remedios, Fecioara spaniolă sosită cu bagajele cuceritorilor. Cele două armate vor merge la luptă fiecare sub stindardul unei Fecioare şi, când situaţia va fi considerată ca pierdută pentru spanioli, viceregele o va numi pe Fecioara din Los Remedios „căpitan şef al armatelor spaniole”).

În timp ce Cortez îl înfrunta pe Narvaez, situaţia se deteriora în Mexic Montezuma ceruse cuceritorilor (lui Cortez însuşi sau, după unele texte, lui Alvarado) dreptul de a sărbători ziua lui Huitzilopochtli căci începea luna *Taxcatl* „şi toţi tinerii războinici se aflau ca într-un fel de stare de graţie şi mergeau din toată inima să celebreze ziua ca să arate spaniolilor diversele aspecte şi să-i umple de admiraţie.”

Ce s-a petrecut cu Alvarado? A vrut el oare cu adevărat să comită o „groaznică trădare”? Sau, mai degrabă, mai puţin inteligent şi mai puţin curajos decât şeful său absent, i s-a făcut frică în faţa acestei desfăşurări de forţe a nobilimii războinice aztece, în faţa zgomotelor de cântece şi trâmbiţe, bătăii tobelor? Oricum ar fi fost, el bloca ieşirile templului „în timp ce cântecele formau o clamoare asemănătoare cu hula mării; şi în acel moment spaniolii iau hotărârea să masacreze mulţimea” – „toţi mânuiesc spada, ciuruiesc, oamenii cu lovituri de suliţi şi de sabie…. Străpunse de mii de găuri, „adevărate zdrenţe, „aceasta a fost soarta trupurilor lor… Sângele războinicilor forma adevărate bălţi şi duhoarea sângelui se înălţa în văzduh

provenind de la viscerele care păreau că se târăsc pe jos.”

Acest moment de panică – sau de perfidie – provocat de Alvarado avea să aibă grave consecinţe. Montezuma spuse poporului său: „Deoarece nu suntem în stare să rivalizăm cu ei (spaniolii), mexicanii trebuie să renunţe la luptă. Să lăsăm săgeţile şi scuturile pe rastel. Victimele sunt bătrâni şi bătrâne, obiecte demne de milă... şi poporul, sărmanul popor şi cei oare n-au ajuns încă la vârsta raţiunii.” Dar această atitudine prea omenească care urma după atâtea ezitări nu a fost suportată de căpitanii săi: „Ce spune acest dezgustător Montezuma? Nu mai suntem vasalii săi!”

Pentru spanioli, situaţia nu este mai bună. Cortez, aflând de dramele petrecute, revine precipitat şi se miră că este rău primit de cei pe oare îi credea câştigaţi pentru cauza sa, oamenii din Texcoco sau prietenii din Tenochtitlan. El îl întreabă pe Alvarado „de ce îi atacase pe mexicanii care cântau şi dansau în cinstea lui Huichilobos sau a lui Tesoatepuca? Am fost asigurat că vă ceruse autorizaţia.” Alvarado recunoaşte că era adevărat, dar că le luase înainte cu atacul ca să-i intimideze (deoarece, spunea ei „ei voiau să-l elibereze pe Montezuma, aşa cum le poruncise Huitzilopochtli”)- Aceste explicaţii îl irită pe Cortez. „El spuse că era puţin adevăr în aceasta, dar că fusese comisă o mare nebunie şi că se acţionase foarte rău.”

Prăpastia era acum deschisă. Obosiţi de atitudinea prea slabă a suveranului lor, aztecii nu mai credeau în natura divină a cuceritorilor. Din partea lor, aceştia trebuiau să lepede masca prieteniei şi să încerce să salveze odată cu viaţa şi noul lor regat. Cortez vrea să vorbească o ultimă dată cu Montezuma: „Ce mai vrea de la mine Malinche? Nu doresc nici să mai trăiesc, nici să-l mai ascult. Din cauza lui s-a întors norocul meu.” O ultimă oară, înconjurat de spanioli, el va încerca să liniştească spiritele. Dar este lovit de pietre oare nu se va şti niciodată dacă sunt aruncate de indienii înşişi sau de spanioli. Suveranul fiind mort, nu mai este timp pentru ezitări şi pentru iluzii divine. Va veni curând *La Noche triste,* noaptea tristă, în cursul căreia Cortez care fuge îşi va vedea oamenii masacraţi.

Conducerea revine pentru câteva luni lui Cuitlanac care moare de variolă, apoi lui Cuauhtemoc, nepot şi ginere al lui Montezuma, care va încerca o rezistenţă eroică înainte de a fi prins şi torturat. „Cercul războiului înlănţuie Tenochca...”

„Câţi oameni din lume au dat dovadă de o vitejie ca a

noastră?”, spune Diaz del Castillo.

Şi scribul indian, după capturarea lui Cuauhtemoc: „Acela care fusese altădată un mare căpitan, cel care fusese odată un mare personaj, se duce acum singur pe acest drum şi este îmbrăcat numai în zdrenţe…”

NOTE.

Este adesea greu să vorbeşti despre vechiul Mexic fără să creezi echivocuri. Din punct de vedere geografic, el se află în America de Nord, în timp ce, din punct de vedere istoric, el este mult mai apropiat de ceea ce constituie America Centrală: Guatemala, Honduras, Salvador şi toată zona care a suferit influenţa maya. Pentru a face faţă acestui inconvenient, arheologul mexican Paul Kirchoff a creat, în 1943, cu titlu de ipoteză de lucru, termenul de *Mezoamerica,* pentru a defini ansamblul de trăsături culturale care dau unitatea şi specificitatea unei zone care se întinde de la Tamaulipas şi Sinaloa, în nordul Mexicului, până în Hondurasul central şi în Costa Rica. Acest ansamblu de civilizaţii care au poate ca numitor comun faptul de a fi suferit influenţa olmecă în preclasic, se caracterizează prin numeroase trăsături din care cităm câteva: porumbul ca aliment de bază, obiceiul de a consemna arhivele tribului în cărţi pe hârtie din scoarţă vegetală sau din piele de cervide, existenţa unui joc cu mingea cu conotaţia rituală, cultul unui erou civilizator şi al unui zeu al ploii, folosirea unui calendar complet, etc.

[2] Numele suveranului din Mexico – Tenochtitlan – a fost, fără îndoială, primul şi cel mai des auzit de către spanioli când au ajuns în Noua Spanie. În absenţa vreunui sistem de transcriere fonetică, fiecare din ei au scris acest nume aşa cum credea că l-a auzit. Din această cauză întâlnim un mare număr de ortografieri (care au fost lăsate neschimbate când figurează într-un citat): Motecuzoma, Montezuma, Motezuma, Moteuhpoma. Noi am ales ortografierea care ni s-a părut cea mai corectă: Montezuma *(Mo,* pronume reflexiv; *techy (htli),* nobil: coma sau *zuma,* a se înfuria – ceea ce se traduce în general, după Remi Simeon, prin „care se supără ca un nobil”).

[3] Vom folosi, pentru a desemna pe suveranul din Mexico, aceiaşi termeni pe care i-au folosit cronicarii pe care îi urmăm aici. Ei utilizează fără distincţie cuvintele cacic (împrumutat din limba arawak din Antile), suveran, rege, împărat. De fapt, *tlatoani,* cel care posedă cuvântul, era şeful fiecărui stat. Tlatoani suprem, cel din Tenochtitlan, era în momentul Conchistei şeful

confederaţiei de triburi aliate sau vasale puterii aztece.

[4] Spre anul 1428, când s-a prăbuşit puterea tepanecă din Azcapotzalco, cele trei cetăţi vecine, Tenochtitlan, Texcoco şi Tlacopan (azi Tacuba) se uniseră pentru a forma ceea ce se numeşte „Tripla alianţă”, care va marca începutul imperiului mexica. La origine egale între ele, cele trei cetăţi văd instaurându-se treptat supremaţia Tenochtitlanului pe toate planurile – economic, politic şi social. Ele îşi păstrează totuşi o anumită fizionomie particulară, chiar în sânul ligii: Texcoco, mai orientat spre arte şi exercitarea justiţiei; Tlacopan, spre comerţ. Ele participă împreună la *Xochiyaotl,* „Războiul florilor” care le opune altor seniorii nahua ca şi ele, în scopul de a face prizonieri care să fie sacrificaţi zeilor. În momentul sosirii spaniolilor, Tenochtitlanul depăşise celelalte două cetăţi şi tlatoani din Tenochtitlan făcea figură de şef suprem şi de „împărat”.

CRONOLOGIE.

După Davies Nigel.
The Aztecs, a History *(Mac Millan Ltd. London, 1973).*

1111 (?) Tribul Mexica pleacă din Aztlan.
1163 Mexica celebrează Focul nou la Coatepec.
1168 Căderea definitivă a capitalei toltecilor, Tuia.
1215 Mexica celebrează Focul nou la Apaxco.
1267 Mexica celebrează Focul nou la Tecpayocan.
1299 Mexica ajunge la Chapultepec.
1319 Tribul Mexica este alungat din Chapultepec.
1343 Tribul Mexica fuge din Colhuacan.
1345 Întemeierea oraşului Tenochtitlan.
1358 Întemeierea oraşului Tlatelolco.
1371 Urcarea pe tron a lui Tezozomoc în Azcapotzalco.
1371 Urcarea pe tron a lui Acamapichtli în Tenochtitlan şi a lui Cuacuapitzahuae în Tlatelolco.
1375 începutul ostilităţilor tribului Tepaneco-Mexica împotriva oraşului Chalco.
1391 Moartea lui Acamapichtli.
1395 Războiul din Xaltocan.
1398 Expediţia tribului Mexica împotriva Cuauhtinchanului.
1402 Naşterea lui Nezahualcoyotl.
1402 Tribul Mexica celebrează Focul nou la Tenochtitlan.
1407 Moartea lui Cuacuapitzahuae din Tlatelolco.
Urcarea pe tron a lui Tlacateotl.
1409 Urcarea pe tron a lui Ixtlixochitl din Texcoco.
1414-l418 Războiul tribului Tepaneco-Mexica împotriva Texcoco-ului.
1417 Moartea lui Huitzilhuitl din Tenochtitlan. Urcarea pe tron a lui Chimalpopoea.
1417 Moartea lui Ixtlixochitl din Texcoco.
1426 Moartea lui Tezozomoc din Azcapotzalco, a lui Chimalpopoca din Tenochtitlan şi a lui Tlacateotl din Tlatelolco. Suirea pe tron a lui Maxtla, Itzcoatl şi a lui Cuauhtlatoa.
1428 Tribul Mexica îi învinge pe tepanecii din Azcapotzalco.

1431 Recucerirea oraşului Texcoco de către Nezahualcoyotl.
1440 Moartea lui Itzcoatl. Urcarea pe tron a lui Montezuma I.
1446-1450 Noi ostilităţi împotriva oraşului Chalco.
1450-1454 Marea foamete.
1454 Celebrarea ceremoniei Focului nou la Tenochtitlan.
1458 Campania din Coixtlahuaca.
1461-1462 Campania din Cotaxtla. 1465 înfrângerea finală a oraşului Chalco.
1468 Moartea lui Montezuma I. Urcarea pe tron a lui Axayacatl.
1472 Moartea lui Nezahualcoyotl. Venirea la putere a lui Nezahualpilli la Texcoco.
1472 Înfrângerea oraşului Tlatelolco. Moartea lui Moquihuix.
1473 Campania din Toluca.
1478 Campania împotriva tarascilor. 1481 Moartea lui Axayacatl. Venirea la tron a lui Tizoc.
1486 Moartea lui Tizoc. Venirea la tron a lui Ahuizotl. Campania lui Ahuizotl împotriva tribului Matlazincia.
1487 Războiul împotriva huaxtecilor; cucerirea oraşului Xiuhcoac.
1488-1489 Campanie în regiunea Oaxaca.
1491-1495 Supunerea ţărmului Guerrero, de la Acapulco până la Zacatula.
1494-1495 Noi campanii în regiunea Oaxaca.
1496 Cucerirea regiunii istmului Tehuantepec.
1497
1499-1500 Campania din Soconusco. 1500 Inundaţie în Tenochtitlan.
1502 Moartea lui Ahuizotl. Suirea pe tron a lui Montezuma ÎI.
1503 Cucerirea oraşului Achiotla. Dezlănţuirea războiului împotriva Tlaxcalei. Campania din Quetzaltepec şi Tototepec.
1505-1506 Cucerirea Yanhuitlanului şi Zozollanului.
1507 Ceremonia Focului nou la Tenochtitlan.
1508 – 1513 Campania aztecă împotriva Huexotzingoului.
1511 Luarea oraşului Tlaxiaco.
1515 Moartea lui Nezahualpilli din Texcoco.
Suirea pe tron a lui Cucama.
Nou război împotriva Tlaxcalei. Populaţia Huexotzinga se refugiază la Tenochtitlan.
1517 Hernandez de Cordoba ia conducerea unei expediţii spre coastele Mexicului.

1518 Sfârşitul ocupaţiei aztece în Huexotzinga care redevine aliata Tlaxcalei.

Juan de Grijalva conduce o expediţie spre Mexic.

1519 10 februarie: Cortez se îmbarcă pentru Mexico-Tenochtitlan.

8 noiembrie: Cortez intră în oraş.

1520 27 iunie: moartea lui Montezuma II, căruia îi urmează întâi, pentru o scurtă domnie, Cuitlahuac, apoi Cuauhtemoc.

30 iunie: *Noche triste.* Cortez părăseşte Tenochtitlanul.

1521 28 aprilie: începutul asediului final al Tenochtitlanului.

15 august: căderea Tenochtitlanului. Capturarea lui Cuauhtemoc.

INDEX.

Etimologic, cea mai mare parte a numelor divine este luată din Simeon Remi: Dictionnaire de la langue nahuatl cu mexicaine, *Imprimerie naţionale, Paris, 1885.*

Este extrem de greu de fixat datele pentru primii suverani, deoarece sursele diferă. Însuşi faptul că cele două calendare, mexican şi creştin, nu încep la aceeaşi dată, introduce un decalaj care este greu de corectat. Numai începând cu cel de al şaselea tlatoani, Axayacatl, putem avea o mai mare certitudine.

Acamapichtli: Primul tlatoani din Mexico. A domnit fără îndoială între 1372 şi 1391. El a fost ales de azteci din spiţa toltecă. Cu toată dominaţia tepanecă asupra poporului său, el a încercat prima organizare a statului mexica.

Achitometl: Prinţul Colhuacanului la începutul secolului al XIV-lea. Şi-a căsătorit fiica cu şeful aztecilor, Huitzilhuitl.

Ahuizotl: Al optulea tlatoani din Mexico. A domnit fără îndoială între 1486 şi 1502. În timpul domniei sale a fost organizată instituţia *pochteca* a negustorilor-spioni care organizau caravane spre ţinuturile cele mai îndepărtate. Ahuizotl a renovat şi terminat marele templu din Tenochtitlan. A murit în timpul unei inundaţii a capitalei provocată de lucrările pentru aducerea apei pe care le ordonase.

Atlatonan: (de la *atlatl,* aruncător de suliţe şi *tonan,* mama noastră): Nume purtat de una din cele patru prostituate sacre care acompaniau la sacrificiu pe tânărul care personifica pe Tezcatlipoca cu prilejul sărbătorilor lunii Taxcatl. Atlatonan reprezintă fără îndoială o zeiţă care protejează vânătoarea păsărilor acvatice pe care o practicau popoarele de pe lagună.

Axayacatl: Al şaselea tlatoani din Mexico (1468— 1481). I se datorează începutul expansiunii mexicane până la Tehuantepec şi supunerea oraşului Tlatelolco de către Tenochtitlan.

Camaxtle: Zeul vânătorii şi al Nordului. Numele purtat de Tezcatlipoca la Tlaxcala (vezi şi Mixcoatl).

Centzonhuitznahua (de la centzon (tli), 400 (adică nenumărabil) şi *huitznahua,* divinităţile sudului): Sunt constelaţiile vizibile de pe înaltele podişuri mexicane. În mituri, ei sunt copiii lui Coatlicue, fraţii mai mari ai lui Huitzilopochtli pe care i-a bătut la naşterea sa şi i-a surghiunit în cerul Sudului.

Centzon Totochtin [De la *centzon (tli)* 400 (adică nenumărabil) şi *totochtin,* pluralul lui tochtli, iepure]: Sunt zeii abundenţei şi ai beţiei. În această calitate, ei patronează *octli* (sucul de agavă fermentat, „pulque”). Ei sunt nenumăraţi ca şi formele pe care le poate lua beţia.

Chalchiutlicue (de la *chalchiuitl,* piatră verde şi *cueitl,* fustă): Tovarăşă a lui Tlaloc, ea veghează în special asupra apelor curgătoare sau care ies din pământ (contrar lui Tlaloc care domneşte asupra ploii). Este zeiţa râurilor, mărilor, lacurilor, principiul feminin al vieţii.

Chimalpopoca: cel de al treilea tlatoani din Mexico. Domneşte, fără îndoială, între 1417 şi 1426. El a început să se scuture de tirania bunicului său Tezozomoc din Azcapotzalco şi a încercat să consolideze autonomia Mexico-Tenochtitlanului. A fost asasinat din porunca lui Tezozomoc sau a fiului său Maxtlatl.

Cihuacoatl (de la *cihuatl,* femeie şi *coatl,* şarpe): Zeiţă a pământului asimilabilă fără îndoială lui Coatlicue şi lui Xochiquetzal. Îi era organizat un cult particular la Coatlan. Numele său servea ca titlu celui de al doilea magistrat al statului, după tlatoani.

Cihuapipiltin (de la *cihuatl,* femeie şi *pipiltin,* pluralul lui *pilii,* nobil): Femei care au murit în cursul primei lor naşteri, apoi divinizate. Ele iau la zenit în primire Soarele care fusese însoţit până aici de războinici şi-l conduc spre occident şi regiunea morţilor. Ele se află sub patronajul lui Cihuacoatl, Doamna occidentului şi, sub conducerea sa, ele coboară uneori sub pământ şi declanşează catastrofe pentru cei care le întâlnesc. În această calitate, ele erau onorate în mod special de către vrăjitori şi necromanţi.

Cipactli: Monstru terestru, primul din cele douăzeci de maimuţe ale calendarului divinatoriu. Ca şi omologul său maya, Itzamna, el simbolizează moartea şi, totodată, renaşterea.

Cipactonal: După unele surse, omul care, împreună cu soţia sa Oxomoco, a inventat calendarul divinatoriu.

Coatlicue (de la *coatl,* şarpe şi *cueitl,* fustă): Mama lui Huitzilopochtli pe care l-a născut în chip miraculos. Zeiţă a pământului, dar şi a florilor. În luna Tozoztontli, i se ofereau primele flori.

Coyaulxauhqui (de la *coyaulli,* clopoţei şi *xauhqui,* pictat, ornat): Zeiţă a întunecimii nopţii. Soră a lui Huitzilopochtli, ea i-a îndemnat pe fraţii săi, Centzonhuitznahua, să-l omoare.

Huitzilopochtli i-a tăiat capul.

Coyotlinaul: Zeu al corporaţiei meşteşugarilor de pene şi al cartierului Ameca.

Cuauhtemoc: Născut fără îndoială în 1502 şi mort în 1525. Ultimul tlatoani din Mexico. Fiul lui Ahuizotl, nepot şi ginere al lui Montezuma II, el ia puterea după moartea lui Cuitlahuac şi opune o rezistenţă eroică împotriva spaniolilor. Luat prizonier, el este dus de Cortez cu expediţia sa în ţinuturile maya. Este judecat şi condamnat la moarte la 28 februarie 1525, împreună cu suveranii din Texcoco şi Tlacopan. Numele său, Cuauhtemoc, „vulturul care cade” (de la *cuauhtli,* vultur şi *temo,* a cădea), a fost adesea considerat ca profetic şi ca un simbol al sfârşitului puterii aztece.

Cuitlahuac: Fiul lui Axayacatl şi fratele lui Montezuma II. El a luat puterea la moartea acestuia, dar nu a domnit decât optzeci de zile, în 1520, înainte de a muri la rândul său de variolă. Fusese mai dinainte împotriva spaniolilor şi încercase să-l determine pe Montezuma la rezistenţă.

Ehecatl: Vânt, aer. Unul dintre zeii cei mai vechi ai panteonului mexican. El simbolizează mai mult vântul decât aerul. Mai târziu, va fi asimilat lui Quetzalcoatl. Cel mai adesea este reprezentat sub forma unei maimuţe care suflă, sau sub aceea a unui om care poartă o mască bucală în formă de cioc de raţă. Sub numele de Ehecatl yohualli (noapte), reprezintă divinitatea sub forma sa abstractă – noapte şi vânt – invizibilă şi impalpabilă.

Huehueteotl (de la *huehue,* bătrân, vechi şi *teotl,* zeu); Vechi zeu al focului. Se pare că cultul său a apărut chiar din preclasic, la Cuicuilco. Mai târziu se va numi Xiuhtecuhtli. În ultimele stadii ale religiei, el va fi venerat ca „tatăl şi mama tuturor zeilor”. Este obiectul unui cult în toate casele, fără îndoială sub forma pietrelor vetrei.

Huemac: Ultimul suveran toltec. Fugind din Tuia, se refugiază la Chapultepec unde se sinucide probabil în anul 1174.

Huitzllhuitl: Al doilea tlatoani din Mexico. Fiul lui Acamapichtli, el domneşte între anii 1404—1417. În timpul domniei sale începe expansiunea teritorială a tenacilor. El, primul, aduce bumbacul din ţinuturile calde; organizează de asemenea comerţul pe lagună.

Huitzilopochtli (de la *huitzilin,* mică pasăre care bâzâie, colibri şi *opochtli,* la stânga, poate la sud): Zeu tribal al aztecilor

care i-a condus în timpul migraţiilor lor. Zeul era purtat în capul coloanei de patru preoţi care îi construiau un sanctuar de îndată ce se opreau puţin în câte un loc. Conform surselor, efigia sa era descrisă în mod diferit: era vorba probabil de un simplu cuţit sacrificial într-o teacă. El reprezenta în epoca aztecă Soarele triumfător, la zenit şi, în acelaşi timp, tribul victorios.

Itzcoatl: Al patrulea tlatoani din Mexico, între 1426 şi 1440. Fiul lui Acamapichtli şi al unei sclave din Azcapotzalco. El eliberează poporul din tutela acestui oraş şi începe lucrările de construcţie a Tenochtitlanului.

Ixtlixochitl ÎI: Suveran din Texcoco în momentul Conchistei spaniole, a fost unul dintre primii care s-au convertit la creştinism.

Maxtlatl (sau Maxtla): Tiran tepanec care a încercat să ţină sub stăpânire tribul mexica din Tenochtitlan şi pe chichimecii din Texcoco. La moartea tatălui său Tezozomoc, el uzurpase puterea în dauna fratelui său mai mare care fusese desemnat ca succesor. A devenit celebru prin ferocitatea sa.

Mayahuel: Zeiţă mai tardivă, personificarea plantei hrănitoare agave. Ingeniozitatea mexicană ştia să profite de toate părţile plantei: sucul, care dădea un fel de miere şi, fermentat, *octli;* frunzele care procurau fibra din oare se făceau ţesături, hârtie sau fire; măduvă, care era friptă şi mâncată; chiar viermii plantei, care erau şi ei mâncaţi („gusanos de maguey”). Zeiţa era reprezentată de cele mai multe ori sub forma plantei însăşi, antropomorfizată, sau sub aceea a unei femei cu mai mulţi sâni.

Mictlantecuhtli şi Mictlancihuatl (de la *mictlan,* locul morţilor şi *tecuhtli,* nobil, sau *cihuatl,* femeie, doamnă): cuplu divin care domnea asupra infernului de nord, sediul sufletelor în tenebre şi pericole. De cele mai multe ori, ei sunt reprezentaţi cu faţa descărnată.

Mixcoatl (de la *Mixtli,* nor şi coatl, şarpe): Zeu al Nordului, al războiului şi al vânătorii, de origine toltecă. Adesea „geamăn” sau „dublet” al lui Tezcatlipoca şi Camaxtli. Istoriceşte, el a fost fără îndoială suveranul Tulei, tatăl lui Topiltzin Quetzalcoatl, care a instituit cultul fiului său la moartea acestuia.

Montezuma I Ilhuicamina: Al cincilea tlatoani din Mexico. A domnit de la 1440 la 1468. Fiul lui Huitzilhuitl. Opera sa a constat în a extinde dominaţia Mexico-Tenochtitlanului şi a se preocupa de urbanismul capitalei sale. Ajutat de fratele său Tlacaelel,

„Primul ministru”, el a stabilit regulile păcii aztece şi a întemeiat prima religie de stat. A întemeiat Tripla Alianţă.

Montezuma II Xocoyotzin (cel tânăr): Al nouălea tlatoani din Mexico. Fiu al lui Axayacatl, el a domnit între 1502 şi 1520. Suveran cu personalitate ambiguă, totodată venerat şi urât, el a jucat un rol important în victoria rapidă a lui Cortez. Foarte religios, el era mare poet şi se pare că nu a acceptat decât cu mare aversiune să se urce pe tron. Dur şi autocrat, el a luptat împotriva puterii în creştere a castei războinicilor. Dar, în acelaşi timp, latura extrem de religioasă a caracterului său îl face să interogheze destinul şi să se întristeze de preziceri. El a crezut – sau i-a fost teamă să creadă – mult timp în divinitatea invadatorilor şi a ezitat foarte mult între aceste două politici. Moartea sa a rămas un mister: a fost ucis de pietrele aruncate de vasalii săi, exasperaţi de ezitările sale, sau de spaniolii obosiţi de caracterul divin al acestui personaj.

Nanahuatzin (de la *nanahuatl,* boală venerică, buboaie, lepră şi *tzin,* reverenţial): Mic zeu sifilitic sau bubos cu o personalitate nedefinită. Fără îndoială, dubletul lui Quetzalcoatl. Apare în mitul creaţiei erei noastre. El s-a sacrificat primul, înaintea rivalului său Tecciztecatl şi a devenit Soarele.

Nezahualcoyotl: Suveran din Texcoco. Născut în 1402, fiul lui Ixtlixochitl din Texcoco şi a prinţesei Matlacihuatzin, fiica regelui din Tenochtitlan, Huitzilhuitl. A avut o tinereţe dificilă şi a trebuit să se ascundă în timpul războiului dintre tatăl său şi tribul mexican al lui Itzcoatl pe de o parte şi tepanecii din Azcapotzalco pe de altă parte. Devenit rege, el a introdus codul penal şi a făcut din Texcoco „capitala intelectuală” a lumii nahuatl. Poet şi filosof, el a lăsat texte care traduc fără îndoială gândirea cea mai elevată a epocii sale. Nu şi-a trădat reputaţia de înţelepciune decât o singură dată: punând să fie omorât vasalul şi prietenul său, prinţul din Tepexpan, pentru a-i fura femeia. A murit în 1472 lăsând pe tron pe fiul său Nezahualpilli.

Nezahualpilli: Născut fără îndoială în 1460. Fiul lui Nezahualcoyotl, căruia i-a urmat la tron în 1472. Ca şi tatăl său, a fost poet, mag şi filosof şi a favorizat dezvoltarea socială, economică şi culturală a oraşului Texcoco. Renumele său era atât de mare încât a devenit consilierul tuturor regatelor din valea Mexicului.

Nopaltzin: Regele Acolhuacanului, fiul şi urmaşul lui Xolotl.

Ometecuhtli şi Omecihuatl (de la *ome,* doi şi *tecuhtli* nobil,

sau *chihuatl,* femeie, doamnă): Principii prime care prezidează probabil naşterea. (A se vedea şi Tonacatecuhtli şi Tonacacihuatl).

Oxomoco: Femeia lui Cipactonal cu care ea a inventat calendarul divinatoriu. După unele surse mai tardive, ea ar fi asimilabilă lui Tlazolteotl.

Quetzalcoatl (de la *quetzalli,* pană verde, preţioasă şi *coatl,* şarpe): La origine, acest zeu s-a născut în răsăritul Mexicului pe ţărmul de la Vera Cruz, într-o epocă foarte veche. Pe atunci era, ca şi în alte părţi ale Americii, zeu al vegetaţiei şi reînnoirii; astfel apare alături de Tlaloc la Teotihuacan şi la Xochicalco. Mai târziu, în ultima etapă a puterii aztece, devenise zeul preoţilor şi al colegiilor lor, al gândirii religioase, al artei şi într-un fel, patronul unei dezvoltări spirituale şi morale a religiei. În acest moment este asimilat multor altor zei: Eheeatl, vântul (ultimul aspect de zeu al naturii pe care-l mai păstra); Nanahuatzin, Soarele nostru: Xolotl, zeu al monştrilor, dar şi creator al umanităţii noastre. În jurui său domneşte o anumită ambiguitate datorată atât complexităţii personajului său divin, cât şi confuziei care s-a făcut treptat cu un erou aparţinând istoriei. Într-adevăr, poate în 947, s-a născut un tânăr prinţ care a primit numele de *Ce Acatl* („o trestie”) *Topiltzin* (prinţul nostru) *Quetzalcoatl* (zeul sub patronajul căruia se afla). Devenit suveran în Tuia, el răsădeşte aici toate artele şi tehnicile. Mai târziu, învins de rivalul său Tezcatlipoca, el va pleca spre răsărit, va ajunge – oricare ar fi versiunea – în legendă şi va fi confundat cu zeul Quetzalcoatl, mult anterior. Este reprezentat în general sub forma unui crotal, având corpul împodobit cu pene şi având uneori un medalion care poartă data O Trestie, sau, ca în piesa care figurează în colecţia Muzeului Omului din Paris, sub tripla sa apartenenţă: corpul unui şarpe încolăcit, dar acoperit cu pene; din gura sa iese un chip omenesc.

Quinatzin: Şeful chichimecilor; guvernează fără îndoială de la 1298 la 1357. A încercat să dezvolte agricultura şi importul de bumbac din ţinuturile calde. El este primul care a încercat să-i contopească pe chichimecii săi cu nucleele toltece, mai civilizate, rămase în valea Mexicului şi să favorizeze artele.

Tecciztecatl (de la *tecciztl,* o mare scoică marină): Zeu care, împreună cu Nanahuatzin, s-a oferit să lumineze lumea, cu prilejul naşterii Soarelui nostru la Teotihuacan. Bogat, împodobit în chip luxos, s-a dat de trei ori înapoi în faţa jeratecului.

În timp ce unicul său rival s-a azvârlit în foc. Tecciztecatl a devenit luna şi a adus în mit (în comparaţie cu Nanahuatzin – Soarele) o conotaţie de slăbiciune, de feminitate (scoica marină este asimilată organului femeiesc), de laşitate. Zeii, ca să-l pedepsească pentru că a dat înapoi, au aruncat un iepure pe faţa Lunii, un iepure care în codexuri este reprezentat într-un vas cu apă. Indienii văd şi astăzi un iepure în petele de pe Lună. Teteoinnan (de la *teteo,* pluralul lui teotl, zeu şi *nan „tli”,* mamă): Mama zeilor, zeiţa pământului – i se organizase un cult, în apropiere de Mexico, la Tepeyac. Chiar în acest loc, Juan Diego, un tânăr indian, a văzut în 1531 pe Fecioara Maria şi aici a fost construită bazilica Notre-Dame de Guadalupe, Fecioara naţională a Mexicului.

Tezcatlipoca (de la *Tezcatl,* oglindă şi *popoca,* a fuma): Zeu ajuns în Mexicul central odată cu primul val de chichimeci. — Toltecii. Ca zeu al nopţii, al războiului, al Nordului, va lupta cu Quetzalcoatl, zeul civilizator şi-l va învinge. Animalul său asociat este jaguarul. Este de asemenea confundat cu alţi zei ai Nordului, ca Mixcoatl şi Camaxtli. De cele mai multe ori este reprezentat cu o oglindă de obsidian care-i înlocuieşte unul din picioare.

Tezozomoc: Suveran din Azcapotzalco, tatăl lui Maxtla. Până în 1426 şi-a exercitat tirania asupra tuturor popoarelor din valea Mexicului, în special asupra locuitorilor din Texcoco şi din Tenochtitlan, pe care i-a folosit ca mercenari.

Tizoc: Al şaptelea tlatoani din Mexico. Domneşte de la 1481 la 1486. Din cauza duratei scurte a domniei sale cunoaştem puţine lucruri despre el. Se pare că a fost însufleţit de idei mai pacifiste decât predecesorii săi şi că a încercat să lupte împotriva ritualurilor din ce în ce mai sângeroase ale poporului său. Poate că din această cauză a fost otrăvit după patru ani de la urcarea sa pe tron.

Tlacaelel: Personaj a cărui importanţă istorică a fost atât de mare încât apare ca aproape fabulos. Îşi începe cariera în 1435 în timpul domniei lui Itzcoatl, care îl face întâi mare preot al cultului lui Cihuacoatl, apoi păstrează titlul de Prim Ministru. A continuat să exercite această funcţie sub domnia fratelui său Montezuma I, apoi sub aceea a lui Ahuizotl, până la moartea sa, fără îndoială în 1480. A avut o influenţă gigantică asupra viitorului tribului aztec, rescriind arhivele tribului, lucrând totdeauna pentru mărirea aztecă şi cultura sa. Dar i se datorează

de asemenea exagerarea sa omeneşti şi orientarea spre un totalitarism politic şi social. După el, toţi care vor deţine funcţia de cihuacoatl vor fi aleşi din descendenţa sa directă.

Tlacateotl: Domnitorul din Tlatelolco de la 1407 la 1426. A luptat alături de Mexica împotriva puterii din Azcapotzalco ai cărei stăpânitori îl vor omorî. A organizat expediţiile tribului pochteca în ţinuturi îndepărtate.

Tlahuicole: Nobil tlaxcaltec care a fost făcut prizonier de către azteci în cursul unui episod al Războiului florilor. A fost condamnat la sacrificiu în chip de gladiator, fiind legat, conform obiceiului, cu un picior de o piatră de moară. Înarmat cu o măciucă de lemn, a învins cinci războinici care au luptat cu el. Învingător, graţiat, încărcat de onoruri, i s-a încredinţat comanda unei expediţii împotriva temuţilor tarasci din Michoacan. La întoarcere, el a cerut din nou să fie sacrificat deoarece credea că-şi trădase destinul şi voinţa zeilor săi.

Tlahuizcalpantecuhtli (de la *tlahuizcalli,* zori, auroră şi *tecuhtli,* nobil): Această personalitate reprezintă pe marii atlanţi din Tuia. În conformitate cu una din versiunile gestei sale, Quetzalcoatl a plecat spre răsărit şi s-a transformat în Tlahuizcalpantecuhtli.

Tlaloque: însoţitori şi servitori ai lui Tlaloc, mici zei ai ploii şi ai furtunilor.

Tlazolteotl (de la *tlazolli,* gunoi, la figurat, murdărie şi *teotl,* zeu): Zeiţă a lunii şi a amorului carnal. Originară din Huaxteque, unde pare a fi prezidat plăcerile carnale; ea este „recuperată” de azteci ca zeiţă a naşterilor şi a Pământului. În această calitate este asimilată zeiţelor mame din vechiul fond al populaţiilor agricole. Îi era consacrat un ritual al mărturisirii.

Tonacatecuhtli şi Tonacacihuatl (de la *tonacayotl,* hrană şi *tecuhtli,* nobil, sau *cihuatl,* femeie, doamnă): Formează cuplul primordial care, în conformitate cu cea mai mare parte a surselor, ar fi dat naştere mulţimii zeilor şi omenirii. Ei poartă de asemenea numele de Citlatonac şi Citlalicue sau de Ometecuhtli şi Omeeihuatl. Cultul lor se pare că a rămas destul de viu la popoarele de origine nahua din Guatemala. În zona aztecă, ei reapar în epoca târzie, ca principii prime, când preoţii au simţit nevoia să raţionalizeze panteonul.

Tonatiuh: Zeu solar, fără îndoială cel mai „teoretic” dintre zeii panteonului mexican, căruia nu i se cunoaşte nici istoria, nici hagiografia. El scoate limba în centrul „Pieţei Soarelui” ca să

reclame sânge omenesc.

Topiltzin Quetzalcoatl: Rege-preot din Tuia, născut în 947. Alungat din oraşul său de Tezcatlipoca, el promisese să se întoarcă într-o zi din răsărit. Fără îndoială lui i se datoreşte renaşterea cetăţilor maya în epoca postclasică şi creaţia stilului maya-toltec din Yucatan. Anunţarea întoarcerii acestui erou într-un anumit an „O Trestie" explică în parte victoria spaniolilor care au sosit într-un an Ce Acatl (O Trestie) şi au apărut ca zeul şi credincioşii săi, venind să-şi reclame regatul (A se vedea Quetzalcoatl).

Uixiocihuatl (de la *iztatl,* sare şi *cihuatl,* femeie): Zeiţă a sării, patroana sărurilor. În luna Taxcatl, una din cele patru prostituate sacre care-l însoţeau pe Tezcatlipoca la sacrificiul care purta numele său.

Xihuitlemoc: Domnitor din Xochimilco, aliat al lui Axayacatl din Tenochtitlan împotriva oraşului Tlatelolco. Cu prilejul sărbătorilor care au marcat victoria aliaţilor el a jucat cu suveranul mexican o partidă de minge pe care a avut nenorocul să o piardă; a fost asasinat din ordinul suveranului mexican. Faptul a stat la originea războiului cu Xochimilco.

Xilonen [de la *xilotl,* ştiulete de porumb încă necopt şi *nenetl* (?), păpuşă, idol]: Zeiţă a porumbului, plantă hrănitoare prin excelenţă într-unui din stadiile sale de maturizare. Una din cele patru prostituate care-l însoţeau pe Tezcatlipoca la sacrificiu.

Xipe Totec (de la *xipeua,* a jupui, *te,* al nostru şi *tecuhtli,* domn): Zeu originar fără îndoială din actualul Guerrero, ţara Yopi. Se pare că a fost la origine un zeu al vegetaţiei şi al reînnoirii. Îi erau rezervate ritualurile de jupuire. Preoţii îmbrăcau pielea sacrificatului, care îngălbenindu-se, evoca o foaie de aur. Adoptat de mixteci, a devenit un zeu al aurarilor. În incinta marelui templu din Mexico îi era rezervat un templu special: Yopico. Este în general reprezentat ca un om îmbrăcat cu o a doua piele care lasă să i se vadă gura şi ochii închişi.

Xiuhtecuhtli (de la *Xiuhtl,* lucru preţios şi *tecuhtli,* domn): Alt nume al lui Huehueteotl. El este stăpânul focului, dar şi al seismelor şi al tunetelor.

Xochipilli (de la *xochitl,* floare şi *pilii,* prinţ): Tânărul zeu al frumuseţii, al florilor, al jocului şi al dragostei; prezidează jocul cu mingea. Poartă şi numele de Macuil Xochitl (Cinci Floare).

Xochiquetzal (de la *xochitl,* floare şi *quetzalli,* pană preţioasă): Zeiţă a florilor şi a dragostei. Mama şi, totodată, soţia

lui Xochipilli.

Xolotl [de la *xolo* (?), servitor]: Cu prilejul creaţiei Soarelui nostru, un zeu asimilabil fără îndoială de asemenea lui Quetzalcoatl, care a fugit şi s-a travestit ca să nu fie sacrificat. Acest Xolotî a devenit zeul monştrilor, al dubletelor, al gemenilor. După unele surse, a coborât în regatul morţilor şi a adus de acolo osemintele oamenilor de altădată pentru a-i crea pe cei de astăzi.

Yacatecuhtli (de la *yacatl,* nas şi *tecuhtli,* domn): Zeu al comerţului şi al mărfurilor.

Yoalticitl (de la *yoalli,* noapte şi *ticitl,* medic): Alt nume al lui Teteoinnan, zeiţă care patronează băile de aburi şi educaţia copiilor mici.

BIBLIOGRAFIE.

Sursele bibliografice privitoare la azteci sunt numeroase şi nu le putem cita pe toate. În ceea ce-i priveşte pe cronicari, am crezut de cuviinţă să nu-i cităm decât pe martorii direcţi ai Conchistei, în speranţa, aşa cum spuneam în introducerea acestei cărţi, că vom putea face evenimentele din 1519 cât mai vii posibil. Din această cauză nu se vor găsi aici multe din sursele importante, dar care nu oferă decât mărturii de „mâna a doua”. Printre cronicarii din prima categorie, cei mai frecvent citaţi sunt următorii:

Conchistadorul Anonim: traducere, introducere şi note de Jean Rose, Institut francais d’Amerique latine, Mexico, 1970. (Autenticitatea acestei surse a fost uneori controversată. Intru totul autentică sau inspirată în parte din alte texte, ea are după părerea noastră meritul de a reda cu vivacitate ceea ce trebuie să fi fost impresiile soldaţilor spanioli cu un nivel de cultură nu prea ridicat, în faţa fenomenelor stranii la care au fost martori).

Cortez, Fernando: *Cartas de resucio,* Editorial Porrua, S. A., Mexico, 1971.

Diaz del Castillo, Bernal: *Historia verdadera de la conchista de la Nueva Espana,* colecţia Austral-Espasa-Calpe, Argentina, S. A., Buenos Aires, Mexico, 1955. O ediţie foarte prescurtată a acestei lucrări există şi în limba franceză: *L’Histoire veridique de la conquete de la Nouvelle-Espagne,* Club des Libraires de France, colecţia Decouverte de la Terre, Paris, 1959.

Sahagun, Fra Bernardino de: *Historia general de Angellas cosaş de la Nueva Espana,* Ediţie pregătită de M. Garribay, Ed. Porrua, Mexico, 1956.

Sahagun Fra Bernardino de: *Florentine codex,* ediţie pregătită de Dibble C. E. Şi Anderson A. J. O., School of American Research and the University of Utah, Santa Fe, New Mexico, 1959. (Cea mai bună mărturie pe care o avem cu privire la Mexicul de dinaintea Conchistei. Fra B. De Sahagun a sosit în Noua Spanie în 1529. Impresionat imediat de cultura mexicană, el a avut meritul de a culege toate mărturiile documentare pe care a putut să le culeagă din gura sau din mâna înţelepţilor care cunoşteau încă tradiţia. Obiectivitatea atitudinii sale ne-a determinat să dăm largi citate din opera sa. Aproape toate citatele din text, de

partea spaniolă, care nu au referinţe de autor, sunt extrase din opera sa).

Din partea mexicană, sursele sunt de asemenea foarte abundente. O excelentă culegere de bucăţi alese figurează în:

Leon-Portilla, Miguel: *Le Crepuscule des Azteques,* traducere din spaniolă de A. Joucla-Ruau, Casterman, Latitude Sud, Tournai, 1965.

Se găsesc de asemenea documente indigene în: Wachtel, Nathan: *La Vision des vaincus,* Gallimard, Paris, 1971.

Dintre studiile moderne, nu cităm decât pe cele de care ne-am servit direct – lucrări fundamentale în franceză sau puse la punct recent:

Coe, Mike D.: *Mexico, ancient people and places,* Frederik A. Praeger, New York, 1962.

Garribay, Angel M.: *Teogonia e Historia de los Mexicanos,* tres opusculos del siglo XVI (din care Las *Leyes,* citată de mai multe ori în text), Ed. Porrua, S. A., Mexico, 1973.

Handbook of Middle American Indians, Middle, American Research Institute, Tulane University, University of Texas Press, Austin, 1971. A se vedea în special, în tomul X, prima parte, articolele lui Carrasco Pedro: „Social organization of Ancient Mexico”. Caso Alfonso: „Calendrical system of Central Mexico”. Gibson Charles: „Structure of the Aztec Empire”.

Jimenez Moreno, Wigberto: *Historia antiqua de Mexico,* curs ţinut la Escuela Nacional de Antropologia e Historia de Mexico, dactilografiat.

Kirchoff, Paul: „Mezoamerica”, în *Acta Americana,* voi. I, p. 92—107, Mexico, 1943.

Monzon, Arturo: *El Calpulli y la organizacion social de los Tenochca,* Mexico, 1949.

Soiistelle, Jacques: *La vie quotidienne des Azteques a la veille de la Conquete espagnole,* Hachete. Paris, 1955.

Soustelle, Jacques: *Les Azteques,* PUF, colecţia Que sais-je? Paris, 1970.

Vaillant, Georges: *Les Azteques du Mexique,* ediţie revăzută de G. Stresser-Pean, Payot, Paris, 1951.

CUPRINS.